

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองโกสุมพิสัย
เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม

โดย ผศ.นาริรัตน์ ปริสุทธิภูมิพร และคณะ

ตุลาคม 2551

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองโกสุมพิสัย
เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม

คณะผู้วิจัย

1. ผศ. นาริรัตน์	ปรีสุทธิวุฒิพร	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. อ. วิเศษ	ตติยะรัตน์	โรงเรียนมัธยมวัดกลาง
3. นายมนัส	สำราญถิ่น	วนอุทยานโกสัมพี
4. อ. ก้องสุริยา	สารพิมพ์	โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์
5. อ. อธิการ	สุกสี	โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์
6. อ. บุญกอง	ศิริมาตย์	โรงเรียนมัธยมชาลวิทย
7. อ. วิรัช	รณเรืองฤทธิ์	ข้าราชการบำนาญ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ “ศูนย์ส่งเสริมนักวิชาการเพื่องานวิจัยท้องถิ่น
2550”

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยคุ้นชินกับการทำวิจัยเดี่ยว ที่ตั้งโจทย์เอง ตั้งประเด็นศึกษา
กรอบการศึกษาเอง มีชุมชนชาวบ้านเป็นผู้ให้ข้อมูล งานวิจัยจึงออกมาในรูปของการสร้างองค์
ความรู้ใหม่ เพื่อนำไปต่อยอดให้กับวงวิชาการ เมื่อทางสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
สำนักงานภาค ซึ่งมีผศ.ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา มาชวนทำโครงการการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน
ในพื้นที่ เพื่อหาแนวทางใหม่ให้วงการศึกษา จึงเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้วิจัยได้เข้าร่วม จึง
ขอขอบพระคุณ ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา มา ณ โอกาสนี้ด้วย

เนื่องจากงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีวิจัยที่ผู้วิจัยไม่คุ้นเคย ทางสกว.ภาค จึงมีพี่เลี้ยง
คอยประกบการลงพื้นที่ของผู้วิจัย ทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้ และเพิ่มพูนประสบการณ์การทำงานแบบนี้
มากขึ้น พร้อมกับการเสนอแนะให้ทีมวิจัยนี้สามารถเดินไปข้างหน้าได้ ผู้วิจัยและทีมจึงขอขอบคุณ
พี่เลี้ยง NODE มหาสารคามทุกท่าน

ขอขอบคุณ ท่านนายอำเภอประทีป ฤทธิกุล หน่วยราชการในอำเภอโกสุมพิสัย และชาว
โกสุมพิสัยทุกท่านที่เห็นคุณค่าของงานวิจัย และได้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ตรวจสอบ
ข้อมูล และร่วมปฏิบัติการกับทีมวิจัย พร้อมร่วมกันเสนอปัญหาและทางออกของโกสุมพิสัย เพื่อ
การพัฒนาเมืองโกสุมพิสัยต่อไป

ท้ายที่สุด โครงการนี้จะไม่บรรลุผล ถ้าขาดความร่วมมือของทีมนักวิจัยทุกคน รวมทั้งนักเรียน
ที่ร่วมกระบวนการในโครงการด้วย

นาริรัตน์ ปริสุทธิภูมิพร
หัวหน้าโครงการ
22 ตุลาคม 2551

รหัสโครงการ : RDG50E0011

โครงการ : ประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองโกสุมพิสัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม

หัวหน้าโครงการ : นารีรัตน์ ปริสุทธิภูมิพร

ระยะเวลาโครงการ: มีนาคม 2550- กรกฎาคม 2551

โครงการ “ประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองโกสุมพิสัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ประเพณี ความเชื่อที่มีในอำเภอโกสุมพิสัย การศึกษาระบบนิเวศน์ป่าบุง ลำน้ำชีที่มีความสัมพันธ์กับวิถีคนโกสุมพิสัย และสร้างสำนึกคนเมืองโกสุมพิสัยให้รักษาและพัฒนาท้องถิ่นร่วมกัน

กระบวนการในการศึกษานี้ เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการและนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทีมอาจารย์และนักเรียนจากโรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์ และโรงเรียนมัธยมวัดกลาง รวมทั้งทีมงานจากวนอุทยานโกสุมพิสัยในการเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลจากชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการตื่นตัวในการแก้ปัญหาของตน

จากการศึกษาพบว่า เมืองโกสุมพิสัยเป็นเมืองเก่า มีประวัติศาสตร์มาช้านาน โดยผู้คนอาศัยป่าและน้ำเพื่อยังชีพ หลังจากเมืองขยายมากขึ้น ป่าบุง สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนถูกบุกรุกจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่นปอ มันสำปะหลัง ลำน้ำและบึงต่างๆเริ่มเน่าเสีย ความเชื่อเรื่องเจ้าปู่หอขวางและองค์พระมิ่งเมืองในป่าบุงถูกลดอาณาบริเวณลง จากป่าผืนใหญ่เป็นอาณาบริเวณศาลเจ้าปู่และเฉพาะบริเวณองค์พระเท่านั้น ป่าบุงถูกบุกรุกจากคนในชุมชน โดยการจัดงานประเพณีสงกรานต์ในบุง สัตว์ในบุง คือลิงแสมสีทอง และเทาอุกรบกวอน ผล คืออาหารลิงน้อยลง ป่าไม้ถูกทำลาย ลิงออกมารบกวนชาวบ้านที่ถูกอาณาบริเวณรอบบุง ส่วนเรื่องลำน้ำชี เมื่อมีการสร้างฝายกั้นน้ำ ทำให้แม่น้ำชีไหลช้าลง ชาวบ้านริมน้ำต้องปรับวิถีชีวิต มาเป็นการเลี้ยงปลาในกระชัง ซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาน้ำในลำชี ปลาธรรมชาติเริ่มหายไป

สิ่งที่ได้รับจากการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการในชุมชน ได้แก่ 1.เด็กนักเรียนที่ร่วมโครงการเกิดการตื่นตัวในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 2.ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นตั้ง “คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม ประเพณีเมืองโกสุมพิสัย” ขึ้น 3.การประชุมของคณะกรรมการชุดนี้ ได้ลงความเห็นให้งดการจัดมหรสพภายในวนอุทยานโกสุมพิสัย ในเทศกาลสงกรานต์ของปีถัดไป 4.เกิดการวางแผนงานเพื่อฟื้นฟูป่าภายในวนอุทยานโกสุมพิสัย 5.การปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดงานประเพณีสงกรานต์ในวนอุทยานโกสุมพิสัย 6.มีการวางแผนงานในการฟื้นฟูลำน้ำชีร่วมกับองค์กรอื่น

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์, วนอุทยานโกสุมพิสัย, ลำน้ำชี, ความเชื่อ, การมีส่วนร่วมของชุมชน

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
คำถามวิจัย	6
วัตถุประสงค์	6
พื้นที่ศึกษา	7
วิธีการดำเนินงาน	7
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2 แนวคิดและเอกสารที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	9
แนวคิดการมีส่วนร่วม	13
บทที่ 3 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน	18
ประวัติการตั้งเมืองโกสุมพิสัย	19
สภาพทางสังคม	21
ขนบธรรมเนียมประเพณี	24
ทรัพยากรธรรมชาติ	27
บทที่ 4 กระบวนการการทำวิจัย	29
ก่อนการค้นหาโจทย์ในพื้นที่	29
การค้นหาและกำหนดโจทย์	29
กระบวนการการพัฒนาโครงการ	31
กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพของทีม	37
กระบวนการการศึกษาข้อมูล	39
กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล / สรุปข้อมูล	41
กระบวนการนำข้อมูลสู่ชุมชน	43
เวทีลานบุงลานเมืองโกสุมพิสัย	44
บทที่ 5 ผลการศึกษา	46
ยุคสถาปนาเป็นเมืองโกสุมพิสัย พ.ศ.2390-2454	46
ยุคเป็นเมืองการค้า พ.ศ.2455- 2517	57
ยุคขยายเมือง พ.ศ.2518-2551	68
ทางออกของชุมชน	81
ท้ายบท	82
บทที่ 6 บทเรียนจากโครงการ	107

การสร้างทีมวิจัยหลักและวิจัยรอง	107
การบริหารทีม : ทีมวิจัย นิสิต นักเรียน	108
บทเรียนจากการจัดการปัญหาต่างๆ	108
บทเรียนที่ได้รับในฐานะหัวหน้าโครงการ	109
ประสบการณ์และบทเรียนจากทีมวิจัย	111
บทที่ 7 บทสังเคราะห์และอภิปรายผล	117
บรรณานุกรม	120
ภาคผนวก	

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 การประชุมผู้รู้	30
ภาพที่ 2 การระดมความรู้ครั้งแรก	30
ภาพที่ 3-4 การประชุมทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยรองเป็นครั้งแรก	32
ภาพที่ 5 นิสิตและนักเรียนลงเก็บข้อมูลกับชาวบ้าน	40
ภาพที่ 6 ทีมวิจัยรองลงพื้นที่	41
ภาพที่ 7 ศาลเจ้าปู่ห้อยขวางหลังใหม่ในอาณาบริเวณเดียวกับศาลเจ้าจีน	49
ภาพที่ 8 องค์พระมิ่งเมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่หน้าวนอุทยานโกสัมพี	50
ภาพที่ 9 ถนนสุนทรพิพิธ ย่านการค้าเก่าของคนจีน	58
ภาพที่ 10 งานประเพณีบุญพาวัวลึง	69
ภาพที่ 11 การเลี้ยงปลาในกระชังในเขตอำเภอโกสุมพิสัย	74
ภาพที่ 12 ผู้คนล้นหลามช่วงสงกรานต์ในวนอุทยานโกสัมพี	79
ภาพที่ 13 ลิงกำลังกินเศษอาหารของนักท่องเที่ยว	79
ภาพที่ 14 อาหารที่ได้รับจากชาวบ้าน	80
ภาพที่ 15 การพังทลายของหน้าดินในเขตอนุทยานโกสัมพี	81
ภาพที่ 16 องค์พระมิ่งเมือง	82
ภาพที่ 17 ศาลหลักเมือง	85
ภาพที่ 18 ลิงแสมในวนอุทยานโกสัมพี	94
ภาพที่ 19 ลูกลิงที่มีมากในวนอุทยาน	95
ภาพที่ 20 งานสงกรานต์ในโกสุมพิสัย	100
ภาพที่ 21 การแสดงในเทศกาลสงกรานต์ในบึงลึง	103

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 รายชื่อนายอำเภอโกสุมพิสัยตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน	47
ตารางที่ 2 วังต่างๆในอำเภอโกสุมพิสัย	52
ตารางที่ 3 แก่งต่างๆในอำเภอโกสุมพิสัย	53
ตารางที่ 4 ชนิดของเครื่องมือหาปลา	53
ตารางที่ 5 ข้อมูลการเลี้ยงปลาในกระชังในแม่น้ำชีพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม	71
ตารางที่ 6 รายชื่อพันธุ์ไม้ในวนอุทยานโกสัมพี	87

บทที่ 1

บทนำ

เดิมการศึกษาประวัติศาสตร์มักเน้นศึกษาเรื่องเกี่ยวกับชาติ การเมือง ความเป็นมาที่เกี่ยวกับผู้คน หรือชาวบ้านจะถูกบันทึกน้อยมาก หลังจากที่ยุคใหม่ต้องทุ่มกำลังเพื่อพัฒนาท้องถิ่นมากขึ้น ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อเป็นเกราะป้องกันภัยจากคอมมิวนิสต์ที่อยู่รอบบ้านเรา ทำให้เกิดความตื่นตัวในความสนใจเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นมากขึ้น และเป็นที่มาของการศึกษาประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไว้หลากหลาย อาทิ เช่น ธิดา สาระยา ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นคน หรือมวลชน ซึ่งหมายถึงคนที่ไม่มีอำนาจทางการเมือง การศึกษาแผนใหม่ ทำให้ค่อยๆ ด้านชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษา อำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ แต่มวลชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ในการเคลื่อนไหวของสังคม และเป็นพลังผลักดันให้ประวัติศาสตร์เคลื่อนไหว¹ ธิดาใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น ตำรา นิตยสาร เรื่องเล่าในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชนที่อยู่นอกแวดวงศูนย์ อำนาจทางการเมืองของรัฐ โดยมีหน่วยการศึกษาเป็นได้ทั้งหน่วยทางสังคม เช่น หมู่บ้าน เมือง ชุมชน หรือเป็นหน่วยทางภูมิศาสตร์ เช่น ลุ่มน้ำ หุบเขา หรือหน่วยทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม กลุ่มอาชีพ ฯลฯ²

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้เสนอความเห็นว่าเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือการศึกษาวิวัฒนาการชุมชนในท้องถิ่น ชุมชนในท้องถิ่นที่ที่ว่านี้คือ กลุ่มคนที่มีจำนวนมากที่สุด และน่าสนใจที่สุด คือชาวบ้าน ซึ่งประวัติศาสตร์ชาติศึกษาฝ่ายเจ้าเมือง พระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมือง เราแทบไม่มีการศึกษาประวัติศาสตร์ชาวบ้าน ประวัติศาสตร์การทำมาหากิน การจัดตั้งองค์กรทางเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรม โลกทัศน์และจิตสำนึกของชาวบ้าน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในอนาคต ควรมีความหมายไม่เพียงว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน แต่คือการศึกษาประวัติศาสตร์ชาวบ้าน³

¹ ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2539) หน้า 41.

² ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”. เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง, (ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539) หน้า 2.

³ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 2, (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548) หน้า 14.

คารารัตน์ เมตตาริกานนท์ ได้กล่าวว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือการศึกษาสังคมมวลชนในท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมองผ่านข้อมูลหลักฐานของท้องถิ่นเป็นหลัก เป็นการมองท้องถิ่นจากเบื้องล่าง ซึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนี้จะช่วยให้ภาพของสังคมในระดับจุลภาคชัดเจนยิ่งขึ้น และในที่สุดจะช่วยสร้างภาพรวมแห่งอดีตของสังคมทั้งหมดได้ ดังนั้นวิธีการศึกษาจึงมักเป็นแบบสหสาขาวิทยาการ⁴

ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือประวัติศาสตร์สังคมที่แสดงให้เห็นความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่นเดียวกันที่อาจมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ แต่เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่เดียวกันตั้งแต่ 2-3 ชั่วคนสืบลงไป ก็จะเกิดสำนึกร่วมกันเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน มีจารีตชนบทประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และกติกาในทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน โดยมีพื้นฐานทางความเชื่อและศีลธรรมเดียวกัน เช่น ท้องถิ่นดงศรีมหาโพธิ์ในอำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีความเป็นมาทางชาติพันธุ์ต่างกัน คือมีทั้งมอญ เขมร ลาว จีน ฯลฯ แต่มีสำนึกความเป็นคนศรีมหาโพธิ์หรือ ศรีมโหสถร่วมกัน⁵

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในแง่มุมของประวัติศาสตร์ชุมชน สรุปความว่าเป็นที่รวมของประสบการณ์ทั้งหมดของชุมชน หรือความทรงจำร่วมของชุมชน โดยมีประเด็นเนื้อหา นอกจากเรื่องภายในชุมชนแล้ว ยังมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนอื่น การสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกัน เพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้า หรือความร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้แก่ชุมชน จึงทำให้วิธีการศึกษาต้องเน้นที่ตัวชุมชนและชาวบ้านเป็นหลัก โดยใช้วิธีการดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในความทรงจำของชุมชนร่วมกัน ทั้งการกำหนดเวลา และพื้นที่จากชาวบ้านเอง จนถึงการมองเห็นรากเหง้าของตน และเริ่มสร้างอัตลักษณ์ของตนเองจากความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ตนเอง⁶

จากความหมายเหล่านี้ จึงอาจสรุปได้ว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือการศึกษาเรื่องราว ความทรงจำในอดีต ของกลุ่มคน เรื่องราวของหมู่บ้าน ชุมชน เมือง จนถึงเรื่องระบบนิเวศ และการใช้ทรัพยากร โดยมีจุดมุ่งหมายทั้งการสร้างความรู้เข้าใจภาพรวมของสังคมในอดีต และการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มคนหรือชาวบ้านที่ถูกอำนาจต่างๆครอบงำมาโดยตลอด (อำนาจรัฐ อำนาจทุน) ให้สามารถยืนหยัดและต่อสู้กับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ทั้งในระดับโลกและท้องถิ่นได้ในอนาคต เพราะฉะนั้นวิธีการศึกษา จึงต้องเน้นความทรงจำของชาวบ้านเป็นหลัก และมีชาวบ้านร่วมเขียน

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15

⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม. “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : แนวคิดและวิธีการ” จดหมายเหตุมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. 11,63 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2549) หน้า 2.

⁶ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน : ทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์. (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2548) หน้า 18-47

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนด้วย แต่ขณะเดียวกัน ต้องไม่ละเลยเอกสารทางราชการ ทั้งนี้เพื่อช่วยเติมเต็มความทรงจำที่ขาดหายไปของชุมชน และสร้างความเข้าใจต่อบริบทภายนอกด้วย

ในขณะเดียวกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีพัฒนาการในตัวเองเช่นกัน ในยุคแรกเริ่ม การศึกษามักเน้นให้ความสำคัญกับมุมมองว่าท้องถิ่นเป็นเมืองบริวารของส่วนกลาง (กรุงเทพ) หรือการศึกษาเมืองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย หรือที่เรียกว่าแนวประวัติศาสตร์ชาติ โดยจะกล่าวถึงการปกครองของหัวเมือง ก่อนปรับปรุงประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการปกครองแบบเทศาภิบาล ซึ่งงานเขียนประเภทนี้มีน้อยลงในปัจจุบัน

ต่อมาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เกิดการตื่นตัวทางการเมืองของกลุ่มนักศึกษา ปัญญาชน การศึกษาประวัติศาสตร์ชาติเริ่มไม่ตอบคำถามของสังคม ทำให้การศึกษาเริ่มแตกแขนงไปมากขึ้น นักวิชาการสาขาอื่นเริ่มสนใจการศึกษาประวัติศาสตร์มากขึ้น เช่น จักรทิพย์ นาถสุภา ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ หรือชยอนันต์ สมุทวณิช ศึกษาประวัติศาสตร์การเมือง ประกอบกับการตื่นตัวเรื่องท้องถิ่น ทำให้แนวการศึกษาใหม่เหล่านี้มีผลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย เช่น กลุ่มของจักรทิพย์ นาถสุภา สนใจศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้าน เช่น จักรทิพย์ นาถสุภา เรื่อง เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (2527) หรือ ชูสิทธิ์ ชูชาติ เรื่อง วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย (2524) ซึ่งกลุ่มนี้จะให้ความสนใจเรื่องการผลิตแบบยังชีพของหมู่บ้านในอดีต จนถึงความสนใจความสัมพันธ์ด้านการค้าแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้าน ความขัดแย้งในความสัมพันธ์ทางการผลิตเกี่ยวกับการจัดการเรื่องที่ดินและแรงงาน เป็นการมองท้องถิ่นสัมพันธ์กับโลกภายนอก ทั้งระบบตลาด การค้าและรัฐ โดยเชื่อมสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม เช่น งานของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ เรื่อง พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา (2527)

ส่วนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้านการเมือง มีผู้ให้ความสนใจศึกษามากเช่นกัน โดยกลุ่มนี้สนใจบทบาททางการเมืองของท้องถิ่น แต่กลุ่มนี้ยังคงเชื่อมโยงท้องถิ่นกับรัฐส่วนกลางอยู่ เช่น การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหัวเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2336-2450 ของธีรชัย บุญมาธรรม (2528) นงลักษณ์ ลิ้มศิริ เรื่อง ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-2445 (2525)

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านสังคมและวัฒนธรรมมีบ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะออกมาในรูปของการรวบรวมวัฒนธรรมประเพณี เช่น งานของสิริวัฒน์ คำวันสา เรื่อง ฮีตสิบสอง-คลองสิบสี่ (2521)

เมื่อทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นถูกตั้งคำถามว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความสำคัญต่อคนท้องถิ่นอย่างไร จึงทำให้เกิดการทบทวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้นใหม่ โดยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นควรเป็นเรื่องราวของคนท้องถิ่นเป็นหลัก จึงทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขยายวงกว้างออกไปอีกทั้งขอบเขตเนื้อหา วิธีการศึกษา เพื่อให้เข้าถึงเรื่องราวของคนท้องถิ่นให้ได้มากที่สุด การศึกษาในช่วงนี้เริ่มให้ความสนใจการศึกษาทางด้านสังคมและวัฒนธรรมมากขึ้น รวมทั้งความสนใจเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย เช่น การศึกษา

เรื่องคนเลี้ยงช้างชาวไทยกาย จังหวัดสุรินทร์ ของรักษพล สกุลวัฒนา (2538) รายงานการวิจัยเรื่อง ชาวจีนในอำเภอสองแห่งของจังหวัดยโสธร: การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี ของดราวัฒน์ เมตตาริกานนท์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2532) การศึกษาเรื่องโลกทัศน์ของชาวนาที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับยาสมุนไพร ของ วรัญชรี ตั้งอารยทรัพย์ (2536)

แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้านการเมืองและเศรษฐกิจได้มีการเปลี่ยนแปลง เช่นกัน คือเน้นศึกษาบทบาทของคนในท้องถิ่นมากขึ้น เช่นงานของประสพ วงศ์หนองหว้า ศึกษา เรื่อง บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ดกับการพัฒนาสู่ระบอบการเมือง พ.ศ. 2480-2529. (2537) หรือการศึกษาของ วัฒนสาร ปานเพชร เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมในช่วงที่มีการทำเกลือแบบการค้า ปี2514-ปัจจุบัน : ศึกษากรณีหมู่บ้านเกลือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม (2536)

เมื่อประเทศไทยเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ และเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลก จนกระทั่งประสบ กับวิกฤตฟองสบู่แตก ในปีพ.ศ.2540 ผู้คนในสังคมไทยพบกับความเดือดร้อน รุนแรง จากพิษของ เศรษฐกิจถูกลามเข้าสู่วิถีชีวิต และสังคมโดยรวม สังคมได้หันกลับมาตั้งคำถามว่าจะตั้งรับกับ กระแสโลกาภิวัตน์ที่ถาโถมสังคมไทยอย่างแรงได้อย่างไร นักคิด นักวิชาการหลายคนขึ้นมาหา แนวทางออกให้สังคม ไม่ว่าจะเป็นแนวทางของประชาสังคม (civic society) ชุมชนชาติปไทย แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดการรักษาสิ่งแวดล้อม แนวคิดเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อการศึกษา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างมากเช่นกัน เนื่องจากแนวคิดเหล่านี้ต่างเล็งเห็นว่าการที่จะรับมือกับ กระแสโลกาภิวัตน์ได้นั้น ต้องสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นผู้กระทำ และรัฐ เป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น

จากแนวคิดนี้ ทำให้เกิดการสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ ซึ่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ได้สร้างกระบวนการ โดยการดึงชาวบ้านมาทำวิจัย และสร้างจิตวิทยวิจัย จากชุมชน โดยคนในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อกลุ่มผู้วิจัยท้องถิ่นได้ ปรับจากนักวิชาการมาเป็นกลุ่มชาวบ้าน การศึกษาประวัติศาสตร์โดยคนในจึงมีความสำคัญมากขึ้น ซึ่งมีนักวิชาการเป็นที่เล็ง การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโดยคนในชุมชน เพื่อการรู้จักรากเหง้า ของตน รวมทั้งรากเหง้าของปัญหาชุมชนที่ตนประสบในปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นกลวิธีของการศึกษา เพื่อรับมือกับกระแสโลกาภิวัตน์ โดยทำให้ ชุมชนได้รู้จักตนเอง รู้ทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของตน ความสำเร็จและความล้มเหลว การต่อสู้ ต่อรอง กับอำนาจทุกรูปแบบ การรับมือกับกระแสจากภายนอก และความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงภายใน ของชุมชน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งมากขึ้น และการรู้จักตนเองของชุมชนนี้ ทำให้ ชุมชนสามารถเลือกที่จะสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาใหม่ บนฐานคิดของการรู้จักเลือกสิ่งที่ดี ให้แก่ชุมชนของตน โดยการผสมผสานสิ่งเก่าที่นำอนุรักษ กับสิ่งใหม่ที่มีประโยชน์ ทั้งนี้เพื่อปรับ ให้ชุมชนสามารถอยู่บนสังคมโลกได้อย่างมั่นคง

กรณีการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองโกสุมพิสัยก็เช่นกัน เมืองโกสุมพิสัยถูกสถาปนาขึ้นเป็นเมือง เมื่อปีพ.ศ.2426 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองโกสุมพิสัยมีทรัพยากรที่หลากหลาย ทั้งป่า หนองน้ำ และน้ำชีไหลผ่าน มีป่าบุงที่สำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่มาของตำนานหอขวาง ป่าบุงนี้ หรือชาวบ้านเรียกว่า “บุงลิง” เป็นที่พื้นที่สาธารณะ มีศาลปู่ตาอยู่ ชาวบ้านในละแวกนั้นมักจะเข้าไปหาของป่า จับสัตว์ป่า ต่อมาผีลึงแสมเข้ามาอยู่อาศัย ชาวบ้านไม่มีผู้ใดกล้าทำร้ายลึงแสมนี้ เพราะถือว่าเป็นลึงของเจ้าปู่ ชาวบ้านอยู่กับธรรมชาติมาช้านาน ต่อมา ป่าบุงลิง ถูกนำขึ้นทะเบียนเป็นวนอุทยาน เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2519 และเปลี่ยนชื่อว่า “วนอุทยานโกสัมพี” มีเนื้อที่ 125 ไร่ มีต้นไม้ขนาดใหญ่ เช่น ไม้ยาง หว้า กะเบา ตะโก ข่อย มะเดื่อ ไม้ไผ่ ฯลฯ และสัตว์นานาชนิด เนื่องจากการขยายตัวของเมือง ป่าถูกบุกรุก วนอุทยานโกสัมพีกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวประจำอำเภอ ซึ่งในแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวลึงเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งจะมีการจัดงานภายในวนอุทยานนี้

แม่น้ำชีที่ไหลผ่านเมืองโกสุมพิสัยแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของผู้คนมาตั้งแต่อดีต วิธีการอยู่การกิน ทั้งการใช้น้ำ การหาปลา จนกระทั่งสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ที่ขอนแก่นลำน้ำชีซึ่งเป็นแม่น้ำประเภทน้ำไหลตลอดปี ปัจจุบันกลายเป็นน้ำนิ่งและไหลช้าลง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนอย่างมาก

แหล่งทรัพยากรธรรมชาติของเมืองโกสุมพิสัยกำลังถูกทำลายทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวของคนโกสุมพิสัยเอง จากการพัฒนาของเมืองที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว การขยายพื้นที่ของเมืองจากการบุกรุกป่า การขยายพื้นที่ป่าเพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจ การเลี้ยงปลาในกระชังในลำน้ำชี การถมหนอง บึงเพื่อใช้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย ทำให้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพรของผู้คนและสัตว์ต่างๆที่อาศัยป่า ตัวอย่างแหล่งธรรมชาติที่กำลังถูกทำลาย เช่น วนอุทยานโกสัมพี

การวิจัยเรื่องวนอุทยานโกสัมพี จากงานวิทยานิพนธ์ของพรชัย สัจจงพงษ์ เรื่อง “การศึกษาความรู้ของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวนอุทยานโกสัมพี : กรณีศึกษาในเขตเทศบาลตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม” เสนอต่อสถาบันราชภัฏมหาสารคาม ในปีพ.ศ.2545

ผลการวิจัยออกมาว่า ประชาชนในทุกระดับการศึกษา ตั้งแต่ประถมศึกษา-ปริญญาตรีขึ้นไป มีความรู้ความเข้าใจ เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับต่ำ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวนอุทยานโกสัมพีมีน้อย ประชาชนที่เข้าไปเที่ยวชมก็เพื่อไปดูและให้อาหารลึงที่อยู่ในบริเวณวน

อุทยานเท่านั้น รวมถึงการศึกษาในโรงเรียนในเขตเทศบาลตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย ก็ไม่มีหลักสูตรในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่วนอุทยานโกสัมพืออย่างถูกต้อง⁷

ประชาชนโดยเฉพาะชาวโกสุมพิสัยมีความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับต่ำ ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวของคนในชุมชนเอง ซึ่งไม่ใช่แต่วนอุทยานนี้เท่านั้นที่ประสบปัญหา แหล่งทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆก็ประสบปัญหานี้เช่นกัน ในขณะที่คนรุ่นเก่า มีตำนาน ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวหล่อหลอม ทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่รู้ตัว และการเกิดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ของคนรุ่นก่อน แต่ปัจจุบันนี้ตำนาน ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ถูกลดคุณค่าลง จากคนรุ่นเก่าเอง และลูกหลาน คนรุ่นใหม่ที่ขาดความสืบทอดเนื่องในการถ่ายทอดเยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่รู้จักประวัติศาสตร์และของดีของบ้านตนเอง ทำให้ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ หวังเห็นสมบัติสาธารณะของตนและภูมิปัญญาของท้องถิ่น จึงน่าจะมีการศึกษาโดยใช้ตำนาน ประวัติศาสตร์ศึกษาความเป็นมาของผู้คนและทรัพยากรธรรมชาติ การดำรงอยู่ของคนกับธรรมชาติ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ไม่ทำร้ายธรรมชาติ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของคนรุ่นเก่า ในการร่วมถ่ายทอดสู่เยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชน และสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนในการรักและหวงแหนสมบัติสาธารณะที่บรรพบุรุษรักษามา ซึ่งคาดหวังว่าการวิจัยนี้จะสามารถเห็นแนวทางในการอนุรักษ์ พัฒนาและการอยู่ร่วมกันของคนกับธรรมชาติให้อยู่อย่างยั่งยืนได้ตลอดไป

คำถามหลักการวิจัย

จะนำความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนาน ประเพณีความเชื่อ ทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิต ไปสร้างการมีส่วนร่วมของคนโกสุมพิสัยในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ประเพณี ความเชื่อที่มีของอำเภอโกสุมพิสัย
2. เพื่อศึกษา ระบบนิเวศน์ป่าบุ่ง ลำน้ำชี ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนโกสุมพิสัย
3. เพื่อสร้างสำนึกคนเมืองโกสุมพิสัยให้รักษาและพัฒนาท้องถิ่นร่วมกัน

กรอบการวิจัย

1. คนกับเมือง
2. คนกับป่า
3. คนกับน้ำ : ลำน้ำชี
4. คนกับความเชื่อ ตำนาน ประเพณี พิธีกรรม

⁷ พรชัย สัจจงพงษ์, “การศึกษาความรู้ของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวนอุทยานโกสัมพือ : กรณีศึกษาในเขตเทศบาลตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม” วิทยานิพนธ์เสนอต่อสถาบันราชภัฏมหาสารคาม พ.ศ.2549, หน้า 64.

กลุ่มเป้าหมาย

1. นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนมัธยมวัดกลาง
2. นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียน โกสุมวิทยาสรรค์
3. ประชาชนที่อยู่รอบพื้นที่ศึกษา

พื้นที่การศึกษา

- คนกับเมือง : พื้นที่เขตเทศบาลเมือง โกสุมพิสัย
- คนกับป่า : วนอุทยาน โกสุมพิสัย(บึงลิง)
- คนกับน้ำ : ลำน้ำชี วังใหญ่
- คนกับประเพณี : เขตเทศบาลเมืองโกสุมพิสัย

วิธีการดำเนินงาน

ระยะที่1 (8 เดือน)

1. ประชุมทีมวิจัย, ที่ปรึกษาทีมวิจัย
2. เวิร์กช็อปวางแผนโครงการวิจัยกับกลุ่มเป้าหมาย
3. กิจกรรมอบรมแนวคิดและเทคนิคการเก็บข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อการพัฒนา
4. กิจกรรมศึกษาข้อมูล
 - 4.1 เวิร์กช็อปหาผู้รู้เมืองโกสุมพิสัย
 - 4.2 แบ่งกลุ่มย่อยศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ประเพณี ความเชื่อของเมืองโกสุมพิสัย
 - 4.3 ค่ายเรียนรู้วิถีชีวิต ศึกษาระบบนิเวศบึงลิง และลำน้ำชีที่สัมพันธ์กับคนโกสุมพิสัย
 - 4.4 การประชุมสรุปข้อมูลผลการศึกษา
5. จัดเวทีแสดงความคิดเห็น/ตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูล
6. เวิร์กช็อประดมแผนพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วมกับโรงเรียนและชุมชน
7. เวิร์กช็อปบ้านเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาแนวทางการพัฒนาโกสุมพิสัยอย่างมีส่วนร่วม
8. จัดทำรายงานความก้าวหน้า

ระยะที่ 2 (7 เดือน)

9. ทดลองปฏิบัติการ ตามประเด็นใดประเด็นหนึ่งที่ชุมชนสนใจ ทั้งเรื่องป่า น้ำ และประเพณี ซึ่งอาจเป็นการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การแก้ไขปัญหาบึงลิง การอบรมมัคคุเทศก์น้อย เป็นต้น
10. เวิร์กช็อป ลานเมืองโกสุมพิสัย นำเสนอผลการวิจัย
11. จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนได้เข้าใจประวัติศาสตร์ ตำนาน ประเพณี ความเชื่อของชุมชนท้องถิ่นตนเอง
2. ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่าและเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาบึงลิง ลำน้ำชี

3. เกิดแนวทางการร่วมมือในการแก้ไขปัญหาของเมืองโกสุมพิสัยและมีการทดลอง
ปฏิบัติการแก้ไขปัญหา

4. นักเรียน เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการเกิดสำนึกรักท้องถิ่นของตนเอง

ทีมวิจัยหลัก

1. ผศ. นาริรัตน์ ปรีสุทธีวุฒิพร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
หัวหน้าโครงการ
2. อ.วิเศษ ตติยะรัตน์ โรงเรียนมัธยมวัดกลาง รองหัวหน้าโครงการ
3. นายมนัส สำราญถิ่น วนอุทยานโกสัมพี รองหัวหน้าโครงการ
4. อ.วิรัช รณเรืองฤทธิ์ ข้าราชการบำนาญ
5. อ. ก้องสุริยา สารพิมพ์ โรงเรียนโกสุมพิทยาสรรค์
6. อ.บุญทอง ศิริมาตย์ โรงเรียนมัธยมชาญวิทยา
7. อ.อริการ สุกสี โรงเรียนโกสุมพิทยาสรรค์

ทีมวิจัยรอง

1. นักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดกลาง
2. นักเรียนโรงเรียนโกสุมพิทยาสรรค์
3. นิสิตสาขาการพัฒนชุมชน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
4. นิสิตสาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทที่ 2

แนวคิดและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาประวัติศาสตร์ ดำนานเมืองโกสุมพิสัย เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งชุมชนมีความเห็นว่าควรจะร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ป่าบึงถึง เพื่อเป็นปอดของเมือง และให้เป็นป่าที่สมบูรณ์ต่อไป จึงได้มีการทบทวนวรรณกรรมในประเด็น ดังนี้

- 1.แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.แนวคิดการมีส่วนร่วม

1.แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1.1 ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ

จักรพันธุ์ ปัญจะสุวรรณ (2545 : 3) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ไม่ว่าจะโดยตรงหรือทางอ้อม หรือมนุษย์นำมาสนองความต้องการในด้านปัจจัยสี่ ถ้าขาดทรัพยากรธรรมชาติแล้วมนุษย์จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

จารุบุตร เรืองสุวรรณ (2514 : 40) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง หมู่เหล่าหรือบ่อเกิดของทรัพยากรที่จะนำมาบำบัดสนองความต้องการของมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติอยู่แล้ว

นิวัติ เรืองพานิช (2537 : 40) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ ทั้งนี้รวมถึงกำลังงานของมนุษย์ด้วย

สมิทธิ์ สระอุบล (2532 : 22) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจที่มีเอง เป็นเองหรือที่มีอยู่แล้ว เพียงแต่มนุษย์ขวนขวายหา มาสนองความต้องการของมนุษย์ให้สุขสบายเท่านั้น

สุกาญจน์ รัตนเลิศสุธรรม (2546 : 30) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งแวดล้อมต่างๆที่ธรรมชาติสร้างไว้ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ ในการดำรงชีวิตได้ ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า พืชพันธุ์ สัตว์ป่า ฯลฯ

จากความหมายของนักวิชาการเหล่านี้ สามารถสรุปได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และมนุษย์สามารถนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ได้เพื่อการดำรงชีวิต

1.2 ความหมายของการอนุรักษ์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เกษม จันทรแก้ว (2547 : 83) การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ การเก็บ การรักษา/ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขตต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเอื้ออำนวยการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2548 : 85) การอนุรักษ์ หมายถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยคำนึงถึงสถานภาพ และศักยภาพของทรัพยากร รวมทั้งการควบคุมการเสื่อมสภาพ และบูรณะฟื้นฟูทรัพยากร เพื่อรักษา ชนิด ปริมาณ และคุณภาพของทรัพยากรให้มีความเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

วิชัย เทียนน้อย (2533 : 17) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานที่สุด

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2548 : 85) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีเหตุผล เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ตามต้องการอย่างต่อเนื่องในปัจจุบันและอนาคต

จากความหมายของการอนุรักษ์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สามารถสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงการดูแล รักษา ฟื้นฟู ป้องกัน เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ได้นานที่สุด และมนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้นได้

1.3 การดำเนินงานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

สวัสดิ์ โนนสูง. (2546 : 171-176) ได้กล่าวถึง การดำเนินการการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ดังนี้

- 1.การให้การศึกษาแก่ประชาชน
- 2.การออกกฎหมายควบคุม ได้แก่ กฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ.2525 และประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 41 เพื่อควบคุมการทำไม้ พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 พ.ร.บ.สวนป่า พ.ศ.2538 พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535 ฯลฯ
3. การจัดตั้งหน่วยงานเพื่อการอนุรักษ์ เช่น กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม
- 4.การอนุรักษ์โดยสื่อมวลชน สื่อมวลชนมีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกเพื่อการอนุรักษ์
- 5.การอนุรักษ์โดยประชาชน นิสิตนักศึกษาประชาชนรวมพลังเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ เช่นชมรมอนุรักษ์ในสถานศึกษา ชมรมพิทักษ์สิ่งแวดล้อม มูลนิธิสืบนาคะเสถียร เป็นต้น

นิวัติ เรืองพานิช (2546 : 196-198) ได้กล่าวถึง การดำเนินการการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ดังนี้

- 1.ควรกำหนดบริเวณป่าที่จัดไว้เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารให้แน่นอน และควบคุมไม่ให้มีการทำลายป่ามากขึ้น
- 2.ควรกำหนดขอบเขตแหล่งทำมาหากินของชาวเขาโดยควบคุมมิให้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานและทำไร่เลื่อนลอย

3. ในบริเวณป่าที่ถูกถาง รกร้างว่างเปล่า ควรปลูกป่าหรือพืชคลุมดินขึ้นเพื่อป้องกันการกัดเซาะของน้ำฝน

4. ป้องกันมิให้เกิดไฟไหม้ป่า เพราะจะเป็นการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน และเกิดการสูญเสียหน้าที่ไหลบ่าหน้าดิน

5. หากสภาพภูมิประเทศมีความลาดชันมาก และดินอยู่ในสภาพที่ไม่คงทน ควรห้ามการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอื่น นอกจากปลูกป่าและพืชคลุมดินเท่านั้น

6. บางแห่งอาจจำเป็นต้องอาศัยการก่อสร้างทางด้านวิศวกรรมเข้าช่วยควบคุมกับการปลูกป่า เช่น ต้องทำการปรับพื้นที่ตามลาดเขา หรือสร้างฝายกั้นน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำและตะกอนไม่ให้ไหลรุนแรงจนเป็นอันตรายต่อพื้นที่การเกษตรและอื่นๆ

7. ควรมีการป้องกันการพังทลายของดินตามริมฝั่งน้ำ

8. ควรให้การศึกษาอบรม เผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐในทุกระดับให้ทราบถึงประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งวิธีการอนุรักษ์ดิน น้ำและป่าไม้

วิชัย เทียนน้อย (2533 : 17) ได้กล่าวถึง การดำเนินการการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

1. จัดตั้งชมรมหรือสมาคมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
2. ออกกฎหมายควบคุม
3. การให้การศึกษาแก่ประชาชน
4. การจัดตั้งหน่วยงานเพื่อรับผิดชอบ

ทวี ทองสว่างและทัศนีย์ ทองสว่าง (2523 : 103-106) ได้กล่าวถึงมาตรการหลักในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มี 2 มาตรการ คือ

ก. มาตรการโดยตรง คือ การปฏิบัติต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยตรง เพื่อกองไว้ให้นานที่สุด มีดังนี้

1. หน่วยงานของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงสาธารณสุข ได้ดำเนินการเผยแพร่ความรู้ วิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหา เพื่อสนองนโยบายของรัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

2. รัฐควรมีการวางแผนกำหนดนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้ชัดเจน และนำไปปฏิบัติให้ได้ผล เพื่อสมดุลของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ

3. จัดตั้งหน่วยงานเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตลอดจนประสานงานกับกระทรวงต่างๆที่เกี่ยวข้อง

4. ออกกฎหมายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัยอยู่เสมอ

5. ควรอนุญาตให้ทรัพยากรอย่างประหยัด โดยมีมาตรการกำหนด เช่น อนุญาตให้ตัดไม้และล่าสัตว์ในจำนวนจำกัด

6. สำรวจสภาพป่าไม้และที่ดินใกล้หมดสภาพ แล้วนำมาปรับปรุงใหม่ให้ใช้ประโยชน์ได้ดีขึ้น

7. หาวิธีการผลิตและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อมิให้สูญเสียทรัพยากรไปโดยเปล่าประโยชน์

8. การนำของที่ใช้แล้วมาประดิษฐ์ใหม่ เพื่อประหยัดทรัพยากรให้ใช้ได้นาน

9. การนำสิ่งอื่นมาใช้ทดแทนทรัพยากรที่มีอยู่หรือขาดแคลน เช่น แร่ธาตุ ป่าไม้

10. การสำรวจและค้นหาแหล่งทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์

ข. มาตรการทางสังคม เกี่ยวข้องกับประชาชนโดยตรงคือ

1.การร่วมมือในการรักษาความสะอาดของสิ่งแวดล้อมทั่วไป

2.การร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เช่น รู้จักใช้อย่างประหยัด, บำรุงและปรับปรุงให้มีสภาพดีกว่าธรรมชาติ, ตั้งชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเมื่อพบผู้ละเมิดกฎหมายอนุรักษ์ต่างๆต้องรีบแจ้งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทราบ

3.การให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนทุกวัย เพศ อาชีพ เพื่อให้ทุกคนตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

4.ในฐานะเป็นประชาชนที่รู้จักรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมควรแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ เพื่อช่วยแนะนำ เผยแพร่หรือป้องกันชีวิตของตนเองและครอบครัว

5.การควบคุมจำนวนประชากร และปรับปรุงคุณภาพของประชากร เช่น ให้การศึกษา และปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้องของสังคม

ดุสิต เวชกิจ (2540) หลักการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย หลักการ 5 ประการ คือการสร้างสำนึกในการรับผิดชอบของประชาชน, การกำหนดบทบาทของภาครัฐ, การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด, การวางแผนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2548 : 91) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่บนพื้นฐานของการบูรณาการเกี่ยวกับการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การวางแผนการอนุรักษ์ที่เหมาะสม การสร้างความสำนึกในความรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติแก่ชุมชน การกำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐอย่างชัดเจน โดยต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิด ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในการประยุกต์หลักการสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1.การดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง ซึ่งประกอบด้วยการสำรวจ ตรวจสอบและค้นหา การป้องกัน การถนอมรักษา การบำรุง การทำให้มีสภาพดีกว่าธรรมชาติ การ

ผลิตและใช้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำของเก่ามาใช้ใหม่ การใช้สิ่งทดแทน และการลดการสูญเสียเปล่า

- 2.การกำหนดนโยบายและมาตรการอนุรักษ์อย่างชัดเจนสำหรับหน่วยงานภาครัฐ
- 3.การให้ความรู้แก่ประชาชนและชุมชนท้องถิ่น
- 4.การให้ความสนับสนุนองค์กรในหน่วยงานภาครัฐในทุกระดับ
- 5.การสนับสนุนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

สมพันธ์ เตชะอธิก (2536 : 51) การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยองค์กรชุมชน มีการดำเนินงานดังต่อไปนี้

- 1.การสร้างความเข้าใจและการกระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้
- 2.สร้างกลไกการทำงานโดยใช้สภาตำบล
- 3.ใช้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างกฎระเบียบ
- 4.พื้นที่ที่จะอนุรักษ์ต้องร่วมกันกำหนดอาณาเขตที่ชัดเจน พร้อมติดประกาศให้เห็นเด่นชัด
- 5.ปลูกฝังให้ชาวบ้านทุกเพศ ทุกวัยเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความหวงแหนใน

ทรัพยากร

- 6.ผู้นำต้องรักษากฎระเบียบที่ชาวบ้านได้ร่วมกันตกลงเอาไว้อย่างเคร่งครัด

จากการที่นักวิชาการต่างๆ ได้กล่าวถึงการดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สามารถสรุปได้ว่า การดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ควรมีหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ และประชาชน สำหรับภาครัฐ ควรมีการดำเนินการด้านกฎหมายเพื่อการคุ้มครอง และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ให้การสนับสนุนทางการศึกษา ค้นคว้าวิจัยและเผยแพร่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับภาคประชาชน ต้องสร้างความเข้าใจและสำนึกในความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ ดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างกฎกติกาทรัพยากรร่วมกัน ผู้นำชุมชนต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการให้ความรู้กับประชาชนทุกเพศ ทุกวัยเพื่อกระตุ้นสำนึกอยู่ตลอดเวลา

2.แนวคิดการมีส่วนร่วม

2.1 ความหมาย

ชูวิทย์ พิทักษ์พรพินค (2544: 29) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า การทำงานร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ โดยการทำงานดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับการที่ทรงประสิทธิภาพคือ ถูกจังหวะและเหมาะสมกับการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์เชื่อถือไว้ใจ การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงาน

เกรียง กัลป์ตินันท์ (2543 : 16) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่ากระบวนการที่บุคคล ชุมชนหรือองค์กรในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ร่วมกัน

ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา เพื่อให้การดำเนินการนั้นบรรลุเป้าหมาย เพื่อบุคคล ชุมชนหรือองค์กรในชุมชน โดยบุคคลชุมชน หรือองค์กรชุมชน

วันเพ็ญ วอกลาง (2534 : 14) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า กระบวนการที่ประชาชน กลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกกินคิด สิ่งที่เขา มี สิ่งที่เขาต้องการ ปัญหาที่กำลังเผชิญ การแก้ปัญหาและลงมือปฏิบัติ โดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2529 : 20) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การปฏิบัติและความรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ปัญหาและนำมาซึ่งความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องรับปรัชญาพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 2) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคมในการมีส่วนร่วม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจ กำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า การเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของกลุ่มบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าให้กระทำ บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นด้วย

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 6-7) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริมชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในส่วนรูป ส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิและองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานในเรื่องที่กำหนดไว้

อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 17) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้นำทุกอย่างซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอกกว่าให้ประชาชนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องที่ประชาชนต้องคิดขึ้นเอง

เสน่ห์ จามริก (2524 : 20) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันทุกฝ่าย และยังอาจเป็นการปูพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับวิวัฒนาการไปสู่การปกครองตนเองของท้องถิ่นในบั้นปลาย

จากความหมายของนักวิชาการเหล่านี้สามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนสามารถเข้าร่วมในการแสดงความคิดเห็น วางแผน และดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และเพื่อประโยชน์ต่อชุมชน

2.2 รูปแบบการมีส่วนร่วม

ฉ้อวัน วุฒิศิกรรรมรักษา (2546: 16) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

- 1.ขั้นกำหนดความต้องการ
- 2.ขั้นวางแผนดำเนินการ
- 3.ขั้นตัดสินใจ
- 4.ขั้นดำเนินการ
- 5.ขั้นติดตามผลงาน

นรินทร จงวุฒิเวศย์ (2527 : 188) กล่าวว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมนั้นอาจกำหนดได้เป็น 3 ประการ ตามลักษณะการมีส่วนร่วมดังนี้

1.การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation) โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน (Industrial Organization) เช่นกลุ่มเยาวชนต่างๆ

2.การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect Participation) โดยองค์กรผู้แทนของประชาชน (Representative Organization) เช่นกรรมการของกลุ่ม หรือชุมชน

3.การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open Participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (Non- Representative Organization) เช่นสถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ตลอดเวลา

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 6-7) กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

- 1.มีส่วนร่วมในการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน
- 2.ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
- 3.ร่วมนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
- 4.ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 5.ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ
- 6.ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
- 7.ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้
- 8.ร่วมควบคุมติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไป ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 78-79) แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1.ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา ร่วมกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม (Organizer)

2.ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ หาสาเหตุแห่งปัญหาและแนวทางต่างๆที่อาจจะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา

3.ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาแนวทางและวิธีการที่จะใช้ในการแก้ปัญหาและวางแผนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม

4.ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนเพื่อแก้ปัญหา

5.ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามผลการปฏิบัติงานร่วมกับผู้ปฏิบัติงาน

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2533 : 2) เสนอรูปแบบหรือมิติของการมีส่วนร่วมไว้ 4 รูปแบบ ดังนี้

1.การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

2.การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน โครงการ

3.การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์

4.การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

บังอร ฤทธิภักดี (2528 : 19) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วม 3 ลักษณะ คือ

1.การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

2.การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

3.การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากโครงการ

จากความคิดที่หลากหลายของนักวิชาการ สามารถสรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมได้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วม ประชาชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การค้นหาปัญหาหรือความต้องการของชุมชน การร่วมคิด วางแผน กำหนดกิจกรรม ทุกขั้นตอนต้องมีการพูดคุยและหาแนวทางร่วมกัน

2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

1.ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่นการบำเพ็ญประโยชน์

2.ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจจึงมีส่วนร่วมด้วย ทั้งๆที่ไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจ เช่นผู้ใหญ่อกปากขอแรง ผู้น้อยก็ต้องช่วยแรง

3.อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เช่น การบังคับให้เป็นทาส

พัฒน์ บุญรัตนพันธ์ (2517 : 129-132) ได้กล่าวว่าผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่สามารถจูงใจประชาชนให้ความเห็นคล้อยตามและลงมือทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง จนสามารถนำกลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จ

สมยศ นาวิการ (2520 : 1) ได้กล่าวว่า เมื่อบุคคลใดก็ตามได้เชื่อว่าพวกเขาได้รับประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจจากงานของเขาด้วยการเข้าร่วมกันเป็นกลุ่ม

วันเพ็ญ วอกลาง (2534 : 5, 22) ศึกษาลักษณะการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 1.ปัจจัยภายในบุคคล
- 2.ปัจจัยด้านผู้นำ
- 3.การมีทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนากิจกรรม
- 4.ปัจจัยด้านหน้าที่

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ประกอบด้วย

- 1.ความตั้งใจที่จะมีส่วนร่วมในการทำงาน
- 2.ทัศนคติต่องาน
- 3.ความอิสระในการตัดสินใจในการทำงาน
- 4.ความมีอำนาจตามหน้าที่
- 5.ลักษณะของการทำงาน

แนวทางอย่างหนึ่งที่บุคคลมีแรงจูงใจในด้านความสำเร็จ ในการเข้ามาปฏิบัติงาน ซึ่งผู้ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงมาจากแรงจูงใจทางการเงินด้วย ปัจจัยที่จูงใจบุคคลในการทำงาน ซึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนได้นั้น คือ

- 1.การได้รับความสำเร็จ
- 2.ได้รับการยกย่อง
- 3.มีความก้าวหน้าในงาน
- 4.ลักษณะงาน
- 5.ความรับผิดชอบ
- 6.ความเจริญเติบโตส่วนบุคคล

จากแนวคิดของผู้ที่เสนอปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมนั้น สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น มาจากความเกรงใจ ความศรัทธาต่อการบำเพ็ญประโยชน์ การชักจูง และการถูกบังคับจากผู้มีอำนาจเหนือกว่า ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้ามามีส่วนร่วม เป็นต้น

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

สภาพทั่วไป

ลักษณะที่ตั้ง

อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่บนที่ราบสูงโคราช เป็นพื้นที่กึ่งกลางภาคอีสานหรือเรียกว่าดินแดนสะดืออีสาน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของจังหวัดมหาสารคาม ระยะทางจาก โกสุมพิสัย ถึง อำเภอเมืองมหาสารคาม 28 กิโลเมตร ที่ว่าการอำเภอโกสุมพิสัย ตั้งอยู่บริเวณเนินสูงเรียกว่า มอ ติดกับแม่น้ำชี มีทางหลวงแผ่นดินตัดผ่าน 3 สาย คือ สายมหาสารคาม-ท่าพระ สายโกสุมพิสัย-โสกซุ่น ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดมหาสารคาม ห่างจากศาลากลางจังหวัดมหาสารคาม ห่างจากศาลากลางจังหวัดมหาสารคาม 31 กิโลเมตร

พื้นที่เมืองโกสุมพิสัยเป็นที่ราบสูง พื้นดินเป็นคลื่นลุ่มๆดอนๆไม่มีภูเขา มีแม่น้ำชีไหลผ่านแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน พื้นที่ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศเหนือของแม่น้ำชี เป็นที่ราบลุ่ม ดินส่วนมากเป็นดินเหนียวปนทรายชาวบ้านเรียกว่า ขาทาม พื้นที่ด้านทิศใต้ และตะวันตกเฉียงใต้ของแม่น้ำชีบริเวณใกล้แม่น้ำเป็นที่ราบลุ่ม ดินเหนียวปนทรายยังถือว่าขาทาม แต่พื้นที่ที่ไกลออกไปจากแม่น้ำชี พื้นดินส่วนมากเป็นดินทราย แห้งแล้ง ชาวบ้านเรียกว่า ขาโคก พื้นที่บางส่วนจะเป็นเนินสูง สลับกับที่ลุ่ม เหมือนลูกคลื่น

พื้นที่เมืองโกสุมพิสัยมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่หลายแห่ง เช่น บึงกุย หนองเป็นเครือ แก่งอีไล่น บึงบ้านแพง เลิงเปลือย บึงคับชา ฝ่ายเปรม แหล่งน้ำบางแห่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเดินของแม่น้ำชีชาวบ้านจึงเรียกว่า ชีหลง เป็นแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์เพราะทุกปีน้ำจากแม่น้ำชีจะไหลเข้ามาและมีปลาเข้ามาขายพันธุ์จนกลายเป็นวังมัจฉา ที่มีปลาหลายชนิดที่วัดเกาะแก้วโกสุม สงวนไว้ให้ผู้คนที่ได้เที่ยวชม

เนื้อที่

ที่ว่าการอำเภอโกสุมพิสัยมีพื้นที่ทั้งหมด 827.876 ตารางกิโลเมตร หรือ 517,422 ไร่

อาณาเขต

1. ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอเชียงยืนและอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
2. ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบรบือ กิ่งอำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม
3. ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอกันทรวิชัยและอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
4. ทิศตะวันตก ติดต่อกับกิ่งอำเภอบ้านแฮด และอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

ประวัติการตั้งเมืองโกสุมพิสัย

ตามบันทึกพงศาวดารหัวเมืองอีสานในส่วนที่เกี่ยวกับโกสุมพิสัย ซึ่งกรรมการเมืองโกสุมพิสัยทำส่งไปถวายหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวท้าว เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2439 มีความว่าเมืองโกสุมพิสัยนี้แต่ก่อนชื่อบ้านดงวังท่าไม่มีคำว่า “หอขวาง” เดิมทำต่อมาถึงได้นามว่าบ้านดงวังท่าหอขวาง สันนิษฐานว่าเคยเป็นหนึ่งในนามมาแล้ว โดยสันนิษฐานจากลักษณะศิลปะของพระพุทธรูปที่พบ คาดว่าจะมีผู้คนมาตั้งหลักฐานราว พ.ศ.1300-1700 ในสมัยขอมเรืองอำนาจ สมัยเดียวกับปราสาทหินพิมาย เขาพระวิหาร และถ้ำต่างๆ ที่อยู่ทั่วภาคอีสาน ต่อมาถูกปล่อยให้รกร้างไปประมาณ 200 ปี จนเกิดป่าดงพงทึบมีช้าง เสือ หมี กวาง ละมั่ง และสัตว์ต่างๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากส่วนที่มาของคำว่า “หอขวาง” นั้นมีที่มาดังนี้

ในปีพ.ศ.2413 มีนายพราน 2 คนหนึ่งชื่อพรานหมา อีกคนหนึ่งชื่อพรานบัวกับพวกอีก 10 คน เป็นชาวบ้านโนนเมือง(บ้านโนนเมือง เป็นหมู่บ้านเก่าแก่อีกบ้านหนึ่งปัจจุบันขึ้นกับตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของเมืองขอนแก่นในปัจจุบัน)พากันไปยิงเนื้อแต่ก็หาได้พบเนื้อไม่ จนหลงเข้ามาในเขตพัทธสีมาด้านตะวันตก (อยู่ด้านข้างวัดกลางโกสุมในปัจจุบัน) ต่างก็รู้สึกอ่อนเพลียไปตามๆกันจึงหยุดพักผ่อนในที่แห่งนั้น

ในคืนนั้นพรานคนหนึ่งฝันว่ามีบุรุษร่างกายกำยำสูงใหญ่ ทำทางดูร้ายน่ากลัว ถือตะบองมาขู่ว่า “พวกสูมาทำไม กูจะตีเสียให้ตายเดี๋ยวนี้” พรานเกิดความหวาดกลัวตัวสั่น ได้แต่อ่อนวอนร้องขอชีวิตไว้บุรุษนั้นจึงสั่งว่า “ถ้าพวกสูอยากได้เนื้อ จงพากันกราบไหว้สักการบูชากับปลุกหอเพิงตาขวางตะวันตกให้กู ถ้าไม่ทำเช่นนั้น กูจะตามไปฆ่าเสียให้ตาย และพวกสูจะไม่ได้เนื้อแม้สักตัวเดียว” พรานนั้นตกใจตื่นขึ้น ก็ได้เล่าความฝันให้เพื่อนฟัง จึงตกลงกันว่า จะปลุกหอตามที่ได้ฝันนั้น

ครั้นรุ่งขึ้น จึงช่วยกันปลุกหอหมะเหศักดิ์ (ศาลเจ้า) ซึ่งมีลักษณะทอดยาวจากทิศเหนือมาทิศใต้ ซึ่งเรียกว่า “หอขวางตะวันตก” (หอขวาง) และพากันยกดอกไม้ต่างๆ มาบูชาและกราบไหว้อธิษฐานขอให้ล่าเนื้อได้ตามประสงค์ แล้วก็ออกหาเนื้อตามป่าแถบนั้น ก็ไปพบหมู่ป่าตัวหนึ่งกำลังขุดหาอาหารอยู่ริมฝั่งน้ำห่างจากที่พักประมาณ 1 เส้น พรานก็เลยยิงถูกกลางลำตัวพอดีแต่หมู่ป่าไม่ตายคาที่ พวกพรานจึงไล่ตามหมู่ป่าไปพบโบสถ์ร้างหลังหนึ่ง (คือสถานที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อมิ่งเมืองในปัจจุบัน) เห็นมีรอยเลือดติดอยู่ฝาผนัง จึงตามรอยเลือดไปจนพบหมู่ป่าอนตายพิงฝาผนังโบสถ์ร้างนั้น(คือ โบสถ์ร้างวัดใต้โกสุม) พวกพรานจึงพากันหามหมู่ป่ากลับถิ่นฐานของตน

ส่วนความเป็นมาของบรรพบุรุษชาวโกสุมพิสัยนั้น มีพงศาวดารกล่าวไว้ว่า บรรพบุรุษเป็นชาวกรุงศรีสัตนาคนหุต(ลานช้าง) ซึ่งได้อพยพกระจัดกระจายลงมาอยู่ในดินแดนอีสานทุกวันนี้ โดยแสวงหาที่ทำกินอันเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมแก่จริยนิสัยของตน พวกไหนเห็นว่าสถานที่ใดเป็นที่เหมาะสม ก็มีที่ดินทำกิน มีน้ำ มีปลา และมีพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ก็รวมกันตั้งบ้านตั้งเมืองกันขึ้นในสถานที่นั้น เช่น เมืองหนองบัวลำภู (ลุ่มภู) นครจำปาศักดิ์ ดอนมดแดง และอื่นๆ

อีกมาก ในสมัยนั้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ(อีสาน) แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 3 มณฑล คือ มณฑลอีสาน (ลาวกาว) มณฑลอุดร (ลาวพวน) และมณฑลนครราชสีมา(ลาวกลาง)

เฉพาะมณฑลอิสานนั้นตั้งที่ทำการมณฑลอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี สมัยนั้นบ้านเมืองต่างๆ อยู่ห่างกันมาก เพราะพลเมืองน้อย ไม่เหมือนทุกวันนี้ ในพงศาวดารมณฑลอิสานซึ่งหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คนจร) เรียบเรียงไว้ ท่านกล่าวว่าเมื่อประมาณ พ.ศ. 2231 ชาวกรุงศรีสัตนาคนหุต (ลานช้าง) ได้พากันอพยพไปตั้งที่บ้านกระดืบบึงกลางเมืองริมแม่น้ำโขงฝั่งตะวันตก ขนานนามเมืองว่า นครกาละจำปากนาคนบุรศรี มีพระเจ้าสุทศราชาเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง นครจำปากคั่นคบุรีศรี เมื่อพลเมืองมากขึ้น ที่อยู่อาศัยและที่ทำกินคับแคบ ท้าวแก้วมงคล(จารย์แก้ว) แห่งนครจำปากคั่น ไปตั้งเมืองใหม่ขึ้นอีกเมื่อ พ.ศ. 2256 ชื่อเมืองว่าเมืองท่งหรือเมืองสุวรรณภูมิ(คืออำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดทุกวันนี้) ต่อมาเมืองสุวรรณภูมิมีพลเมืองมากขึ้น บุตรชายของท้าวแก้วมงคล ชื่อท้าวสุทนต์ได้พาพรรคพวกจากเมืองสุวรรณภูมิ ได้ตั้งเมืองใหม่อีกว่าเมืองร้อยเอ็ด เมืองนี้ตั้งขึ้นปีมะแม พ.ศ. 2318 จุลศักราช 1137 เมืองร้อยเอ็ดเจริญรุ่งเรืองตามลำดับ ถึง พ.ศ.2408 จุลศักราช 1227 รัตนโกสินทร์ศก 84 ได้มีการแยกพลเมืองจากร้อยเอ็ดมาตั้งเมืองขึ้นอีกว่าเมืองมหาสารคาม ตั้งแต่ปี 2408 ถึงปี 2421 ตอนนั้นพระธำรงชัยวัช เจ้าเมืองธวัชบุรี (นามเดิมท้าวโพธิราชเป็นบุตรของพระสุริยวงศ์ เจ้าเมืองโพนพิสัย) มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อ “ท้าวเสือ”ซึ่งขณะนั้นรับราชการอยู่ได้สนทนากับพระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม พระเจริญราชเดชเห็นว่าท้าวเสือเป็นผู้ที่รับราชการเมืองมาด้วยความวิริยะอุตสาหะ กอปรด้วยเป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้จึงส่งให้ไปเรียนการเมือง (การรัฐศาสตร์) ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ 5 ที่กรุงเทพฯ พร้อมด้วยท้าวอุ่น (พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคามคนต่อมา) เมื่อเรียนสำเร็จแล้วก็กลับมารับราชการยังที่เดิม เจ้าเมืองมหาสารคามจึงเลื่อนตำแหน่งท้าวเสือให้เป็น “ท้าวสุริโย”

ในปีพ.ศ. 2413 (ปีเดียวกับที่พรานหมา พรานบัวมาสร้างหอขวางตะวัน) ได้มีครอบครัวอพยพมาจากบ้านหนองคู แขวงสุวรรณภูมิ 7 ครอบครัว มาจากบ้านสองเมืองมหาสารคามอีก 5 ครอบครัว รวมชายหญิง 62 คนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านหอขวางจนถึงปี พ.ศ. 2420 พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคามได้ถึงแก่กรรมลง อุปฮาดจึงต้องกลับไปดำรงตำแหน่งแทนพระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคามต่อไป ตั้งแต่นั้นมาข่าวลือถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านดงวังท่าหอขวางก็กระจายออกไป จึงมีคนอพยพมาอยู่เป็นจำนวนมาก กลายเป็น 3 หมู่บ้าน คือ บ้านคุ้มใต้ บ้านคุ้มกลาง และบ้านคุ้มสังข์ ค่อยๆเจริญและเพิ่มปริมาณครอบครัวมาเป็นลำดับ

ต่อมาเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. 2425 จุลศักราช 1244 รัตนโกสินทร์ศก 101 พระเจริญราชเดช (อิง) เจ้าเมืองมหาสารคาม เห็นว่าควรจะต้องตั้งเมืองขึ้นอีก 2 เมือง คือ

ขอตั้งเมืองหนองบัวโพนนาเลา โดยขอท้าวสุริยวงศ์ (บุญมี) เป็นเจ้าเมือง ต่อมาเห็นไม่เหมาะสมจึงย้ายมาตั้งที่บ้านหนองแสงเป็นเมืองวาปีปทุมจนทุกวันนี้

ขอตั้งบ้านดงวังท่าหอขวาง โดยขอท้าวสุริโย (เสือ) บุตรท้าวโพธิราช หลานของพระขัตติยะวงษาเป็นเจ้าเมือง ของท้าวเชียง น้องชายพระเจริญราชเดชเป็นอุปฮาด ขอท้าวราชามาตย์

บุตรเวียงแก้ว หลานพระเจริญราชเดชเป็นอัครวงศ์ ขอท้าวสายทอง บุตรท้าวสุทธิสารเมืองร้อยเอ็ด เป็นวรบุตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านดงวังท่าหอ ขวางเป็นเมืองโกสุมพิสัย ให้ท้าวสุริโย(เสือ) เป็นพระสุนทรพิพิธ เจ้าเมืองขึ้นกับเมืองมหาสารคาม ส่วนตำแหน่งอัครราช อัครวงศ์ และวรบุตร ก็ได้โปรดให้มีตราราชสีห์แต่งตั้งตามที่พระเจริญราชเดช ขอไป เมืองโกสุมพิสัยทำส่วยเร็วปีละ 20 หาบ หรือเงินปีละ 5 ชั่ง (400บาท)ซึ่งชี้ให้เห็นว่าชาย ฉกรรจ์ของเมืองโกสุมพิสัยขณะนั้นมี300 คน ซึ่งตามปกติจะแบ่งเลกออกสามส่วนคือสองส่วนแบ่ง ไปตามกรุงเทพ จำนวน 200 คน คนละ 2 บาท เป็นเงิน 200 บาท

ในการขอตั้งเมืองโกสุมพิสัยและเมืองวาปีปทุม ทั้ง 2 เมืองนี้ตามพงศาวดารหัวเมืองมณฑล อีสาน กล่าวไว้ว่า พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม ได้แต่งตั้งให้ท้าวสุริยวงษานำไปบอก พร้อมเครื่องราชบรรณาการลงไปทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวรัชการที่ 5 เครื่องราชบรรณาการของบ้านดงวังท่าหอขวางนั้น ใช้เงินทำเป็นรูปดอกมะค่าป่า เพราะถิ่นนี้ดอก มะค่าป่ามาก จึงพระราชทานนามเมืองว่า “โกสุมพิสัย” ซึ่งแปลว่าดินแดน หรือ ที่อยู่แห่ง ดินมะค่าป่า

สภาพทางสังคม

ประชากร

อำเภอโกสุมพิสัยมีประชากรทั้งหมด 108,522 คน แยกเป็นชาย 54,171 คน หญิง 54,351 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ยต่อพื้นที่ประมาณ 143 คน/ตารางกิโลเมตร

การพาณิชย์

- มีสถานีบริการน้ำมันเชื้อเพลิงขนาดใหญ่ จำนวน 3 แห่ง
- มีธนาคาร จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ ธนาคารไทยพาณิชย์ ธนาคารกรุงไทย ธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์อำเภอโกสุมพิสัย
- มีสหกรณ์ จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ สหกรณ์การเกษตรอำเภอโกสุมพิสัย

การทำมาหากิน-อาชีพ

พลเมืองในอำเภอโกสุมพิสัยมีทั้งรับราชการ ทำนาทำไร่ และรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมทั้งในพื้นที่และต่างจังหวัด แต่ส่วนใหญ่จะทำนาทำไร่ และอื่นๆเช่น หัตถกรรมและค้าขาย การหัตถกรรมมีช่างไม้และจักสาน นอกนั้นไม่มีใครมีฝีมือในทางใดอีกการค้าขายในอำเภอนี้ส่วนมากตกอยู่ในมือของคนจีนเป็นส่วนใหญ่ คนไทยเพิ่งจะเริ่มจัดทำกันขึ้นบ้างหากไม่มีอุปสรรคใดมาจำกัด การกสิกรรมมีการทำนา ทำไร่ปอ ฝ้าย มันสำปะหลัง อ้อย อดิผลเมืองได้ตั้งหน้าตั้งตาทำไร่ปอเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าอย่างขึ้นหน้าขึ้นตา ต่างก็มีสถานะค่อนข้างที่จะสมบูรณ์ขึ้นแต่มาบัดนี้ก็กลับกลายมาขายจนลงเช่นเดิม เนื่องจากการทำนาไม่ได้ผลสมบูรณ์เพราะแห้งแล้ง การเลี้ยงสัตว์ มีการเลี้ยงวัว ม้า แต่ทำกันในแถบตำบลแพง ตำบลเหล่าและตำบลวังยาวเป็นส่วนใหญ่ เพราะพื้นที่ที่มีความเหมาะสม ส่วนการเลี้ยงสุกรนั้นมีแทบทุกตำบล การเลี้ยงปลาจะนิยมทำกันมากในตำบลยางน้อยทำฟาร์มขายพันธุ์ปลา การทำกระชังปลาตามริมลำน้ำชี การเลี้ยงควายมีอยู่

ทั่วไป แถบตำบลเขื่อน ตำบลหนองบัว ตำบลแพง ตำบลหัวขวาง ตำบลยางน้อย นิคมการเลี้ยง
เปิดเพราะมีหนองบึงอยู่หลายแห่ง ปัจจุบันก็นิยมเลี้ยงม้าพันธุ์ผสมเพราะมีราคาดี

การปกครอง

แบ่งเขตการปกครองตามพ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่พ.ศ.2547 แบ่งเป็น 17 ตำบล 230 หมู่บ้าน
(หมู่บ้านในเขตเทศบาล7หมู่บ้าน นอกเขตเทศบาล223 หมู่บ้าน)ดังนี้

1. ตำบลหัวขวาง 21 หมู่บ้าน
2. ตำบลแพง 16 หมู่บ้าน
3. ตำบลหนองเหล็ก 20หมู่บ้าน
4. ตำบลแก้งแก 10 หมู่บ้าน
5. ตำบลยางน้อย 14 หมู่บ้าน
6. ตำบลยางท่าแจ้ง 10 หมู่บ้าน
7. ตำบลวังยาว 12 หมู่บ้าน
8. ตำบลเขวไร่ 20 หมู่บ้าน
9. ตำบลแหใต้ 19 หมู่บ้าน
10. ตำบลหนองบอน 11 หมู่บ้าน
11. ตำบลหนองกุงสวรรค์ 10 หมู่บ้าน
12. ตำบลเหล่า 11 หมู่บ้าน
13. ตำบลเลิงใต้ 12 หมู่บ้าน
14. ตำบลเขื่อน 11 หมู่บ้าน
15. ตำบลหนองบัว 10 หมู่บ้าน
16. ตำบลคอนกลาง 11 หมู่บ้าน
17. ตำบลโพนงาม 12 หมู่บ้าน

พื้นที่และการใช้ประโยชน์

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นนาข้าว และทำไร่บางส่วน ใช้สำหรับในการปลูกและทำไร่มัน
สำปะหลัง และไร่อ้อย

การสาธารณสุข

1. มีการรับประปาระดับอำเภอและตามตำบลหมู่บ้าน ดังนี้
 - การประปาส่วนภูมิภาค จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ การประปาส่วนภูมิภาคอำเภอโกสุมพิสัย
 - การประปาหมู่บ้าน จำนวน 168 แห่ง
2. มีการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอโกสุมพิสัย

การคมนาคม

อำเภอโกสุมพิสัยเป็นดินแดนสะดืออีสาน มีแม่น้ำชีไหลผ่าน การคมนาคมจึงสามารถทำได้ 2 ทาง คือ ทางบกและทางน้ำ ส่วนทางอากาศนั้น เริ่มมีสนามบินชั่วคราว ของแหล่งท่องเที่ยวหาดวังโก บ้านท่าเตื่อ ริเริ่มนำเข้ามา

การคมนาคมทางน้ำ อาศัยลำน้ำชี ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น ที่ตำบลท่าหิน จังหวัดขอนแก่น และติดต่อกับจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด เลยลงไปถึงทุกจังหวัดที่มีแม่น้ำมูลไหลผ่านแต่การคมนาคมทางน้ำเคยใช้มาแต่โบราณ ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยนิยมใช้ เพราะมีการคมนาคมทางบกที่สะดวกรวดเร็วกว่า

การคมนาคมทางบก มีทางหลวงที่เป็นทางลาดยาง ติดต่อกับอำเภอ จังหวัดต่างๆดังนี้

1. ถนนสายโกสุมพิสัย-มหาสารคาม ระยะทาง 28 กิโลเมตร
2. ถนนสายโกสุมพิสัย-ขอนแก่น ระยะทาง 44 กิโลเมตร
3. ถนนสายโกสุมพิสัย-เขียงยืน ระยะทาง 21 กิโลเมตร
4. ถนนโกสุมพิสัย-กุตุรง ระยะทาง 36 กิโลเมตร

การเดินทางจากสถานีขนส่งในเขตเทศบาลตำบลหัวขวางไปยังหมู่บ้านต่างๆของอำเภอโกสุมพิสัยมีความสะดวกทุกหมู่บ้านถนนภายในหมู่บ้านได้รับการพัฒนาเป็นคอนกรีต

การโทรคมนาคมติดต่อสื่อสาร

1. มีที่ทำการไปรษณีย์ จำนวน 1 แห่ง
2. มีการให้บริการโทรศัพท์ โดยมีจำนวน 1,268 คู่สาย

มีที่ทำการองค์การโทรศัพท์ 1 แห่ง

การศึกษา

สถานศึกษาสังกัด	จำนวน(โรงเรียน)	จำนวนห้องเรียน	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน
ระดับประถม	74	710	927	15,799
ระดับมัธยม	8	158	246	6,066
สถานศึกษาเอกชน	3	42	59	1,803

ระบบการศึกษานอกโรงเรียน

กลุ่มสนใจ 33 กลุ่ม

วิชาชีพระยะสั้น 36 กลุ่ม

ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน 74 แห่ง

ห้องสมุดประชาชน 1 แห่ง

การศึกษาอื่นๆ

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม 16 แห่ง

ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนก่อนวัยเรียน 28 แห่ง

การศาสนา

การศาสนา ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธประมาณ ร้อยละ 99.8 ทั้งหมดมีภิกษุและ
 ภิกษุณีประมาณ 100 วัด สำนักสงฆ์ มหานิกายจำนวน 33 สำนัก และมีวัด
 ธรรมยุต 13 วัด ศาสนาอื่นประมาณ ร้อยละ 2 มีโบสถ์คริสต์จักรโกสุม 1 แห่ง ปัจจุบันไม่มี
 ผู้สนใจและสานต่อกิจกรรม และมีคริสต์จักรพระกรุณา 1 แห่ง มีสมาชิกไม่มากนัก ส่วนศาสนา
 อิสลามมีผู้ที่อพยพเข้ามาจากถิ่นอื่นเพื่อเข้ามาทำมาหากินในอำเภอโกสุมพิสัยบ้างแต่ไม่มีมัสยิด
ขนบธรรมเนียมประเพณี

ชาวโกสุมพิสัยมีวิถีชีวิตตามฮีต 12 คอง 14 วัฒนธรรมริมฝั่งโขง เชื่อตามแบบพราหมณ์
 พุทธ 12 เดือนในปัจจุบัน บางอย่างลดความสำคัญลง บางอย่างพัฒนาให้เหมาะสมกับ
 กาลสมัย ดังนี้

1. เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม ปัจจุบันมีทำบ้างบางวัดบางปี
2. เดือนยี่ บุญคูณลาน ไม่ค่อยทำเพราะเปลี่ยนขั้นตอนทำนา ปัจจุบันใช้รถเกี่ยวข้าว ดาก
 โดยใช้ฝารองพื้นแทนลานดากข้าว ขั้นตอนในการทำนาแต่เดิมมาจึงเลือนหายไป บุญคูณลานจึง
 หายไป
3. เดือนสาม บุญข้าวจี ยังทำอยู่แต่นิยมเลื่อนไปสมทบกับบุญชะเหวดในเดือนสี่
4. เดือนสี่ บุญชะเหวด (บุญมหาชาติ) ทำทุกปียังคงรูปแบบบุญชะเหวดเดิมไว้มีพิธีแห่ชะ
 เหวดเข้าเมืองเทศน์ชะเหวด(เทศน์หกกษัตริย์)ตอนเย็นมีมหรสพสมโภชมีการแห่กัณฑ์หลอนไป
 ถวายพระมิกหลวงยาวเป็นคนตรีแห่ในตอนท้ายของบุญมีการถวายข้าวจีด้วย
5. เดือนห้า บุญสงกรานต์ แต่ก่อนมีการสงกรานน้ำพระ สงกรานน้ำผู้ใหญ่ เด็กๆ หนุ่มสาว
 สนุกสนานกับการละเล่นพื้นบ้าน เช่น เล่นหนอนซ้อนสาม เล่นชื้อ เล่นหิง เล่นมูลี เล่นอี เล่น
 ต่อไก่ ชาวโกสุมพิสัยงานเล่นสงกรานต์เป็นเวลา 3-7 วัน หลังจากนั้นจึงแยกย้ายกันไปทำไร่นา
 ปัจจุบัน การละเล่นพื้นบ้านได้เลือนหายไปผู้คนหันมาเที่ยวงานสงกรานต์ในวนอุทยานโกสุมพิ ที่
 ชาวบ้านคุ้มกลาง คุ้มใต้ คุ้มสังข์ ผลัดเปลี่ยนกันจัด เป็นเวลา 5-7 วัน มีนักท่องเที่ยวจากทั่วทุก
 จังหวัดและชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นจำนวนมากทุกปี ในวันที่ 13 เมษายนของทุกปีมีพิธีแห่
 นางสงกรานต์รอบเมือง มีพิธีสงกรานน้ำผู้ใหญ่ เล่นสาดน้ำตลอดงาน
6. เดือนหก บุญบั้งไฟทำบุญบั้งไฟตามรูปแบบเดิม มีการพัฒนาวิธีการทำบั้งไฟให้สูงขึ้น
 ลดอันตรายจากบั้งไฟโดยใช้ท่อพีวีซี แทนเลาเหล็ก เลามาใช้ที่เคยทำมาก่อน ในปัจจุบันบั้งไฟสูงขึ้น
 อยู่ระหว่าง 150-300 วินาที การเอ้บั้งไฟ มีการพัฒนาหลายและองค์ประกอบ ให้มีมากขึ้นมี
 ความสวยงามมากขึ้นกว่าเดิมทุกปีจะมีการแข่งขันเพื่อจูงใจให้เกิดการพัฒนาแนวคิดใหม่ๆ เช่น
 แข่งความสวยงามของบั้งไฟ แข่งขบวนพ่อนรำ แข่งการแข่ง แข่งบั้งไฟขึ้นสูง เทศบาลตำบลหัว
 ขวางสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดงานตลอดจนรางวัล ช่างฝีมือของแต่ละหมู่บ้านจะแสดงฝีมือใน
 การเอ้บั้งไฟอย่างเต็มที่ ในวันรวมบั้งไฟมารวมกันหน้าว่าการอำเภอตั้งขบวนแห่รอบเมือง

วันรุ่งขึ้นนำบั้งไฟไปตั้งจุดที่ค้ำบริเวณบึงบอน บางปีมีบั้งไฟมากใช้เวลาจุดถึง 2 วัน มีนักท่องเที่ยวสนใจมาเที่ยวชมในงานบุญบั้งไฟเป็นจำนวนมากทุกปี

7. เดือนเจ็ด บุญซำฮะ ในปัจจุบันชาวโกสัมพีสัยยึดถือปฏิบัติกันอยู่ 3 อย่าง คือ

บุญเลี้ยงผีปู่ตา เมื่อถึงเดือนเจ็ดทุกคนรวบรวมบริจาคเงินเป็นค่าใช้จ่าย ในการเลี้ยงผีปู่ตา เรียกว่า บุญเลี้ยงบ้าน วันนัดหมายปกติเป็น วันพุธ ในเดือนเจ็ด ผู้เป็นเจ้าของหมู่บ้านพร้อมด้วยชาวบ้านนำสุรา อาหารไปเลี้ยงผีปู่ตาที่ศาลปู่ตาของหมู่บ้าน อาหารที่เลี้ยงบางหมู่บ้านใช้ไก่ต้ม บางหมู่บ้านใช้หัวหมูทำตามความเชื่อแต่เดิมชาวบ้านทุกครัวเรือนนำข้าวสุก ดอกไม้ รูป เทียน ไปสักการะ และเอาใบตะไคร้ผูกเป็นปมแทนจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ตลอดจนสัตว์เลี้ยงของตนเอง ใส่จานไปด้วย เพื่อบอกกล่าวให้ผีปู่ตารู้และปกป้องคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข

บุญตบปันทาย(ก่อเจดีย์ทราย)ชาวบ้านนัดหมายกันตามความเชื่อนิมนต์พระไปทำพิธีตบปันทายตามสถานที่ต่างๆชาวโกสัมพีสัยในเขตเทศบาลตำบลหัวขวางนิยมไปทำพิธีหลายๆแห่งเช่น บริเวณหาดทรายวังหัวขวาง บริเวณหาดทรายวังตอตั้ง บริเวณหาดทรายวังขอนยูง บริเวณคูห้วยยาง และตามวัดในหมู่บ้าน ในบุญนี้มีกิจกรรมถวายภัตตาหารเพล รับประทานอาหารร่วมกัน

บุญกลางบ้าน ถึงวันนัดหมายชาวบ้านจะทำเพิง หรือใช้ศาลากลางบ้าน เป็นสถานที่จัดงานนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธี 3 คัน พรมน้ำพระพุทธรูปเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข

8.เดือนแปด บุญเข้าพรรษาชาวโกสัมพีสัยทำบุญเข้าพรรษาเป็นประจำทุกปีใกล้ถึงวันเข้าพรรษาวัดและหน่วยงานราชการร่วมกันทำต้นเทียนที่จะนำไปทอดถวายที่วัดในหมู่บ้านของตนเอง ถึงวันเข้าพรรษาแต่ละหมู่บ้านนำต้นเทียนมารวมกันหน้าว่าการอำเภอ จัดขบวนแห่รอบเมืองในขบวนแต่ละขบวนมีกลองยาว ขบวนฟ้อนรำ ชาวพุทธนำผ้าอาบน้ำฝนที่ตนจะนำไปถวายพระถือแห่ร่วมกัน แล้วแยกขบวนแห่ไปทอดถวายตามวัดต่างๆต้นเทียนแต่ละต้นจะแกะสลักอย่างงดงามจักไว้บนรถที่ประดับตกแต่งสวยงามนิยมนำสาวสวยแต่งกายชุดไทยเป็นส่วนประดับนั่งไปกับรถต้นเทียนทุกหมู่บ้านในอำเภอโกสัมพีสัยประกอบพิธีบุญเข้าพรรษาเหมือนกัน

ตอนเย็นมีพิธีเวียนเทียนที่วัดหนุ่มสาวแต่งกายชุดสวยไปร่วมเวียนเทียน อธิฐานตามที่ดินปรารถนา บุญเข้าพรรษาเป็นส่วนหนึ่งที่น้อมนำให้ผู้คนนึกถึงวัด นึกถึงศีลธรรม ในช่วงเวลาเข้าพรรษาผู้คนจะไปฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม และมีการเอาบุญทอดเทียน ทำให้ชาวโกสัมพีสัยรักใคร่กันทุกหมู่บ้าน

9. เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน นิยมทำกันในวันแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า ชาวบ้านเตรียมอาหารคาว หวาน หมาก พลุ บุหรี่ ห่อด้วยใบตองกล้วยนำไปวางตามบริเวณวัด อธิฐานเชณวิญญูญาณญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วมารับเอาอาหารที่อุทิศไปให้เสร็จจากการย่ำข้าวประดับดินแล้วถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ บุญนี้ทำแบบง่ายๆไม่มีพิธีมากนัก

10. เดือนสิบ บุญข้าวสาก(สลากภัต) ทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เมื่อใกล้ถึงวันบุญ ผู้คนจะนำสิ่งของ เช่น ข้าวสาร ข้าวเม่า พริก กล้วย อาหารและผลไม้ต่างๆที่ตนมีไปส่งญาติมิตร(ไปโสมบ้านญาติ) ตามทำเนียบนิยมทำคือให้ผู้น้อยไปโสมผู้ใหญ่ ตามเชื้อสาย เมื่อมีผู้มาโสมเจ้าของบ้าน

ก็จัดสิ่งของตอบแทนให้จะเป็นของชนิดเดียวกันหรือไม่ก็ได้ หรือถ้าใครมีผลไม้ที่แปลกออกไปก็จะจัดให้ญาติเพื่อจะได้นำไปใส่ห่อข้าวน้อย(ข้าวสาก) การโหมข้าวสากเป็นการแสดงไมตรี แสดงความเคารพแสดงความผูกพัน แสดงความเป็นญาติ ทำให้ผู้คนไม่ลืมนญาติ

ตอนเย็นของวันขึ้น 14 ค่ำเดือน 10 ชาวบ้านจะนำสิ่งของที่ญาติมาโหมเหล่านั้นทำห่อข้าวน้อย(กระทงใส่ข้าวสาก)ใช้ใบตองกล้วย ห่ออาหารคาว หวาน ผลไม้ ถั่ว งา หมาก พลู บุหรี่ อย่างละเล็กละน้อย บางคนเย็บห่อข้าวน้อยเป็นคู่เพื่อที่จะเอาไปห้อยตามกิ่งไม้ได้ง่าย ในเช้าวันรุ่งขึ้นวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 ชาวบ้านเตรียมข้าวปลาอาหารไปถวายพระ แล้วกลับบ้านเตรียมอาหารไปถวายเพลตอนไปถวายเพลนี้ นำห่อข้าวน้อยไปด้วย เมื่อถวายภัตตาหารแล้วจึงถวายข้าวสากจุดประสงค์ของการถวายข้าวสากคือ เอาอาหารส่งไปให้ญาติมิตร พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่องลับไปแล้ว เชื่อว่า วันบุญข้าวสากวิญญาณของญาติพี่น้องจะมารับอาหาร ทุกครอบครัวจึงเตรียมอาหารที่ญาติเคยชอบไปถวายพระ และใส่ห่อข้าวน้อย เมื่อยายข้าวสากของตนแล้วรออีกระยะหนึ่งประมาณว่าญาติกินอิ่ม ผู้คนก็จะไปเก็บห่อข้าวน้อยหรือข้าวสากของตนเรียกว่า ญาติข้าวสาก (แย่งข้าวสากจากผี) จุดประสงค์คือ เก็บเอาข้าวสากไปเลี้ยงผีตามไร่นา(ผีตาแฮก) ด้วยความเชื่อว่า พืชผลจะออกงอกงามอุดมสมบูรณ์ ในวันยายข้าวสากมีการฟังเทศน์ฉลองข้าวสากด้วย หลังจากเสร็จพิธีทางวัดแล้ว ผู้คนนำข้าวสากที่เก็บได้ไปเลี้ยงผีตามไร่นา(ผีตาแฮก)

11. เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด แต่เดิมชาวโกสัมพิลัยมีกิจกรรมเหมือนกับชาวอีสานโดยทั่วไป เช่น ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ กวนข้าวทิพย์ ฟังเทศน์ ถวายผ้าจ่านาพรรษา พระสงฆ์ประกอบพิธีปวารณา ตอนค่ำมีการได้ประทับโคมไฟ ล่องเสียวไฟ (ไหลเรือไฟ) ในแม่น้ำชี ชาวบ้านทำกระทงของตนเองมาร่วมลอยพร้อมกับเรือไฟนิยมทำบริเวณทำน้ำวัดกลางโกสัม บางปีมีการแข่งขันกลองลิ่ง(กลองเต็ง) แข่งขันกลองยาว แข่งขันตะไลไฟพะเนียง ต่อมาพัฒนาให้มีกิจกรรมสนุกสนานเพิ่มเติมขึ้น เช่น แข่งเรือ ใช้เรือขุดซึ่งเป็นเรือกระสวยที่ชาวบ้านใช้หาปลาเมื่อเห็นว่ามีผู้สนใจ จึงริเริ่มแข่งเรือยาวขนาด 20-25 ฝีพาย ตอนแรกแข่งที่แม่น้ำชี เห็นว่าสถานที่แข่งไม่เหมาะสมจึงย้ายไปจัดที่บึงบอนในปัจจุบัน การแข่งขันเรือยาวแต่ละหมู่บ้านเตรียมการซ้อมฝีพายและฝึกซ้อมกองเชียร์เตรียมเวทีกองเชียร์บริเวณรอบบึงบอน ตั้งกองอำนวยการที่เกาะออนซอน มีการแข่งขันกองเชียร์ ทำให้แต่ละหมู่บ้านจัดกองเชียร์ยิ่งใหญ่สนุกสนาน เปิดให้ชมฟรีตลอดงาน

12. เดือนสิบสอง บุญกฐิน ในช่วงเวลาเข้าพรรษาผู้ที่ประสงค์จะทำบุญกฐิน ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม(กฐินสามัคคี) จะมองหาวัดที่จะทอดกฐิน เมื่อประสงค์จะทอดวัดใด จะติดต่อกับเจ้าอาวาส เรียกว่า ปักกฐิน (จองกฐิน) เพื่อให้พระภิกษุและชาวบ้านรับทราบล่วงหน้า

การทำบุญกฐินของชาวโกสัมพิลัยเหมือนกับชาวอีสานทั่วไปมีกิจกรรมการแข่งขันพลตะไล ไฟพะเนียง ซึ่งชาวบ้านจัดในบุญกฐิน มีการแห่กฐิน ทอดกฐิน ถ้าปีใดไม่มีเจ้าภาพที่อื่นมาทอดกฐิน ชาวบ้านก็จะร่วมกันทำขึ้นเอง ช่วงเวลาทำบุญกฐินคือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันเพ็ญเดือนสิบสอง จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ว่า เคยทำกฐินเล่น(จุลกฐิน)แต่ปัจจุบันไม่ค่อย

มีทำ การทอดกฐินถือว่าได้บุญมาก จึงแปลงกฐินให้สะอาดสวยงาม ปลุกต้นกล้วย ต้นอ้อยและ
ประดับธงชาติ ธงศาสนาผู้คนนำเสื่อมาปูตามถนนเพื่อให้ผู้ไปทอดกฐินเหยียบเดินผ่านขบวน
ทอดกฐิน ไปรยทานตามถนนจนคนนำเสื่อหรือผ้าขาวม้าปูไว้ข้ามถนน แสดงว่ารอรับการไปรย
ทานผู้อยู่ในขบวนกฐินไปรยทานด้วย เงิน ผลไม้ กล้วย อ้อย หรือขนมต่างๆวางไว้บนเสื่อ หรือ
ผ้าขาวม้าเป็นการทำบุญที่บริสุทธิ์ใจ ไม่เลือกผู้รับ

กฐินสามัคคีของชาวโกสุมพิสัย นายอำเภอโกสุมพิสัยเป็นแกนนำ รวมปัจจัยจากทุก
หน่วยงานและชาวโกสุมพิสัยทุกหมู่เหล่านำไปทอดถวายตามหมู่บ้านต่างๆทุกปี

นอกจากทำบุญตามประเพณี 12 เดือนแล้ว ยังมีพิธีกรรมอีกมากมาย เช่น แต่งแก้ สู่ขวัญ
นางด้ง นางแม่ว จั่นบ้านใหม่ ปลุกบ้านใหม่ บุญบวงสรวง แจกข้าว แต่งงาน เป็นต้น

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรดิน

อำเภอโกสุมพิสัยมีเนื้อที่ทำนาข้าวเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาทำไร่มันสำปะหลัง อ้อย
ข้าวโพด ถั่วลิสง ผัก ไม้ดอก และทำสวนผลไม้ เป็นบางส่วน

ทรัพยากรน้ำ

อำเภอโกสุมพิสัยมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำชี ซึ่งประชาชนที่อาศัยอยู่ตาม
บริเวณริมฝั่งแม่น้ำชีได้สูบน้ำจากลำน้ำชีขึ้นไปทำน้ำประปาใช้อุปโภคบริโภค และทำการเกษตร

แหล่งน้ำที่สำคัญ

-บึงกุย

พื้นที่บึงกุย เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ประมาณ 2,700 ไร่ มีอาณาเขต
ติดต่อกันหลายตำบล ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ ตำบลห้วยขวาง และตำบลแก้งแก อำเภอโกสุมพิสัย อยู่ติดกับ
เส้นทางสายโกสุม – มหาสารคาม เป็นพื้นที่ติดกับ ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 208 อยู่ห่างจากที่ว่าการ
อำเภอไปทางทิศใต้ ประมาณ 3,000 เมตร มีน้ำขังตลอดปี มีปลาน้ำจืดแทบทุกชนิดชุกชุม เช่น
ปลาขาวสุด ปลาขาวงาม(ตะเพียน) ปลาช่อน ปลาดุก ปลานิล ปลาไน ปลาค้าว ปลาแจ้ง ปลาดอง
ปลาขาวนา ปลาดาค้า ปลาขาวอีหัย ปลาขาวมนปลาขาวนา ปลาขาวส้อย ปลาขาวกุ่ม เป็นต้น ทุกปี
ประมาณเดือน กันยายน – ตุลาคม น้ำในแม่น้ำชีเอ่อล้นฝั่งเข้ามา เดิมมีน้ำ เดิมปลาให้บึงกุย ทำให้บึง
กุยเป็นแหล่งอาหารแหล่งใหญ่ของชาวโกสุมพิสัย และอำเภอใกล้เคียง ปัจจุบัน บึงกุยได้รับการ
พัฒนา โดยการขุดลอกให้ลึก และทำถนนรอบบึง เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

สาวท ศิริ โกมุต เคยเขียนข้อความชื่นชม บึงกุยว่า “บึงกุยแดนฝัน สวรรค์ของคนจน” ชาว
โกสุมพิสัยจำนวนหนึ่ง ได้อาศัยแหล่งน้ำแห่งนี้เป็นที่หาเลี้ยงชีพ โดยหาปลาที่เกิดเองตามธรรมชาติ
ขายเป็นอาชีพครอบครัว

มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับเขตพื้นที่เทศบาลตำบลห้วยขวาง

ทิศใต้ ติดต่อกับเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่า บริเวณบ้านเขว บ้าน
ยางสินไชย และบ้านหนองหาด

ทิศตะวันออก ติดต่อกับเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลแก้งแก บริเวณบ้านหัวขัว
และองค์การบริหารส่วนตำบลเหล่า บริเวณบ้านคอนตูม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวางบริเวณบ้านคอน
กลอย

บึงบอน

ตั้งอยู่ที่ ตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย ซึ่งอยู่ถัดจากวนอุทยานโกสัมพีนีไปประมาณ 100
เมตร หรือห่างจากตัวอำเภอโกสุมพิสัยประมาณ 2 กม. บึงบอนเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ 120
ไร่ ความลึกของบึงประมาณ 2.50 เมตร และมีถนนรอบบึงซึ่งได้รับงบประมาณฯ จาก ททท. โดยมี
ความกว้าง 5 เมตร ยาว 2,689 เมตร นับว่าเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจอีกแห่งหนึ่ง การเดินทาง
สามารถ ใช้เส้นทางเดียวกันกับวนอุทยานโกสัมพีนี

ชีหลง

ชีหลง คือ ลำน้ำชีเดิม ที่ต่อมามีการเปลี่ยนทิศทางของน้ำ ทำให้ลำน้ำที่เหลือเหมือนกับหลง
เข้าไปในแผ่นดิน แม่น้ำชีจะมีชีหลงอยู่ในระยะชีหลงที่อยู่ทางฝั่งซ้ายด้านตรงข้ามบ้านท่างาม ปัจจุบัน
เป็นบริเวณที่ตั้งของวนอุทยานโกสัมพีนี มีความยาวประมาณ 10 กิโลเมตร ส่วนจุดที่เรียกว่าปากตก
ปัจจุบันมีการสร้างประตูคอนกรีตสำหรับปิดเปิดน้ำในชีหลง

อยู่ติดกับวนอุทยานโกสัมพีนีและบึงบอน เป็นลำน้ำชีที่หลงเข้ามาในแผ่นดิน มีลักษณะคด
เคี้ยวเป็นวงรอบมีความยาวประมาณ 10 กิโลเมตร มีความลึกประมาณ 2-6 เมตร

ทรัพยากรป่าไม้

1. ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดินแดงและป่าวังกุ้ง ซึ่งมีเนื้อที่ครอบคลุมตำบลหัวขวางบางส่วน
ตำบลวังยาวบางส่วน ตำบลแพงบางส่วน ตำบลหนองกุงสวรรค์บางส่วน ตำบลหนองเหล็ก
บางส่วน ตำบลคอนกลางบางส่วน และตำบลเหล่าบางส่วน มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 76,250 ไร่
2. วนอุทยานโกสัมพีนี อยู่ในเขตเทศบาลตำบลหัวขวาง มีเนื้อที่ 125 ไร่

บทที่ 4

กระบวนการการทำงานวิจัย

1. ก่อนการค้นหาโจทย์ในพื้นที่

การวิจัยแบบเดิม นั้น ผู้วิจัยจะมีโจทย์ ปัญหาที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา ครั้งนี้ก็เช่นกัน ผู้วิจัย สนใจศึกษาเรื่องชุมชนจีนในอีสาน โดยจะดัดนิสัยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัย จึงได้ทำโครงการ “การฝึกนิสัยให้เป็นนักวิจัยชุมชน โดยใช้กรณีตัวอย่างการศึกษาคันท้าเรื่องชุมชนจีนในอีสาน” แต่เมื่อลงพื้นที่แล้ว ปรากฏว่าเรื่องความเป็นจีน ไม่ได้อยู่ในความสนใจของชาวบ้าน ประกอบกับสกว. ภาค ซึ่งเข้ามาช่วยเหลือในการแนะนำการทำโครงการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน โจทย์วิจัยจึงจำเป็นต้องเป็นโจทย์ที่ชุมชนต้องการใคร่รู้ ใคร่ศึกษา จึงต้องมีการปรับวิธีการศึกษาและหาโจทย์วิจัยใหม่

2. การค้นหา และกำหนดโจทย์

การหาโจทย์ ได้แบ่งออกค้นหาโจทย์เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก นิสิตออกสำรวจความคิดเห็นของชุมชน ว่าชุมชนต้องการอะไร มีปัญหาอะไรบ้างในชุมชน โดยเริ่มแรก อาณาเขตการสำรวจจะอยู่ในเขตเทศบาลตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย ผลของการสำรวจปรากฏว่า ชุมชนได้กล่าวถึงปัญหาขยะ ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาป่าเสื่อมโทรมในวนอุทยานโกสัมพี และปัญหาลิงในวนอุทยานฯ ก่อนความเดือดร้อนแก่ชุมชนที่อยู่รอบวนอุทยานฯ เป็นต้น กลุ่มที่สอง เข้าพบนายกเทศมนตรีตำบลหัวขวาง เพื่อแนะนำโครงการ และค้นโจทย์จากผู้นำ ปรากฏว่าในขณะนั้นเทศบาลกำลังประสบกับปัญหาเรื่องขยะล้นเมือง และกำลังเกิดปัญหากับชุมชนที่เทศบาลนำขยะไปทิ้งอยู่ หลังจากได้ประเด็นจากเทศบาลได้ จึงได้กลับมาประชุมกับทีม NODE ของสกว. ผลสรุปว่า เรื่องจากเทศบาลนั้นร้อนเกินไป งานวิจัยควรเป็นงานที่สร้างความร่วมมือโดยเฉพาะคนในชุมชนมากกว่า จึงได้เปลี่ยนและน่าจะเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การสร้างสำนึกให้แก่ชุมชนมากกว่า เพื่อให้ตรงกับความต้องการของหัวหน้าโครงการ ที่เป็นนักวิชาการจากภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

หลังจากที่เข้าพบผู้นำเทศบาล ซึ่งเป็นศิษย์เก่ามส. และได้กล่าวถึงเงื่อนไขการทำงานวิจัยอย่างมีส่วนร่วมและความสนใจทางได้ประวัติศาสตร์ ด่านานเมืองโกสุมพิสัยแล้ว นายกเทศมนตรีจึงได้เชิญผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่มาเล่าเรื่องเมืองโกสุมพิสัยให้ฟัง พร้อมทั้งความคาดหวังว่าโครงการวิจัยจะช่วยสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ของเมืองโกสุมพิสัยให้รักและร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรที่เหลืออยู่ของเมืองโกสุมพิสัยต่อไป โดยเฉพาะวนอุทยานโกสัมพี หรือที่เราเรียกว่า “บึงลิง” ซึ่งมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่ในบริเวณนั้นด้วย

ภาพที่ 1 การประชุมผู้รู้

การประชุมผู้รู้มี 2 ครั้ง ในเดือนธันวาคม 2549 หลังการประชุมผู้รู้ ครั้งที่ 2 ได้มีการกำหนดผู้เข้าร่วมโครงการจากคนในพื้นที่ โกสุมพิสัย 3 คน คือ อ.วิเศษ ตติยะรัตน์ โรงเรียนมัธยมวัดกลาง นายมนัส สำราญถิ่น หัวหน้าวนอุทยานโกสุมพิสัย อ.วิรัช รณเรืองฤทธิ์ ข้าราชการบำนาญ และอ.สุนทร พร้อมกับการร่วมกำหนดโจทย์จากที่ประชุม โดยที่ประชุมได้เสนอให้มีการชำระประวัติศาสตร์ที่มีผู้เขียนประวัติเมืองโกสุมไว้หลายฉบับ พร้อมกับการนำประวัติศาสตร์มาสร้างสำนึกให้เยาวชนและชุมชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของตน และร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของโกสุมพิสัย โดยเฉพาะวนอุทยานโกสุมพิสัย หรือ “บึงลิง”

ภาพที่ 2 การระดมความรู้ครั้งแรก

จากการพูดคุยทั้ง 2 ครั้ง ทำให้เห็นปัญหาของเมืองโกสุมพิสัย และเจตจำนงของคนกลุ่มหนึ่งที่ต้องการเห็นโกสุมพิสัยไปในทิศทางเดียวกัน ประกอบกับความห่วงใยที่มีต่อทรัพยากรที่บรรพบุรุษรักษาไว้กำลังจะสูญหาย เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนในชุมชน

ผลของการจัดประชุมผู้รู้ ทำให้ได้กลุ่มคนจำนวนหนึ่ง เป็นตัวแทนของชาวบ้านเพื่อเข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์เมืองโกสุมพิสัย และหาแนวทางสร้างสำนึกให้คนโกสุมพิสัยรักและอนุรักษ์ทรัพยากรของบ้านตน

3.กระบวนการการพัฒนาโครงการ

หลังจากได้ทีมและวัตถุประสงค์จากที่ประชุมผู้รู้แล้ว ทีมจัดตั้งได้เริ่มประชุมครั้งแรก วันที่ 25 ธันวาคม 2549 ที่วนอุทยานโกสุมพิสัย โดยในวันนี้ได้นำโจทย์จากที่ประชุมผู้รู้มากำหนดการเขียนเป็นโครงการ โดยได้มีกำหนดชื่อโครงการว่า “ชาวโกสุมพิสัยกับการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมสู่การจัดการวนอุทยานโกสุมพิสัย” และมีวัตถุประสงค์โครงการดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองโกสุมพิสัยและวนอุทยานโกสุมพิสัย
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสถานภาพของป่าในวนอุทยานโกสุมพิสัยและการดำรงชีวิตของลิงแสม
3. เพื่ออนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้ไปสู่เยาวชนและบุคคลทั่วไป
4. เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

รวมทั้งโจทย์วิจัย คือ 1.ประวัติศาสตร์ ตำนาน ประเพณีมีส่วนในการสร้างสำนึกท้องถิ่นให้กับคนรุ่นหลังได้อย่างไร 2.ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ พัฒนาและแก้ไขปัญหาวนอุทยานโกสุมพิสัยอย่างไร พร้อมทั้งการวางแผนการทำงาน การเก็บข้อมูล ประเด็นที่ต้องเก็บข้อมูล วิธีการเก็บข้อมูล ระยะเวลาการทำงานตลอดโครงการ รวมทั้งการชักชวนคนมาร่วมทีมด้วย โดยอ.วิเศษ ตติยะรัตน์รับไปเป็นผู้ชักชวนสมาชิกใหม่ของทีม

การประชุมทีมครั้งต่อมา ในวันที่ 19 มกราคม 2550 มีสมาชิกใหม่มาเพิ่ม รวมมีสมาชิกในทีมวิจัยหลักทั้งหมด จำนวน 12 คน ดังนี้

1. ผ.ศ. นาริรัตน์ ปรีสุทธีวิศิพร มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. อ.วิเศษ ตติยะรัตน์ โรงเรียนมัธยมวัดกลาง
3. นายมนัส สำราญถิ่น วนอุทยานโกสุมพิสัย
4. อ.วิรัช รณเรืองฤทธิ์ ข้าราชการบำนาญ
5. อ. ก้องสุริยา สารพิมพ์ โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์
6. อ. ปิยะวัฒน์ จันทรสัก โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์
7. อ.อริการ สุกสี โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์
8. อ.บุญกอง ศิริมาตย์ โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์
9. อ. พิบูลย์ สาคร โรงเรียนมัธยมวัดกลาง
10. อ. วิทยา ทินวรรณ โรงเรียนมัธยมวัดกลาง
11. อ. ดิลกภพ อุปพิลา โรงเรียนมัธยมวัดกลาง

12.อ. อัมพร นามมุงคุณ โรงเรียนมัธยมวัดกลาง

นอกจากนี้ยังมีทีมรอง ได้แก่ กลุ่มนิสิตวิชาเอกประวัติศาสตร์ และกลุ่มนิสิตวิชาเอกพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามเข้าร่วมเรียนรู้กระบวนการทำวิจัยอย่างมีส่วนร่วมนี้ด้วย

ภาพที่ 3-4 การประชุมทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยรองเป็นครั้งแรก

ในที่ประชุมทีมวิจัยหลักได้ร่วมกันกำหนดกรอบและขั้นตอนการวิจัยโดยการแบ่งทีมในการจัดเก็บข้อมูล และขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

1. แบ่งกลุ่มทีมศึกษาข้อมูลออกเป็น 8 ทีม คือ
ทีมที่ 1 ศึกษาข้อมูล เรื่องประวัติเมืองโกสุมพิสัย

- ศึกษาจากผู้สูงอายุ (อายุ 80 ปีขึ้นไป)
- ศึกษาจากเอกสารที่มีผู้รวบรวมไว้หลายๆเล่ม

ทีมที่ 2 ศึกษาหาข้อมูล เรื่องประวัติพระมิ่งเมือง

- ศึกษาจากผู้สูงอายุ (อายุ 80 ปีขึ้นไป)
- ศึกษาจากเอกสารที่มีผู้รวบรวมไว้

ทีมที่ 3 ศึกษาหาข้อมูล เรื่องดอนปู่ตา (เจ้าปู่หมื่น)

- ศึกษาจากผู้สูงอายุ (อายุ 80 ปีขึ้นไป)
- ศึกษาจากผู้รู้ (อายุ 60 ปีขึ้นไป)

ทีมที่ 4 ศึกษาหาข้อมูล เรื่องประวัตินุ่งลิง (จุดกำเนิดวนอุทยานโกสัมพี)

- ศึกษาจากผู้สูงอายุ (อายุ 80 ปีขึ้นไป)
- ศึกษาจากผู้รู้ (อายุ 60 ปีขึ้นไป)

ทีมที่ 5 ศึกษาหาข้อมูล เรื่องประวัติลิงแสม

- ศึกษาจากผู้สูงอายุ (อายุ 80 ปีขึ้นไป)
- ศึกษาจากผู้รู้ (อายุ 60 ปีขึ้นไป)

ทีมที่ 6 ศึกษาหาข้อมูล เรื่องโบราณคดี (โบสถ์เก่าวัดกลางโกสัมพีสัย)

- ศึกษาจากผู้สูงอายุ (อายุ 80 ปีขึ้นไป)
- ศึกษาจากผู้รู้, เจ้าอาวาสวัด, เอกสารที่มี

ทีมที่ 7 ศึกษาหาข้อมูล เรื่องวิถีชีวิตคนโกสัมพีสัย (อาชีพ)

- ศึกษาจากผู้รู้, ชาวบ้านในเขตอำเภอโกสัมพีสัย
- ศึกษาจากเอกสารที่รวบรวมข้อมูลไว้

ทีมที่ 8 ศึกษาหาข้อมูล เรื่องประเพณีคนโกสัมพีสัย(ล่องเรือไฟ,แข่งเรือยาว,งานนมัสการองค์พระมิ่งเมือง)

- ศึกษาจากผู้รู้, ผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป)
- ศึกษาจากชาวบ้านในเขตอำเภอโกสัมพีสัย
- ศึกษาจากเอกสารที่รวบรวมไว้

2. รวบรวมข้อมูลจากทีมศึกษาหาข้อมูลที่ 8 ทีม

จัดรวบรวมข้อมูลของแต่ละทีม วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับที่ปรึกษาของทีม

นำเสนอข้อมูลของแต่ละทีม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

3. จัดเวทีแสดงความคิดเห็น รวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลกับตัวแทนชุมชน หน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ เอกชนและตัวแทนพระสงฆ์

4. นำข้อมูลจากการจัดเวทีมาวิเคราะห์ปรับปรุง แก้ไขเพิ่มเติมข้อมูลให้สมบูรณ์ใกล้เคียงความจริงมากที่สุด

ระยะที่ 2 (5-14 เดือน)

1. จัดทำข้อมูลเผยแพร่สู่โรงเรียนและชุมชนท้องถิ่นในเป้าหมาย
 จัดนิทรรศการเผยแพร่ข้อมูลที่โรงเรียนบ้านศรีสุข ชุมชนบ้านศรีสุข เดือนมิถุนายน 2550
 จัดนิทรรศการเผยแพร่ข้อมูลที่โรงเรียนบ้านแก่งโกสุมท่างาม และชุมชนบ้านแก่งโกสุม,บ้าน
 ท่างาม เดือนมิถุนายน 2550
 จัดนิทรรศการเผยแพร่ข้อมูลที่โรงเรียนบ้านสังข์ทอง ชุมชนบ้านสังข์ หมู่ที่ 3,10,12 เดือน
 กรกฎาคม 2550
 จัดนิทรรศการเผยแพร่ข้อมูลที่โรงเรียนศรีโกสุมวิทยามิตรภาพที่ 209 และชุมชนบ้านคุ้มใต้ หมู่
 ที่ 11,24 เดือนกรกฎาคม 2550
 จัดนิทรรศการเผยแพร่ข้อมูลที่โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์และชุมชนบ้านคุ้มกลางหมู่ที่ 13,22
 เดือนกรกฎาคม 2550
 จัดนิทรรศการเผยแพร่ข้อมูลที่โรงเรียนวัดกลางโกสุม และหมู่บ้านพงษ์พัฒน์ธานี คุ้มกลางหมู่
 ที่ 1 เดือนสิงหาคม 2550
2. ประชุมทีมวิจัย ทีมที่ปรึกษา สรุปผลการจัดกิจกรรมเผยแพร่เดือนสิงหาคม 2550
3. จัดเวทีชาวบ้าน นำเสนอผลการวิจัยกับชุมชน ,หน่วยงานราชการ,และสร้างจิตสำนึกรัก
 โกสุมพิสัย , วนอุทยานโกสัมพี หน้าสำนักงานเทศบาลตำบลห้วยขวาง
 เชิญชาวบ้าน ,ผู้ใหญ่บ้าน,กำนันตำบลต่างๆ 17 ตำบล ,ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบล 17
 ตำบล , หัวหน้าหน่วยงานต่างๆในอำเภอโกสุมพิสัย , นักจัดรายการวิทยุชุมชนในอำเภอโกสุมพิสัย
 เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น อภิปรายสนทนาเชิงสร้างสรรค์
4. ประชุมเวทีวิจัย , ที่ปรึกษาทีมวิจัย
 รายงานความคืบหน้าการวิจัย
 สรุปผลการจัดเวทีชาวบ้าน
 การจัดทำเอกสารข้อมูลที่สมบูรณ์
 การจัดทำพิพิธภัณฑวัตถุรวบรวมข้อมูลประจำอำเภอโกสุมพิสัย
5. สรุปผลการวิจัยทำรายงานเสนอสำนักงานสนับสนุนกองทุนการทำวิจัย
 ผลที่คาดว่าจะได้รับ
 ระยะที่ 1 (1-4 เดือน)
 1. ทีมวิจัยและชุมชนที่เกี่ยวข้องในบทบาทหน้าที่และเข้าใจเป้าหมายโครงการวิจัย
 2. ได้ข้อมูลรายละเอียดประวัติความเป็นมาของโกสุมพิสัย สถานที่ สิ่งที่เคยพบ อาชีพ
 ประเพณีต่างๆและระบบนิเวศน์ ลิงแสมในวนอุทยานโกสัมพี
 3. ได้ข้อมูลปัญหาที่เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน์และลิงแสมในวนอุทยานโกสัมพี
 4. ได้ข้อมูลการอนุรักษ์ พัฒนา ถ่ายทอดเกี่ยวกับเมืองโกสุมพิสัยและระบบนิเวศน์ความ
 เป็นอยู่ของลิงแสมในวนอุทยานโกสัมพี
 ระยะที่ 2(5-14เดือน)

1. ชุมชนที่อยู่รอบวนอุทยานโกสัมพีได้ตระหนักถึงประโยชน์ของป่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่
2. ชาวโกสัมพีสัยมีจิตสำนึกและห่วงแหนป่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. ได้แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพัฒนา ถ่ายทอดการมีส่วนร่วมของชาวอำเภอโกสัมพีสัย และชุมชนที่อยู่รอบอำเภอโกสัมพีสัย
4. เกิดกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูพัฒนา ถ่ายทอดโดยการมีส่วนร่วมของชาวอำเภอโกสัมพีสัย และชุมชนที่อยู่รอบวนอุทยานโกสัมพีซึ่งนำไปสู่การรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันยั่งยืนตลอดไป

หลังจากการถกแถลงโครงการ ในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2550 ในที่ประชุมเสนอให้มีการปรับขยายกรอบการวิจัยให้กว้างขึ้น โดยเสนอให้มีการมองประเด็นเรื่องต่างๆ ในพื้นที่ให้สัมพันธ์กับคน และเพิ่มประเด็นเรื่องน้ำ เช่น บึงกุย น้ำชี วังใหญ่ เพราะเมืองโกสัมพีสัย นอกจากจะมีป่าแล้วยังมีแม่น้ำชีไหลผ่าน ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจหลักอีกประการของเมืองโกสัมพีสัยที่ทำให้เมืองเติบโตขึ้น

หลังจากนั้นโครงการได้มีการปรับชื่อโครงการ วัตถุประสงค์ โจทย์วิจัย และกรอบการศึกษา เพื่อให้สามารถเข้าใจเมืองโกสัมพีสัยได้อย่างรอบด้านขึ้น

ชื่อโครงการปรับใหม่เป็น “การศึกษาประวัติศาสตร์ ดำเนินเมืองโกสัมพีสัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม” สำหรับโจทย์วิจัย และวัตถุประสงค์ปรับใหม่ ดังนี้

1.ประวัติศาสตร์ ดำเนิน ประเพณีมีส่วนในการสร้างสำนึกท้องถิ่นให้กับคนรุ่นหลังได้อย่างไร

2.ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนในการอนุรักษ์ พัฒนา และจัดการแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างไร

ส่วนวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของเมือง วิถีชีวิตของคนและทรัพยากรธรรมชาติ
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างสภาพป่าและลำน้ำ การดำรงชีวิตของสิ่งแวดล้อม และสัตว์อื่นๆ
3. เพื่ออนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้ไปสู่เยาวชนและบุคคลทั่วไป
4. เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมสำหรับกรอบการวิจัย ปรับเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้

1.คนกับเมือง

-ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆกับการเติบโตของเมืองตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

-ศึกษาวิถีการบริโภคและการเปลี่ยนแปลงของคนโกสัมพีสัยตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน (วิถีการบริโภคจะสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของป่าและน้ำของโกสัมพีสัย)

2.คนกับป่า

- ศึกษาชุมชนที่อยู่รอบป่าตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

-การเข้ามาและความเชื่อเรื่องป่าตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

-ศึกษาพันธุ์ไม้ต่างๆ ตั้งแต่ที่มีในอดีต การหาไปของพันธุ์ไม้ และการเกิดพันธุ์ไม้ใหม่ และแหล่งที่มาของพันธุ์ไม้เหล่านั้น

-ศึกษาประเภทสัตว์ต่างๆ ที่มีอยู่ในป่า การหายไป และการเข้ามาใหม่ ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

3.คนกับน้ำ : วังใหญ่ และบึงกุย

-ศึกษาวิถีชีวิตของคนและการเปลี่ยนแปลงในการใช้แหล่งน้ำนี้ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

-ศึกษาการทำมาหากินของคนริมน้ำ การใช้เครื่องมือในการจับปลาและการเปลี่ยนแปลงในการจับปลา

4.คนกับประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม

-ศึกษาประเพณีและความเชื่อของงานนมัสการหลวงพ่อบุญเมือง : เริ่มต้น คงอยู่ปรับเปลี่ยน

-ศึกษาประเพณีและความเชื่อของศาลเจ้าปู่หลักเมือง

-ศึกษาประเพณีและความเชื่อของศาลเจ้าปู่มหัศจรรย์

-ศึกษาประเพณีไหลเรือไฟ : เริ่มต้น คงอยู่ ปรับเปลี่ยน

-ประเพณีสงกรานต์ : เริ่มต้น คงอยู่ ปรับเปลี่ยน

หลังจากนั้น ในวันที่ 10 พฤษภาคม 2550 ทาง NODE ได้นำทีมวิจัยทุกคนมาร่วมกันทำความเข้าใจ การวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ พร้อมกับการเปิดโอกาสให้แต่ละทีมทำความเข้าใจกรอบการศึกษาของตนร่วมกันอีกครั้ง จึงได้มีการปรับโครงการอีกครั้ง โดยมีการปรับโจทย์วิจัย เป็น “จะนำความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนาน ประเพณีความเชื่อ ทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิต ไปสร้างการมีส่วนร่วมของคน โกลัมพิสัยในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างไร” และวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ประเพณี ความเชื่อที่มีของอำเภอ โกลัมพิสัย

2. เพื่อศึกษาระบบนิเวศป่าบุ่ง ลำน้ำชี บึงกุย ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคน โกลัมพิสัย

3. เพื่อสร้างสำนึกคนเมือง โกลัมพิสัยให้รักษาและพัฒนาท้องถิ่นร่วมกัน

บทเรียนที่ได้รับจากการพัฒนา โจทย์ ปรับวัตถุประสงค์ในวันที่ 10 พฤษภาคม นั้น ทำให้ลักษณะงานกระชับมากยิ่งขึ้น และยังเป็นการจัดหมวดหมู่ เพื่อให้ผู้วิจัยทุกคนเข้าใจยิ่งขึ้น พร้อมกับวันนั้นเป็นวันที่ทีมวิจัยทุกคนต้องทำความเข้าใจวัตถุประสงค์และโจทย์อีกครั้ง และช่วยกันตีความ เพื่อให้ผู้ทำงานได้วิธีการทำงานที่ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่ในวันนั้น ทีมวิจัยยังมีแนวความคิดไปคนละทาง ต่างก็มีเรื่องที่ต้องการจะให้เป็นอย่างนี้ จึงเป็นเหตุให้วันนั้นไม่สามารถตีโจทย์และวัตถุประสงค์แตก และสร้างความเข้าใจเป็นแนวทางเดียวกันได้

ทางแก้ไขในวันนั้น คือทุกคนลงความเห็นในเรื่องการปรับวัตถุประสงค์ให้เข้าใจตรงกัน เพื่อสร้างการทำงานไปในแนวทางเดียวกัน

ผลจากการประชุมในวันนั้น ทำให้ทุกคนยอมรับการปรับตัวสู่ประสพการณ์ใหม่ และทำความเข้าใจประเด็นการศึกษาของแต่ละกรอบการวิจัยได้

4. กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพของทีม

หลังจากที่มีการพัฒนาโครงการหลายครั้ง พร้อมกับการกรองคนทำงานอย่างแท้จริง จากเดิมที่ทีมวิจัยหลักมีทั้งสิ้น 12 คน โดยการชักชวนของอาจารย์วิเศษ แต่หลังจากโครงการผ่าน คนทำงานเริ่มไม่มั่นใจว่าตนจะมีเวลาทำงานให้โครงการได้มากเท่าไร เพราะนักวิจัยในพื้นที่ส่วนมากเป็นครูในโรงเรียนมัธยมวัดกลาง และโรงเรียนโกสุมพิทยาสรรค์ ซึ่งปกติงานในโรงเรียนก็มีมากอยู่แล้ว เมื่อครูไม่เข้าใจวิธีการทำงาน ประกอบกับไม่มั่นใจว่าตนจะได้รับประโยชน์อะไรบ้างจากโครงการ จึงมีครูกลุ่มหนึ่งถอนตัวออกไป โดยการไม่เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการ จนกระทั่งเหลือทีมวิจัยหลัก 7 คน คือ

1. ผ.ศ. นาริรัตน์ ปรีสุทธิวิศิษฐ์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. อ.วิเศษ ตติยะรัตน์ โรงเรียนมัธยมวัดกลาง
3. นายมนัส สำราญถิ่น วนอุทยาน โกสุมพิ
4. อ.วิรัช รณเรืองฤทธิ์ ข้าราชการบำนาญ
5. อ. ก้องสุริยา สารพิมพ์ โรงเรียนโกสุมพิทยาสรรค์
6. อ. บุญกอง ศิริมาตย์ โรงเรียนโกสุมพิทยาสรรค์
7. อ.อริการ สุกสี โรงเรียนโกสุมพิทยาสรรค์

ส่วนกลุ่มทีมวิจัยรอง ซึ่งได้แก่นิสิตนั้น นิสิตสาขาพัฒนาชุมชนได้เข้ามาฝึกงานในโครงการวิจัยนี้ 4 คน ส่วนนิสิตสาขาประวัติศาสตร์ได้ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาเรียนรู้ในกระบวนการนี้เช่นกัน

เมื่อนิสิตเข้ามา โดยเฉพาะนิสิตสาขาพัฒนาชุมชนซึ่งได้ผ่านกระบวนการทำงานกับชุมชนมาบ้างแล้ว ได้เข้ามามีส่วนช่วยทีมวิจัยหลักหลายประการ เช่นการดึงนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล, การจัดเวทีสนทนากลุ่ม, การเขียนชาร์ต สรุปการสนทนา หรือการประชุม โดยทีมวิจัยได้ร่วมเรียนรู้กระบวนการต่างๆเหล่านี้จากนิสิต

หลังจากที่โครงการผ่านแล้ว ได้จัดการประชาสัมพันธ์โครงการแก่ทีมที่ปรึกษา ในวันที่ 23 เมษายน 2550 ณ ห้องประชุมโรงเรียนโกสุมพิทยาสรรค์ โดยมีผู้เข้าร่วม คือ

1. กลุ่มที่ปรึกษา

2. ทีมวิจัย

3. นิสิตและนักเรียน

กิจกรรมในวันนั้น คือ

- แนะนำความเป็นมาของโครงการ
- ฉายวิดีโอทัศน์ปัญหาของป่าในวนอุทยานโกสุมพิ
- การนำเสนอผลการเก็บข้อมูลบางส่วนของกลุ่มนักเรียน

ผลปรากฏว่า

- กลุ่มที่ปรึกษาได้ให้ข้อเสนอแนะและกล่าวถึงปัญหาของเมืองโกสุม เช่นเรื่องปัญหาการเลี้ยงปลาในกระชัง

- ทีมวิจัยทั้งทีมหลักและทีมรอง และกลุ่มนักเรียนได้มาทำความรู้จักกันทั้งหมด

ในวันนั้น ทีมวิจัยพบปัญหา และอุปสรรค คือ กลุ่มที่ปรึกษามาน้อยมาก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะขาดการประชาสัมพันธ์เท่าที่ควร

ในวันนั้นจึงมีการปรับกระบวนการพูดคุย โดยหลังจากที่แนะนำโครงการแล้ว ได้จัดกลุ่มสนทนากลุ่มเล็ก เพื่อขอความรู้และคำแนะนำจากที่ปรึกษา ซึ่งส่งผลให้เกิดความสนิทสนมระหว่างที่ปรึกษา ทีมวิจัยและเด็กนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมด้วย

บทเรียนที่ได้รับจากการจัดประชาสัมพันธ์โครงการให้แก่ที่ปรึกษา คือการประชาสัมพันธ์ที่เข้าไม่ถึงตัวที่ปรึกษา ซึ่งทีมควรจะไปส่งหนังสือเชิญและไปรับที่ปรึกษาที่มาไม่สะดวกด้วยตนเอง อีกประการหนึ่ง คือ ก่อนจัดการประชาสัมพันธ์ ทีมวิจัยควรเข้าไปพูดคุย สร้างความสนิทสนมกับที่ปรึกษา เพื่อให้ท่านคุ้นเคยกับงานวิจัยและทีมวิจัย

ผลของการจัดงานในวันนั้น จึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร แต่กลับสร้างความคุ้นเคยให้กับทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยรอง ซึ่งเป็นกลุ่มนิสิตและนักเรียนมากกว่า

สำหรับกลุ่มเป้าหมาย คือกลุ่มเด็กนักเรียนที่โครงการหวังจะสร้างสำนักแก่เยาวชนนั้น ทีมวิจัยในพื้นที่ได้เด็กนักเรียนจาก 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนมัธยมวัดกลาง และ โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์ ซึ่งในครั้งแรกคาดว่าจะมีนักเรียนเข้าร่วม 50 คน แต่ปรากฏว่า ช่วงเริ่มดำเนินการเป็นช่วงปิดภาคเรียน (เดือนมีนาคม) ทำให้กลุ่มเป้าหมาย คือเด็กนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดกลางไม่สามารถมาร่วมได้ตามที่ต้องการ เพราะเด็กนักเรียนต้องทำงานพิเศษช่วงปิดเทอม จึงได้แต่เด็กนักเรียนโรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมประมาณ 9 คน รวมนักเรียนที่เข้าร่วมครั้งแรก 15 คน กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเด็กนักเรียนจึงขยับเท่าที่จะทำได้

หลังจากนั้น เมื่อเปิดภาคเรียนในเดือนพฤษภาคม พร้อมกับการเริ่มเข้าสถานที่ฝึกงานของนิสิตฝึกงาน ซึ่งทำให้ทีมวิจัยมีผู้ช่วยงานที่ติดตามงานอยู่ตลอดเวลา นิสิตฝึกงานเสนอให้ทำโครงการ “แนะนำงานวิจัยสู่โรงเรียน” เพื่อดึงนักเรียนที่สนใจให้เข้าร่วมโครงการ โดยแบ่งเด็กตามความสนใจ 4 หัวข้อตามกรอบงานวิจัย โดยนิสิตได้ทำโครงการนี้ ที่โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์ ปรากฏว่ามีนักเรียนเข้าร่วมโครงการ ประมาณ 50 คน จัดแบ่งลงแต่ละทีม โดยมีเงื่อนไขว่าควรเป็นนักเรียนที่อยู่ไม่ไกลจากตัวอำเภอมากนัก ด้วยเงื่อนไขเรื่องค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เพราะทางโครงการไม่มีงบประมาณมากพอที่จะจ่ายค่าเดินทางให้กับเด็กนักเรียนที่มาร่วมเรียนรู้งานวิจัยได้ทุกครั้ง

ผลของการจัดโครงการนี้ คือ

1. การทำงานเป็นทีมระหว่างอาจารย์ นิสิตและนักเรียน
2. การเก็บข้อมูลสนาม จากการสัมภาษณ์

3. กลุ่มอาจารย์และนักเรียนในท้องถิ่นได้เข้าใจประวัติศาสตร์เมืองโกสุมพิสัยมากขึ้น

4. การรู้จักคุ้นเคยกับผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ที่เล่าเรื่องราวเมืองโกสุมพิสัยให้ฟัง

หลังจากได้นักเรียนมาเป็นผู้ช่วยแล้ว ปัญหาและอุปสรรคที่พบคือ

1. เรื่องของเวลาที่ว่างไม่ตรงกันของทีมวิจัย

การแก้ไข

แต่ละกลุ่มเก็บข้อมูลของตนไป โดยมีนิสิตฝึกงานจากสาขาพัฒนาชุมชนเป็นหลักในการช่วยเก็บข้อมูลและรวบรวมข้อมูล

5. กระบวนการการศึกษาข้อมูล

หลังจากที่ได้เด็กนักเรียนซึ่งเข้ามาเป็นผู้ช่วยวิจัยแล้ว ประกอบกับกรอบการวิจัยถูกปรับให้เป็น 4 ประเด็นจึงได้มีการแบ่งทีมเก็บข้อมูล ดังนี้

- คนกับเมือง โดยมีผ.ศ. นาริรัตน์ ปรีสุทธิวุฒิพร, อาจารย์วิรัช รณเรืองฤทธิ์ และนายปรมินทร์ วัฒนกิตติกุล นิสิตสาขาพัฒนาชุมชน รับผิดชอบ

- คนกับป่า มีอาจารย์วิเศษ ตติยะรัตน์, นายมนัส สำราญถิ่น และ นางสาวปาริชาติ ตริยะวงศ์ นิสิตสาขาพัฒนาชุมชน รับผิดชอบ

- คนกับน้ำ มีอาจารย์ก้องสุริยา สารพิมพ์, อาจารย์บุญญทอง ศิริมาตย์ และ นางสาวสุภาพร ทศกร นิสิตสาขาพัฒนาชุมชน รับผิดชอบ

- คนกับประเพณี มีอาจารย์อริการ สุกสี และนางสาวกิตติยา คำแห่งพล นิสิตสาขาพัฒนาชุมชน รับผิดชอบ

แต่ละทีมได้ลงเก็บข้อมูลของตน แต่ประสบกับปัญหาว่าหัวข้อของตนไปสัมพันธ์กับหัวข้ออื่นอย่างไร ทำให้การเก็บข้อมูลกระจัดกระจายและหาประเด็นหลัก หรือ Theme ของเรื่องไม่พบ จึงจำเป็นที่ทีมต้องเข้าใจภาพรวมของเรื่องเสียก่อน ซึ่งก็คือคนในอดีต-ปัจจุบันสัมพันธ์กับทรัพยากรป่า น้ำและประเพณีอย่างไรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากปัญหานี้นำไปสู่การจัดโครงการสนทนากลุ่ม ในวันที่ 24 มิถุนายน 2550 ณ วনอุทยานโกสัมพี โดยมีผู้เข้าร่วม คือ

1. ทีมวิจัย

2. นิสิตและนักเรียน ทั้งหมดประมาณ 70 คน

กิจกรรมในวันนั้นแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

1. ช่วงเช้า : มีการบรรยายประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองโกสุมพิสัย การหาอยู่หากินของคนในสมัยก่อน

2. ช่วงบ่าย : แบ่งกลุ่มตามหัวข้อ 4 หัวข้อ วิทยากรบรรยายและตอบข้อซักถามในกลุ่มย่อย ผลปรากฏว่า นักเรียนที่เพิ่งเข้ากลุ่มได้เข้าใจประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองโกสุมพิสัยอย่างย่อๆ ซึ่งทำให้เด็กสนุก และตื่นเต้นกับเรื่องราวที่ได้รับรู้

ปัญหา อุปสรรค ในวันนั้น คือ

1. วิทยากรพูดไม่ตรงประเด็น ทำให้ผิดวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้วิทยากรมาเติมข้อมูล

บางส่วนที่เก็บมาได้แล้ว

2.วิทยากรบางคนพูดเบา พูดนอกเรื่อง ทำให้เด็กเบื่อ

3.ช่วงบ่ายฝนตก ทำให้การจัดกลุ่มอยู่ในบริเวณเดียวกัน เด็กขาดสมาธิในการสนใจเฉพาะกลุ่มของตน

4.กิจกรรมยาวไป และเป็นกิจกรรมที่มีแต่การบรรยาย ทำให้เด็กเบื่อ

การแก้ไขและบทเรียนที่ได้รับจากการจัดสนทนากลุ่มในครั้งแรกนี้ คือ

1.ในวันนั้นได้ปรับแผน โดยในช่วงบ่ายจัดกลุ่มให้วิทยากรเข้าพูดคุยในแต่ละทีม และกระตุ้นให้นักเรียนซักถามวิทยากร

2.บทเรียนที่ได้รับในการจัดงานครั้งต่อไป คือ ถ้าจัดงานสำหรับเด็กแล้ว ควรจะจัดให้มีสนทนากลุ่มให้มาก เพื่อสร้างความคุ้นเคยและการผ่อนคลาย

บทเรียนที่ได้รับจากการจัดสนทนากลุ่มในครั้งนี้ คือ

1.ต้องเข้มงวดอย่างมากในการคัดสรรวิทยากรที่จะมาให้ความรู้แก่พวกเรา

2.ต้องระบุคุณสมบัติที่ชัดเจนว่าเราต้องการข้อมูลอะไร ใครเป็นผู้เหมาะสม ถ้าต้องการความรู้กว้างควรเป็นนักการศึกษา แต่ถ้าต้องการเรื่องของท้องถิ่น เรื่องเล่าต่างๆ ควรเป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้เฒ่าผู้แก่ และต้องไม่แก่จนพูดไม่ค่อยเข้าใจ

3.การปรับกลวิธีในช่วงบ่ายเป็นกิจกรรมกลุ่ม ทำให้เด็กเบื่อน้อยลง

ลักษณะการเก็บข้อมูลจึงมีทั้งการจัดสนทนากลุ่ม เพื่อเห็นภาพรวมของข้อมูลทั้งหมด จากนั้นจึงแบ่งแต่ละทีมลงเก็บข้อมูลแต่ละประเด็นอย่างละเอียด ซึ่งการเก็บข้อมูลแต่ละประเด็นนั้น ส่วนมากเป็นการสัมภาษณ์ โดยส่วนใหญ่จะนำเด็กนักเรียนของโรงเรียนโกสุมพิทยาสรรค์ลงเรียนรู้วิธีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ด้วย ซึ่งนิสิตฝึกงานสาขาพัฒนาชุมชน และนิสิตสาขาประวัติศาสตร์ร่วมกับทีมวิจัยหลักเป็นผู้เลี้ยงให้กับเด็กนักเรียน

ภาพที่ 5 นิสิตและนักเรียนลงเก็บข้อมูลกับชาวบ้าน

ภาพที่ 6 ทีมวิจัยรองลงพื้นที่

บทเรียนที่ได้รับจากการเก็บข้อมูลสนาม

1. เด็กนักเรียนเรียนรู้การทำงานกับนิสิต การฝึกตั้งคำถาม การจดบันทึก การรับรู้เรื่องราวผ่านตัวบุคคลที่ตนไปสัมภาษณ์ สร้างความตื่นตัวและความกระตือรือร้นในการอยากรู้เรื่องบ้านของตัวเองมากยิ่งขึ้น

2. เด็กนักเรียนเฝ้าระวังการออกเก็บข้อมูลพร้อมกับพินิจิต และอาจารย์

3. แบบสัมภาษณ์กว้างๆมีส่วนช่วยให้เด็กนักเรียนสามารถช่วยตั้งคำถามได้

ผลที่ได้รับ

1. เด็กนักเรียน นิสิต และอาจารย์ได้เกิดความสัมพันธ์กันมากขึ้น (บางกลุ่มที่อาจารย์ลงไปกับนิสิต)

2. เด็กนักเรียนมีความสนใจและเกิดความกระตือรือร้นที่อยากรู้จักการทำวิจัย และการค้นคว้าเรื่องเกี่ยวกับเมืองโกสุมพิสัย

3. เด็กนักเรียนติดพินิจิต เพราะพินิจิตพาลงพื้นที่บ่อย เลี้ยงข้าว ขนม เป็นประจำ

6. กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล / สรุปข้อมูล

หลังจากทีมวิจัย นิสิตและกลุ่มนักเรียนได้เก็บข้อมูลมาแล้ว แต่ละทีมได้จัดการวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล โดยทีมคนกับน้ำได้จัดการตรวจสอบข้อมูลในพื้นที่ ณ บ้านแก่งโกสุม

ส่วน ทีมคนกับป่า คนกับเมือง และคนกับประเพณีได้ร่วมกันจัดการตรวจสอบข้อมูล ณ โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์ ในวันที่ 27 กรกฎาคม 2550 โดยมีผู้เข้าร่วมทีมวิจัย นิสิต นักเรียน และชาวบ้าน

ในวันนั้นมีกิจกรรมคือ การแนะนำโครงการ หลังจากนั้นแยกเป็นกลุ่มย่อยตามหัวข้อ 3 เรื่อง (กลุ่มน้ำจัดไปก่อนแล้ว) โดยแบ่งเป็น 2 ห้อง ห้องที่พูดถึงคนกับเมือง และอีกห้องเป็นเรื่องป่าและประเพณี

การจัดกิจกรรมในวันนี้เป็นครั้งแรกของการเปิดเผยข้อมูล ทำให้ชาวบ้านได้รู้จักโครงการ

มากขึ้น และนิสิตและนักเรียนได้เรียนรู้การทำงานกับชุมชนอย่างแท้จริง

ปัญหาและอุปสรรค

1.งานครั้งนี้ นิสิตฝึกงานเป็นหลักในการดำเนินงาน จึงทำให้ขาดการประสานงานกับทีมวิจัยในพื้นที่เท่าที่ควร

2.เกิดความสับสนบทบาทของทีมวิจัยหลักกับทีมวิจัยรอง (นิสิต) เพราะทีมวิจัยรองต้องทำกิจกรรมเพื่อให้มีผลงานในรายวิชาฝึกงาน

ทางแก้ไข

1.สนับสนุนให้นิสิตได้แสดงผลงาน เช่นการจัดกิจกรรมต่างๆ โดยมีทีมวิจัยร่วมเรียนรู้และเป็นที่ปรึกษา พร้อมสนับสนุนงบประมาณ

บทเรียนที่ได้รับ คือ

1.การทำงานที่มีทั้งทีมวิจัยจากชาวบ้าน และนิสิตจากมหาวิทยาลัย สิ่งที่ต้องระมัดระวังมาก คือ บทบาทและหน้าที่ของทั้ง 2 ฝ่ายต้องชัดเจน และมีการตรวจสอบบทบาทของตนทุกระยะ เพื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน

2.การสร้างควมไว้วางใจให้แก่ทีมวิจัยในพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญ เพราะมีผลต่อการทำงานในครั้งต่อไป

ผลที่ได้รับ

1.นิสิตสามารถผูกใจนักเรียนและชุมชนได้ ซึ่งในวันนั้นมีผู้ร่วมงานเป็นจำนวนมาก ทำให้การตรวจสอบข้อมูลเป็นไปได้ดี

2.ชาวบ้านได้ช่วยกันสะท้อนปัญหาต่างๆในชุมชน พร้อมกับการช่วยกันเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วย

หลังจากนั้นนิสิตฝึกงานต้องทำโครงการก่อนจบการฝึกงาน นิสิตจึงขออนุญาตทำโครงการ “เยาวชนคนรักเมืองโกสุม” ขึ้น ในวันที่ 25 สิงหาคม 2550 โดยมีทีมวิจัย นิสิต และนักเรียน เข้าร่วมประมาณ 60 คน

กิจกรรมในวันนั้นนิสิตสาขาพัฒนาชุมชนและนิสิตสาขาประวัติศาสตร์ได้ร่วมกันจัด โดยมีทีมวิจัยเป็นพี่เลี้ยง คอยให้การสนับสนุน กิจกรรม คือ

1.การนำเสนอข้อมูลของแต่ละทีม โดยใช้กลุ่มเป้าหมายคือเด็กนักเรียน ประมาณ 60 คน ทำกิจกรรมพร้อมกันไปแต่ละกลุ่ม

2.การฝึกเด็กนักเรียนให้เข้าใจวิธีการเก็บข้อมูล และการนำเสนอข้อมูล โดยแต่ละทีมจะมีวิธีการที่แตกต่างกัน เช่นการทำ mind map, แผนที่ชุมชน

ผลปรากฏว่า

1.เด็กนักเรียนกระตือรือร้นในการทำวิจัย และสนใจความเป็นมาของเมืองโกสุมพิสัยมากยิ่งขึ้น

2.กลุ่มนิสิต และเด็กนักเรียนมีความสนิทสนมและเป็นกันเองมากยิ่งขึ้น

ปัญหา อุปสรรค ที่ประสบในวันนั้น คือ

1. กิจกรรมวันนั้นเลิกช้า ผู้ปกครองมาตามด้วยความไม่พอใจ
2. นิสิตเมื่อประสบกับปัญหา เกิดความสับสน และเลิกกิจกรรมโดยขาดการวางแผน

กิจกรรมต่อ

บทเรียนที่ได้รับ คือ

1. ทีมวิจัยเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการนี้น้อย อาจจะเป็นเพราะทีมวิจัยมองว่าโครงการนี้เป็นของนิสิต ซึ่งส่งผลให้เมื่อเกิดปัญหาตอนท้าย ทีมวิจัยจึงเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาน้อย

ผลที่ได้รับ

1. เด็กนักเรียนมีความสนใจ ตื่นตัวอยากเข้าร่วมโครงการวิจัยด้วย
 2. เด็กนักเรียนสนใจสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมากขึ้น เช่น แม่น้ำชีน้ำ และป่าบึงลิง
- ล้อมโทรม

7. กระบวนการนำข้อมูลสู่ชุมชน

หลังจากการจัดงานในเดือนสิงหาคม 2550 แล้ว ทีมวิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลอีกครั้งภายในกลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก่อนที่จะนำข้อมูลคืนสู่ชุมชน นอกจากนี้ ทีมวิจัยได้ร่วมกันวางแผน เพื่อเตรียมนำข้อมูลออกเผยแพร่ ในวันที่ 8 เมษายน 2551 ในโครงการ “การประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเวทีชาวบ้านเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นโกสุมพิสัยอย่างมีส่วนร่วม” โดยข้อมูลเหล่านี้จะทำให้เห็นประวัติศาสตร์เมืองโกสุมพิสัย และการเปลี่ยนแปลงของเมือง จนนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ที่ชุมชนทุกคนควรตระหนักและหาแนวทางแก้ไขพร้อมกัน

ในวันนั้นมีกิจกรรมช่วงเช้า นำเสนอผลการศึกษาเมืองโกสุมพิสัยใน 4 กรอบ คือคนกับเมือง คนกับน้ำ คนกับป่า และคนกับประเพณี จากนั้นคุณฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติ ได้ขึ้นร้องหมอลำ เพื่อกระตุ้นสำนึกรักท้องถิ่นให้ผู้เข้าร่วม จากนั้นช่วงบ่ายได้แบ่งกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่ม โดยมองปัญหาใน 3 ประเด็น คือเรื่องน้ำเสีย ป่าบึงลิง และประเพณีในโกสุมพิสัย ในวันนั้นมีผู้เข้าร่วมประมาณ 85 คน ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำท้องถิ่นและ อบต.

ผลปรากฏว่า

1. ผู้เข้าร่วมมีการตื่นตัวและร่วมกันเสนอความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ มาก โดยเฉพาะเรื่องการฟื้นฟูป่าบึง หรือวนอุทยานโกสัมพี น้ำเน่าเสีย และประเพณีสงกรานต์ควรจัดนอกป่าบึง
2. เกิดการรวมกลุ่มชาวบ้านที่สนใจแก้ปัญหาต่างๆ ในโกสุมพิสัย ตั้งเป็น “คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณีเมือง โกสุมพิสัย” ขึ้น

บทเรียนที่ได้รับ

1. การดึงคนเข้ามาร่วมประชุมด้วยต้องเข้าพูดคุยชักชวนเป็นการส่วนตัว พร้อมกับเล่าเรื่องราวเพื่อชวนชวนให้ชาวบ้านและผู้นำชุมชนมาร่วมแสดงพลังและความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหา
2. การชักชวนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่นนายอำเภอเข้าร่วมได้ ทำให้ชาวบ้านอุ่นใจว่าพวกเขาจะไม่ได้แก้ปัญหามันของตนแต่เพียงลำพัง
3. เมื่อจัดประชุมแล้ว ต้องให้ได้กลุ่มคนเพื่อทำกิจกรรมต่อ
4. กลุ่มชาวบ้านที่ได้มาใหม่ ควรฝึกวิจัยที่อยู่ในท้องถิ่นอยู่ในทีมด้วย เพื่อกระตุ้นการทำงานของชาวบ้านเป็นระยะๆ
5. การจัดกิจกรรมของชาวบ้านในการแก้ปัญหาชุมชน ควรมีหน่วยราชการสนับสนุนงบประมาณบ้าง

หลังจากที่ชาวบ้านได้รวมตัวกันตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณีเมืองโกสุมพิสัยแล้ว โดยมีคณะกรรมการ 2 ชุด คือชุดคณะกรรมการอำนวยการ ประกอบไปด้วยนายอำเภอโกสุมพิสัย เป็นประธาน หัวหน้าหน่วยราชการ และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆในอำเภอโกสุมพิสัย เป็นกรรมการ ส่วนคณะกรรมการดำเนินงาน มีนายประสิทธิ์ สุวรรณิ์ กำนัน ตำบลหัวขวางเป็นประธาน และมีกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านที่สนใจเป็นกรรมการ

คณะกรรมการดำเนินงานได้จัดประชุมหลายครั้ง เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาป่า ในวนอุทยานโกสุมพิสัย ปัญหาน้ำคุณภาพต่ำในลุ่มน้ำชี ปัญหาน้ำเสียในชุมชน ฯลฯ จากนั้นได้นำผลการประชุมและแนวทางแก้ไขเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการต่อไป

8. เวทีลานทุ่งลานเมืองโกสุมพิสัย

หลังจากที่ชาวบ้านเกิดการตื่นตัว จนเกิดคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณีเมืองโกสุมพิสัย เพื่อช่วยกันแก้ปัญหาแล้ว การจัดเวทีลานทุ่งลานเมืองโกสุมพิสัย เพื่อนำเสนอผลการวิจัย โดยจัดขึ้นในวันที่ 30 มิถุนายน 2551 ณ วนอุทยานโกสุมพิสัย มีผู้เข้าร่วมประมาณ 224 คน ประกอบด้วยคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณีเมืองโกสุมพิสัย หน่วยราชการ ชาวบ้านและนักเรียน

กิจกรรมในวันนั้น มีการนำเสนอ นำเสนอผลการวิจัยตั้งแต่เริ่มตั้งทีม จนถึงการสามารถดึงชาวบ้านให้ตื่นตัวในการแก้ปัญหาชุมชนตนเองได้ หลังจากนั้นมีการสัมมนาเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีดร.อุษา กลิ่นหอม จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม คุณพรชัย สัจจงชัย รองประธานหอการค้า จังหวัดมหาสารคาม และคุณจรรยา มูลโพธิ์ ประธานสภาเทศบาลตำบลหัวขวาง หลังจากนั้นภาคบ่ายมีการปลูกต้นไม้ ภายในวนอุทยานโกสุมพิสัย

ผลปรากฏว่า

- 1.การจัดประชุมบ่อยๆทำให้ชาวบ้านเกิดการตื่นตัวและพร้อมที่จะเคลื่อนไหวงานด้วยตนเอง
- 2.ชาวบ้านเห็นด้วยกับการเลิกจ้างงานสงกรานต์ในวนอุทยานโกสัมพี เนื่องจากเห็น
ความสำคัญของป่ามากขึ้น
- 3.ชาวบ้านร่วมช่วยกันปลูกป่า โดยบ้านคุ้มใต้ ได้นำต้นไม้ มะขามป้อม มะค่าเต้ มะยม
มะหวดค่า เป็นพืชที่ลิงกินได้มาปลูกในป่าบุ่ง

บทเรียนที่ได้รับ

- 1.ควรดึงเด็กนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกับกลุ่มผู้ใหญ่ทุกครั้ง เพื่อสร้าง
สำนึกให้กับเยาวชน

บทที่ 5

ผลการศึกษา

เมืองโกสุมพิสัยเคยเป็นเมืองร้างมาก่อน จะเห็นได้จากการพบเศียรพระพุทธรูปศิลาแลง และโบสถ์ร้าง ปัจจุบันอยู่ในวัดใต้โกสุม ต่อมาก็คอนอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งบ้าน ชื่อ “บ้านท่าหอขวง” ใกล้ลำน้ำชี และบ้านนี้ถูกยกขึ้นเป็นเมือง ชื่อว่า “เมืองโกสุมพิสัย” ในปี พ.ศ. 2426 จากนั้นเมืองโกสุมพิสัยมีการเติบโตพัฒนาพร้อมกับการเสื่อมถอยลงของทรัพยากรธรรมชาติ สามารถแบ่งการพัฒนาของเมืองโกสุมพิสัยออกได้เป็น 3 ยุค ดังนี้

- 1.ยุคการตั้งบ้านและเมืองโกสุมพิสัย พ.ศ.2390-2454
- 2.ยุคเป็นเมืองการค้า พ.ศ.2455- 2517
- 3.ยุคขยายเมือง พ.ศ.2518-2551

1.ยุคสถาปนาเป็นเมืองโกสุมพิสัย พ.ศ.2390-2454

- การตั้งเมือง

จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่เล่าว่ามีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานริมน้ำชี ตรงข้ามบ้านคุ้มใต้ในปัจจุบัน ชื่อว่าบ้านท่าเตื่อ ต่อมาเกิดโรคระบาด ทำให้คนกลุ่มนี้ย้ายข้ามฝั่งขึ้นมาตั้งบ้านใหม่ ชื่อ “บ้านท่าหอขวง” และจากความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและป่า ทำให้ผู้คนจากสารทิศ ทั้งเมืองอุบลราชธานี เขื่องใน พิบูลมังสาหาร ยโสธร ฯลฯ อพยพเข้ามาตั้งบ้านเพิ่มขึ้น จากหลักฐานการตั้งวัด พบว่าวัดกลางโกสุม สร้างขึ้น เมื่อพ.ศ.2390 วัดสังข์ทองวนาราม สร้างเมือง พ.ศ.2392 และวัดใต้โกสุมสร้างเมื่อ พ.ศ.2410 จึงสันนิษฐานว่า ในละแวกบ้านท่าหอขวงนี้มีชุมชนอื่นอยู่ด้วย

เมื่อผู้คนเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้น ในปีพ.ศ.2425 พระเจริญราชเดช (สิง) เจ้าเมืองมหาสารคาม ในขณะนั้น ได้มีใบบอกลงไปกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอยกบ้านท่าหอขวงขึ้นเป็นเมือง ชื่อ “โกสุมพิสัย” ตามสารตราตั้งลง วันอังคาร ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 8 จุลศักราช 1245 ตรงกับ วันที่ 10 กรกฎาคม 2426 และให้ท้าวสุริโย (เสือ) เป็นพระสุนทรพิพิธ ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองคนแรก และให้ท้าวเชียง เป็น อัครสาค ท้าวราชามาตย์ เป็น อัครวงค์ ท้าวสายทอง เป็น อัครบุตร⁸ เราเรียกการปกครองแบบนี้ว่า ระบบอาญาสี่ สำหรับที่ทำการของเจ้าเมืองขณะนั้นตั้งอยู่บริเวณบ้านคุ้มสังข์ หรือตลาดสดในปัจจุบัน

เมื่อสถานการณ์บ้านเมืองประสบกับภัยต่างชาติที่ประชิดเขตแดน ทำให้รัชกาลที่ 5 จำเป็นต้องปรับระบบการปกครองเพื่อสะดวกในการควบคุมดูแลอาณาจักรของสยาม โดยมีการเปลี่ยนการปกครองจากระบบอาญาสี่ เป็นระบบเทศาภิบาล ทำให้เมืองโกสุมพิสัยถูกยุบลงเป็น

⁸ กจข. มร.5 มท (ล) /24. ร่างสารตั้งเมืองโกสุมพิสัย.

อำเภอ ในปีพ.ศ.2444 พระสุนทรพิพิธเจ้าเมืองถูกเปลี่ยนเป็นนายอำเภอ และเป็นนายอำเภอคนแรก
ของอำเภอโกสุมพิสัย นายอำเภอโกสุมพิสัยคนแรกจนถึงคนปัจจุบันมีรายชื่อและช่วงเวลาการดำรง
ตำแหน่ง

ตารางที่ 1 รายชื่อนายอำเภอโกสุมพิสัยตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

ชื่อนายอำเภอโกสุมพิสัย	ปี พ.ศ.
1. พระสุนทรพิพิธ	2443-2452
2. ท้าวเก็จ ธนสีรังกุล	2452-2455
3. ร.อ.ท. หลวงผดุงประชากร	2455-2463
4. ร.อ.ท.หลวงภูมิพยัคฆ์เขตต์	2463-2475
5. ร.อ.อ. หลวงพินิจนทรราษฎร์	2476-2477
6. นายทองคำ ไกรฤกษ์	2478-2479
7. นายชิต เศรษฐวัตร	2479-2486
8. นายปลื้ม จารุจันทร์	2486-2489
9. นายเสริม กาญจนสุนน	2489-2490
10. ร.ท.ส่งศักดิ์ จัมภรัตน์	2491-2491
11. นายสวัสดิ์ ประไพพานิช	2492-2495
12. นายสุนทร โสภณ	2495-2510
13. นายเกษมศักดิ์ มหาปรีชาวงศ์	2510-2514
14. นายสงวน ประพันธ์โรจน์	2514-2517
15. นายสุจินต์ วนเกียรติ	2517-2518
16. พ.ต.นิล บุญโสภณ	2518-2523
17. ร.อ.สมนึก สาริกะวานิช	2523-2527
18. นายเทพพงษ์ ประสพสุข	2527-2529
19. นายสมศักดิ์ ศรีตระกุล	2530-2532
20. นายสุเทพ ธารีสาร	2532-2532
21. นายสุชาติ บุญยพิพัฒน์	2532-2535
22. นายประจักษ์ คุณวโรฒน	2535-2541
23 นายสังคม อัดถากร	2541-2542

24. นายชยานนท์ ศิลปอนันต์	2542-2544
25. นายสุนัย หิรัญ	2544-2545
26. นายพินิจ บุญวรรณ	2545-2547
27. นายสุระพันธ์ คิสสะมาน	2547-2547
28. นายเสรี ศรีหะไตร	2547 -2548
29. นายศักดิ์ชัย กาญจนวรรณ	2548-2550
30. นายประทีป ฤทธิกุล	2550-

ถึงแม้บ้านเมืองจะมีการเปลี่ยนแปลงแต่วิถีชาวบ้านยังคงอยู่เหมือนเดิม คือชาวบ้านอาศัยหาอยู่หากินอยู่กับป่าและลำน้ำ พืชมลพิษชาติเป็นหลักในการประกอบอาชีพทั้งการทำนา และการจับปลา ชาวบ้านแถบนี้มีการทำนาโคกหรือนาเงิน คือ นาที่ตั้งอยู่ที่ดอนหรือที่โคกไม่สามารถนำน้ำจากแหล่งน้ำไปใช้ได้ ต้องอาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ส่วนใหญ่ปลูกข้าวไร่ ทำนาหลุม ซึ่งชาวบ้านจะไปทำนาแถบบริเวณชีหลง และป่าบริเวณโรงพยาบาลไปจนถึงวัดป่ากุฎีในปัจุบัน และการทำนาหนอง คือ นาที่ตั้งอยู่ในหนองน้ำหรือที่ลุ่มลึกหรือที่เคยเป็นหนองน้ำตั้งแต่ต้นเงินแล้วพื้นที่ลักษณะนี้นิยมปลูกข้าวหวาน หรือนาหวานนั่นเอง

นอกจากการทำมาหากินแล้ว ชาวบ้านยังพึ่งพิงธรรมชาติ ในการสร้างบ้าน อาหาร และยา ภูมิประโชชน์ของธรรมชาติ ทำให้เกิดความผูกพัน และการสร้างความเชื่อเพื่อสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของตนเอง

- ดำนานความเชื่อในป่าบุง

เมืองโกสุมพิสัยนี้มีตำนาน ความเชื่อที่ผูกพันคนให้อยู่กับธรรมชาติได้อย่างสมดุล คือ บริเวณที่พบเศียรพระพุทธรูปและโบสถ์ร้างนั้น ในอดีตเต็มไปด้วยป่ารกทึบ และสัตว์นานาชนิด ตามความเชื่อของชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาว่า วันหนึ่งมีนายพราน 2 คน เข้าไปในป่าบริเวณนั้น เพื่อเข้าไปล่าเนื้อ แต่ไม่พบเนื้อสักตัว จนหลงเข้าไปในเขตพันธุสีมา ด้วยความรู้สึกล้อล้า จึงได้หลับไป ในคืนนั้น นายพรานคนหนึ่งฝันว่า มีบุรุษร่างกายกำยำสูงใหญ่ ทำทางดุร้าย ถือตะบองมาขู่ “พวกสูเข้ามามาทำไม กูจะตีเสียให้ตายเดี๋ยวนี้” พรานเกิดความหวาดกลัว และได้ร้องขอชีวิต บุรุษนั้นจึงสั่งว่า “ถ้าพวกสูอยากได้เนื้อ จงพากันกราบไหว้สักการบูชาและปลุกหอเพิงดาขางตะวันตกให้กู ถ้าไม่เช่นนั้นกูจะฆ่าเสียให้ตาย และสูจะไม่ได้เนื้อเสียสักตัว” พรานคนนั้นตกใจตื่นขึ้น และเล่าความฝันนั้นให้เพื่อนฟัง จึงตกลงกันว่า จะปลุกหอตามฝันนั้น

⁹ พิมพ์ ดวงชาทม. เป็นผู้สัมภาษณ์, วิเศษ ตติยะรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2550.

ครั้นรุ่งเช้า พรานได้ช่วยกันปลูกหอยวางตะวันขึ้น ซึ่งมีลักษณะทอดยาวจากทิศเหนือมา ทิศใต้ และยกดอกไม้มาบูชา กราบไหว้อธิษฐานขอให้สำเร็จ ปรากฏว่าพรานได้พบหมู่ ป่าตัวหนึ่งกำลังคู้หาอาหารอยู่บริเวณริมฝั่งน้ำ ไม่ไกลจากที่พัก พรานจึงยิงหมู่ป่าถูกตรงบริเวณ ลำตัว หมู่ป่าวิ่งหนีไปตายที่โบสถ์ร้าง พรานจึงนำหมู่ป่ากลับถิ่นฐานตน¹⁰

จากตำนานหอยวางตะวัน เป็นที่มาของการสร้างศาลเจ้าปู่ ที่ประชาชนในละแวกนั้นให้ความเคารพยำเกรง ไม่กล้าเข้ามาตัดไม้ในบริเวณนั้น บริเวณนี้จึงเป็นป่าสาธารณะของชุมชนในละแวกนั้นมาโดยตลอด ซึ่งป่านี้ที่เรารู้จัก คือป่าบุง หรือ ที่เรียกว่า “บุงลิง” หรือ “วนอุทยาน โกสัมพี” ในปัจจุบัน

นอกจากในอาณาบริเวณป่าบุงจะมีศาลเจ้าปู่หอยวางแล้ว ยังมีศาลเจ้าจิ้น และองค์พระมิ่งเมือง หรือพระคอกันด้วย จึงถือว่าบริเวณนี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนให้ความเคารพ

ภาพที่ 7 ศาลเจ้าปู่หอยวางหลังใหม่ในอาณาบริเวณเดียวกับศาลเจ้าจิ้น

¹⁰ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง. หนังสืออนุสรณ์สมโภชโกสุมพิสัย 100 ปี . (มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2543) . หน้า 4-5 .

ภาพที่ 8 องค์พระมิ่งเมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่หน้าวนอุทยานโกสัมพี

ชาวบ้านจะมีความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลธรรมชาติ โดยในป่าทุกแห่งจะมีศาลปู่ตา คอยปกปักรักษา เมื่อชาวบ้านต้องการไม้ จะต้องบอกกล่าวเจ้าปู่ก่อนทุกครั้ง ไม่เช่นนั้น เจ้าปู่จะลงโทษให้มีอันเป็นไป นอกจากนี้ยังมีประเพณีไหว้ผีปู่ตาในเดือน 6 ทุกปีด้วย เพื่อเป็นการแสดงความเคารพนับถือ

ชาวบ้านเชื่อกันว่าผีปู่ตาเป็นวิญญาณของบรรพชนประจำหมู่บ้านและชุมชนจะร่วมกันสร้างศาลปู่ตาหรือเรียกว่า “ตูปตาปู่” ขึ้นประจำหมู่บ้าน ผีปู่ตาจะคอยคุ้มครองสมาชิกทุกคนในหมู่บ้านรวมถึงสัตว์เลี้ยงด้วย นอกจากนี้ยังเชื่อว่าผีปู่ตาสามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ลดบั่นกาลให้สิ่งที่ชาวบ้านปรารถนาเป็นจริงอีกด้วย

ตูปปู่ตาจะต้องสร้างบนพื้นที่ที่เป็นเนินสูง โนน โคลหรือดอนซึ่งท่วมไม่ถึง โดยลักษณะสภาพรอบศาลจะมีป่าไม้หนาทึบ มีสัตว์ป่าชุกชุม ทำให้ ดอนปู่ตาหรือตูปตาอยู่สูงและศักดิ์สิทธิ์ ศาลปู่ตาหรือตูปปู่ตานิยมสร้างมี 2 ลักษณะ คือ

1. ใช้เสาหลักเพียงต้นเดียวเหมือนศาลพระภูมิทั่วไปแล้วสร้างเป็นเรือนยกบนปลายเสา
2. ใช้เสาสี่ต้นแล้วสร้างโรงเรียนหรือศาลให้มีขนาดเล็กหรือใหญ่ตามต้องการ โดยทั่วไปจะสร้างให้มีห้องโถงเพียงห้องเดียว ภายในเป็นที่สำหรับวางสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นและวัสดุที่แกะสลักจากไม้หรือรูปปั้นตามความเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ปู่ตาต้องการ เช่น รูปปั้น คน สัตว์ บัณฑิต ส่วนด้านด้านหน้าตูปหรือศาลมักสร้างให้มีชานยื่นออกมาเพื่อเป็นที่ตั้งวางเครื่องบูชาและเครื่องเช่นไหว้

การบ่าปู่ตาเป็นการให้ของตอบแทนแก่ผีปู่ตา ถ้าผีปู่ตาสามารถบันดาลอะไรตามที่ชาวบ้าน

คนใดต้องการได้ชาวบ้านก็จะให้เหล้า ไก่แก่ ผีเจ้าปู่ซึ่งจะมีเฒ่าจ้าวเป็นตัวแทนในการสื่อสารกับผีปู่ตา ป่าปู่ตาของโกสุมพิสัยคือ ป่าบุงลิง¹¹ นั่นเอง

-พันธุ์ไม้ในป่า

นอกจากนี้ยังมีป่าโคกที่เป็นป่าสาธารณะ ชาวบ้านทุกคนมีอิสระที่จะสามารถตัดไม้เพื่อไปทำประโยชน์ได้ตามความต้องการไม่มีกฎเกณฑ์หรือการห้ามตัดแต่อย่างใด ชาวบ้านจะตัดไม้ใหญ่ที่นำมาสร้างบ้าน ได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พะยุง ไม้แก่น และเข้ามาเก็บเห็ดในป่าโคกช่วงฤดูฝนด้วย ซึ่งในอำเภอโกสุมพิสัยนี้มีป่าโคกหลายแห่ง (ปัจจุบันหายไปเกือบหมดแล้ว) ได้แก่ โคกหนองไผ่ใหญ่ (วัดป่าคงรัง) โคกหนองไผ่น้อย โคกหนองหนองพอก (โรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์) โคกใหญ่ (ป่าบริเวณโรงเรียนสังข์ทอง) และโคกหลุมเห็ด (บริเวณบ้านหนองโก-เหล่าโพธิ์) เป็นต้น

พืชพันธุ์ต่างๆที่อยู่ในป่าต่างๆ เช่น ต้นสังข์คำหรือต้นขี้ผึ้งหรือมะค่าไก่, ต้นฝุ, ต้นแฮ, ต้นน้ำจ้อย, ต้นกะเบา, ต้นมะนาวป่า, ต้นมะเดื่อ, ต้นกระโดนน้ำ, ต้นหมาว้อ, ต้นบุงบัน, ต้นคันสูง, ต้นนางคำ, ต้นก้านเหลือง, ต้นแสง, ต้นกล้วยน้อย(นมแมว), ต้นหมีเหม็น, ต้นเสียวป่า, ต้นขนวนป่า, ต้นฝ้ายน้ำ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีเถาวัลย์ชนิดต่างๆ เช่น เครือตากวาง, เครือตาปลา(ยา), เครือหมากไข่แซ่, เครืออำไ(ข้อมแห), เครือหนามคองป่า, เครือฮั่นแป, เครือหางหนู, เครือหนามกระทิง, เครือถั่วป่า เครือขี้ไก่ ฯลฯ สมุนไพรชนิดต่างๆ เช่น ต้นกล้วยน้อย ต้นดินตั่ง ต้นผีพวน ต้นสีชมพู ต้นพังกี ต้นหมากตรูทา ต้นสะบัด ต้นหมาน้อย ต้นย่านาง ต้นส่งฟ้า ต้นขี้เหล็ก ต้นจำปา ต้นข่อย ฯลฯ

นอกจากนี้สัตว์ที่มีในป่าบุงลิง ได้แก่ ลิง นกฮูกใหญ่ นกเค้าแมว นกเค้าบักกอก นกกระเต็น นกกระजิบ นกกระจอก กระรอก กระแต บ่าง แลง ภูชนิดต่างๆ ค้างคาวแดงใหญ่ เป็นต้น¹²

-วิถีคนกับน้ำ

สำหรับวิถีชีวิตของคนริมน้ำ ชาวบ้านใช้น้ำสำหรับอุปโภค บริโภค จับสัตว์น้ำซึ่งมีหลายชนิดเป็นอาหาร เช่น ปลาเค็ง, ปลานาง, ปลากระพัน, ปลาเสือ, ปลาแมว, ปลาสร้อย, ปลาก้า, ปลาเพี้ย, ปลาสลิด, ปลากระเดิด, ปลาทราย, ปลาซ้อ ฯลฯ ปลาบางชนิดได้หายสาบสูญไปแล้ว นอกจากนี้ยังพืชมริมน้ำ เช่น ต้นนอด ต้นกลุ่ม ผักแก่นขมแก่นส้ม เครือจุมูกปลาไหล ต้นเสียวน้ำ ต้นน้ำเข เห็ดตับเต่า ผักก้านหญ้า ต้นเคื่อ ต้นกุ่ม ต้นยางนา หมากเป็นน้ำ หนามเข กอไผ่ ก่อไคร้ ฯ

¹¹ ทอน ดวงมะฮัง เป็นผู้สัมภาษณ์, ปาริชาติ ตียะวงศ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2550.

¹² หาน ปิยะวงศ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, วิเศษ ตติยะรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2550.

การจับปลา ชาวบ้านจะจับปลาทั้งในลำน้ำชี ชีกุลด ชีหลง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของชุมชน ฤดูฝนน้ำจะท่วมเข้าชีกุลดชีหลง ทำให้มีสัตว์น้ำเข้ามาอาศัยอยู่มากมาย จึงเป็นแหล่งจับสัตว์น้ำที่สำคัญของคนโกสุมพิสัย นอกจากนี้ยังมีวังปลา ห้วย และแก่ง ซึ่งเป็นแหล่งหาปลาของชาวอำเภอโกสุมพิสัย ดังนี้

-วัง คือ บริเวณน้ำลึกกว้างเป็นที่อยู่ของปลาทุกชนิด ชาวบ้านชอบมาหาปลาที่วังเสมอ เพราะปลาเป็นจำนวนมาก และหาได้ง่าย

ตารางที่ 2 วังต่างๆในอำเภอโกสุมพิสัย

ลำดับ	ชื่อหมู่บ้าน	ชื่อวัง	หมายเหตุ
1	น้ำจ้อย	วังหินเหิบ	
2	เลิงใต้	วังร่อง	
3	เลิงบัว	วังพับ	
4	คุยโพธิ์	วังตอตั้ง	แก่งส้มอม(ได้วังตอตั้ง)เป็นวังโพธิ์,ทำสูบน้ำ
5	คุ้มกลาง	วังใหญ่	แก่งตาด
6	แก่งโกสุม	วังหินนอมหนือ,วังโสภายาว,วังตาดแก,วังโพนชา	
7	คิงแขง	วังปากชีวัด	
8	หนองบัวเรื่อน	วังป้อดแปด	(ระหว่างหนองบัวเรื่อนกับบ.ท่าเคื่อ)
9	ท่าเคื่อ	วังขุนดิน,ตาดจิก,ใต้วัดท่าเคื่อเป็นวังศิระน้ำเย็น	
10	ลำโรง	วังส้มโฮง	
11	กอก	วังยศ	ก่อนถึงวังศมีวัง.....
12	หนองผือ	วังกระนวน(ขนวน)	
13	แก่งน้อย	วังเครือตาปลา,วังหินเหิบ	**วังหินเหิบ(เมื่อแกมีหินใหญ่จากบ้านแก่งน้อยถึงบ้านบ่อน้อย)
14	ท่างาม	วังหินค่อม้า,วังปากตก,วังขอนแก่น	
15	ห้วยปลาปัก	วังยาว,วังแก(ได้บ่อสร้าง),วังท่าช้าง(ได้วังแก)	

-ห้วย

1. ห้วยชั้น ระหว่าง บ้านหนองบัวเรียนกับบ้านแก่งโกสุม น้ำมาจากบ้านยางท่าแก่ง บ้านโนนเมือง บ้านโนนตุ่น โนนเนา ทำเป็นฝายล้นลงน้ำชี
2. ห้วยบ้านสำโรงหรือห้วยน้ำเค็ม น้ำมาจากเชียงยืน แล้วย่านหนองบัว หนองลาม ทำเป็นฝาย
3. ห้วยเชียงส่ง บ้านเลิงใต้ น้ำมาจากกันทรวิชัยบ้านโนนคัคเค้า ดอนสันติ ไหลลงห้วยเชียงส่ง มีฝายกันไว้

- บุ่ง มีเพียงบุ่งลิงเท่านั้นที่เป็นบุ่งติดลำชีในตำบลห้วยขวาง

-แก่ง ในอำเภอโกสุมพิสัย

ตารางที่ 3 แก่งต่างๆในอำเภอโกสุมพิสัย

ลำดับ	ชื่อหมู่บ้าน	ชื่อแก่ง
1	บ้านเลิงจิงแดง	แก่งเทา
2	แก่งปากห้อย	แก่งบ้านเลิง
3	เชียงส่ง	แก่งแก(แก่งน้อย)
4	ใต้	แก่งส้มผ่อ
5	บุ่งลิง	แก่งตาด
6	ใต้ห้วยชั้น	แก่งนกขี้ถี้
7	แก่งโกสุม	แก่งขี้เหล้าโท

สำหรับเครื่องมือหาปลา ชาวบ้านจะใช้เครื่องมือในการจับปลา เช่น สุ่ม แห ไซ ตุ่ม เครื่องมือจับสัตว์น้ำเหล่านี้ทำด้วยไม้ไผ่หรือหวายนามานาเหลาประกอบเข้าด้วยกัน ผู้สูงอายุตามหมู่บ้านจะเป็นผู้สานเครื่องมือหาปลาเหล่านี้ พอจับปลาได้แล้วก็จะเอามาทำปลา ร้ามากกว่าอาหารชนิดอื่นๆโดยชาวบ้านจะนำปลาตัวเล็กๆมาคลุกเคล้าเข้ากับเกลือหมักดองใส่ไหไว้¹³

ตารางที่ 4 ชนิดของเครื่องมือหาปลา¹⁴

ชนิดเครื่องมือหาปลา	แม่น้ำชี	ชีหลง
1. เครื่องมือหาปลาประเภทล่อปลา	ตุ้มปลาหมู ตุ้มปลาตุก ตุ้มปลาหลด ตุ้มปลาแขยง	เบ็ดคันซอ เบ็ดชนิด ตุ้มเอียน ตุ้มปลาตุก กะบัง

¹³ เลื่อน ดวงชาทม. เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2550.

¹⁴ จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในหมู่บ้านศรีสุข อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ในวันที่ 4 สิงหาคม 2550.

2. เครื่องมือหาปลาประเภทล่า	โทงปลายอน ตุ่มปลาขาว โทงปลาชีว บั้งลัน เบ็ดคันขอ เบ็ดวิด เบ็ดป้อม ตุ่มเอียน ฉมวก แหลมปลาข้าว แหลมเอียน ส้อม แห สวิง ตุ้ม อวน	ฉมวก แหลมเอียน แห สวิง อวน
3. เครื่องมือหาปลาประเภท ช่วยหาปลา	กะโช่ ข้อง ดางต่อง เรือ ลอบจังปลา	กะโช่ ข้อง ดางต่อง เรือ ลอบจังปลา
4. เครื่องมือหาปลาประเภทดัก ปลา	มองตุงน้อย มองตุงใหญ่ ไซ ลอบปลาค้าว ลอยปลาค่อ ลอบปลาบู๋ ลอบปลาหนู ลอบปลาเขี้ยว สะคั้ง	ไซ มองตุงน้อย ลอบปลาค่อ ลอบปลาบู๋

วัสดุอุปกรณ์ในการทำเครื่องมือหาปลา

เครื่องมือหาปลาของชาวบ้านนั้นมียูเป็นจำนวนมาก โดยเครื่องมือส่วนมากจะทำมาจากวัสดุจากธรรมชาติ เช่นเส้นใย ไม้ ไม้ เถาวัลย์ เป็นต้น ตัวอย่างเครื่องมือ ที่ชุมชนริมน้ำชี ในอำเภอโกสุมพิสัยนิยมใช้ คือ

แห

แหเป็นเครื่องมือหาปลาประเภทล่าที่ไม่เป็นอันตรายต่อปลา สามารถใช้ได้ตลอดทั้งปี และเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญในการหาปลาแทบทุกชุมชนเลยทีเดียว วัสดุที่ใช้ในยุคเริ่มต้นนั้นเป็นประเภทเส้นใยธรรมชาติอันได้แก่ ป่าน ปอเทือง และฝ้าย ส่วนใหญ่ใช้ป่านและปอเทือง เนื่องจากมีความเหนียวและทนกว่าฝ้าย

หลังจากที่ได้ป่านหรือปอเทืองมาแล้ว ปอให้นำมาแช่น้ำให้เปื่อยแล้วลอกเอาใยออกจากนั้นนำไปตากแดดจนอ่อนแล้วนำไปทดสอบว่าเหนียวพอหรือไม่ ถ้าไม่เหนียวพอก็นำไปต้มให้เหนียว จากนั้นนำไปเส้นเป็นเส้นใย แล้วนำไปสานเป็นตาข่าย

สังเกตได้ว่า แหสมัยก่อนต้องมีเส้นตาข่ายที่ใหญ่เท่าะทะพอสมควร ส่วนลูกแหนั้นในตอนแรกใช้ดินเหนียวมาทำเป็นลูกแห่วงแห โดยการนำดินเหนียวมาปั้นเป็นลักษณะกลม ๆ เจาะรูสำหรับสอดเส้นใยป่านหรือปอเทือง จากนั้นนำไปเผาไฟแล้วจึงไปสานเข้ากับแห ต่อมาใช้ตะกั่วแทนเนื่องจากถ่วงน้ำหนักได้ดีกว่าลูกแหที่ทำจากดินเหนียว และทนกว่า สามารถหาซื้อได้ (ลูกแหตะกั่วเริ่มเข้ามาหลังจากปีพ.ศ. 2490)

ลอบเดี่ยว

เป็นเครื่องมือประเภทลอบปลา ใช้กับแหล่งน้ำที่เป็นบริเวณน้ำไหล โดยวางดักทางเดินของปลา เมื่อปลามาถึงลอบจะเข้าไปผ่านงาแล้วจะออกมาไม่ได้ โดยงาแรกเรียกว่า ‘งาเข้า’ ส่วนงาที่สองเรียกว่า ‘งาคุม’ ลอบเดี่ยวจะจัดฝาเพียงแบบด้านหน้ากว้าง และจะค่อยแคบชิดกับความกว้างของลอบ วัสดุที่ใช้ทำลอบนั้นเป็นไม้ไผ่ เหลาเป็นแท่งยาวประมาณ 1 เมตร – 1.50 เมตร จากนั้นใช้เส้นใยป่านหรือปอเทืองมัดยึดไม้เข้าด้วยกัน

การใช้เครื่องมือหาปลาและพันธุ์ปลาตามฤดูกาล

การที่ชาวบ้านที่หาปลาทราบวาปลาในแหล่งน้ำต่าง ๆ ในแต่ละฤดูมีขนาดที่แตกต่างกันนั้น เกิดขึ้นจากการนำเครื่องมือจับปลาออกไปวางตามแหล่งน้ำที่มีปลาที่ต้องการ เครื่องมือหาปลาส่วนมากถูกสร้างขึ้นให้มีขนาดที่พอเหมาะกับขนาดของปลา แต่เมื่อขนาดของปลาเปลี่ยนไป เครื่องมือหาปลาก็จะเปลี่ยนขนาดด้วยเช่นกัน ไม่อย่างนั้นจะไม่สามารถจับปลาชนิดนั้นได้ นอกจากนี้แล้วสิ่งที่บอกขนาดของปลาได้ดีคือ ฤดูกาล เหตุที่ชาวบ้านทราบนั้นเกิดการลงนำเครื่องมือหาปลาไปวางตามทางของปลาในแต่ละฤดูกาล หลายต่อหลายครั้งจนทราบว่าขนาดของปลาในแต่ละฤดูนั้นเป็นอย่างไร

ฤดูน้ำแดง เดือนพฤษภาคม-เดือนมิถุนายน ปลาส่วนใหญ่จะเป็นปลาที่เจริญเติบโตเต็มที่ โดยจะรวมเป็นฝูงขนาดใหญ่ เช่น ปลาสวาย ปลาอีไทย ปลายอนหลังเขียว เป็นต้น ซึ่งปลาเหล่านี้หลังจากฝักตัวจะอยู่กระจัดกระจายทั่วไปในแหล่งน้ำ เมื่อโตขึ้นและถึงวัยเจริญพันธุ์ก็จะมารวมกลุ่มกันเพื่อผสมพันธุ์ ในช่วงฝนตกครั้งแรกของฤดู เมื่อถึงช่วงน้ำแดง ปลาเหล่านี้จะว่ายขึ้นไปยังแหล่งน้ำเพื่อผสมพันธุ์ ในช่วงนี้เองชาวบ้านก็จะเลือกเครื่องมือที่มีขนาดใหญ่พอเหมาะกับขนาดของปลาชนิดนั้น ๆ

ฤดูน้ำหลาก เดือนสิงหาคม-ตุลาคม ซึ่งเป็นช่วงที่น้ำขึ้นมากกว่าช่วงน้ำแดง ชาวบ้านจะเริ่มเห็นลูกปลาตัวเล็ก ๆ ชนิดต่าง ๆ ในแหล่งน้ำจำนวนมาก และเรียกลูกปลาเหล่านั้นว่า “ปลาลูกครอก” ชาวบ้านก็จะนำเอาเครื่องมือที่มีตาถี่ เช่น สวิง ดาง ลงจับลูกปลาขึ้นมาบริโภคบ้าง แต่ไม่มากนัก เช่น ส้มปลาน้อย เป็นต้น เนื่องจากลูกปลาเป็นวัตถุดิบที่นำมาแปรรูปเป็นอาหารหมักซึ่งทำได้เพียงครั้งเดียวในรอบปี ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะไม่จับลูกปลามาเป็นอาหาร เพราะลูกปลาเหล่านี้จะกลายเป็นปลาขนาดใหญ่ ที่สามารถนำมาบริโภคได้มากกว่าปลาตัวเล็ก

ช่วงน้ำลง เดือนพฤศจิกายน-เดือนมกราคม ซึ่งช่วงที่ปลาที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมา และมีปลาพันธุ์ที่มีการเจริญที่เร็วกว่าพันธุ์อื่น ๆ กำลังจะลงมาจากแหล่งน้ำที่พ่อแม่ขึ้นมาวางไข่ เช่น ปลาหมอ ปลาสาวย ปลาขบ และปลานาง ในช่วงนี้ปลาส่วนใหญ่จะมีขนาดกลาง ๆ เครื่องมือหาปลาที่ชาวบ้านใช้จะเป็นชนิดที่มีตาข่ายถี่ปานกลางดักจับ หรือไม่ก็ใช้เครื่องมือหาปลาเฉพาะพันธุ์ปลาแต่ละชนิด ลูกปลาที่เจริญเต็มวัยก็จะตามพ่อแม่กลับลงไปยังแหล่งน้ำด้านล่าง

ช่วงฤดูแล้ง เดือนมีนาคม-เมษายน ช่วงนี้น้ำแม่น้ำชีจะมีสาหร่ายและพืชน้ำต่าง ๆ จำนวนมากที่นำและกลายเป็นอาหารของปลาที่กินพืชเป็นอาหาร ซึ่งพืชเหล่านี้ไหลตามน้ำมาจากต้นน้ำ ปลาในช่วง

นี้จะโตเร็วชาวบ้านต้องเปลี่ยนเครื่องมือหาปลาให้มีขนาดที่เหมาะสมกับขนาดของปลา ส่วนปลาตัวที่กลับลงไปไม่ทันก็จะติดอยู่ตามวังเรียกว่า “ปลาค้างวัง” และรอเวลาที่จะขึ้นมาวางไข่ในช่วงฤดูน้ำแดงในปีถัดไป

ดังนั้นฤดูกาลในรอบปีก็มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงขนาดพันธุ์ปลาและขนาดของเครื่องมือหาปลาเนื่องจากขนาดของปลาจะเปลี่ยนไปอยู่เสมอ หากยังใช้เครื่องมือที่ขนาดเดียวก็จะไม่สามารถจับปลาได้ต้องเปลี่ยนอยู่เสมอ เพราะขนาดปลาเล็กไปหรือใหญ่กว่าเครื่องมือจะจับปลาไม่ได้ และจะไม่เพียงพอต่อการบริโภคหรือเพียงพอที่จะนำไปแลกข้าวหรือเกลือ นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการเรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมระหว่างชาวบ้านที่หาปลากับปลาแต่ละชนิด การสังเกตทางเดินของปลาที่ช่วยให้ชาวบ้านทราบถึงพฤติกรรมของปลาได้เช่นเดียวกันเพราะปลาส่วนใหญ่จะว่ายน้ำตามเส้นทางที่มีกิ่งไม้หรือเส้นทางที่ไม่โล่งจนเกินไป บางครั้งชาวบ้านก็จะนำเอากิ่งไม้หรือท่อนไม้ลงไปวางล่อให้ปลาเข้ามาใช้เส้นทางนั้น ๆ หรือที่เรียกว่า “ลวงปลา” หรือ “เยาะ” แล้วก็ใช้เครื่องมือเข้าไปวางเพื่อให้ปลาติดเครื่องมือหาปลาที่ชาวบ้านนำไปปัก

ทางเดินของปลาบางครั้งก็ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เกิดจากการศึกษาพฤติกรรมของปลาในการเดินทางของปลาอันเกิดจากการสังเกต เรียนรู้จากพฤติกรรมของปลาแต่วิธีการเช่นนี้ก็ใช้ไม่ได้กับปลาทุกชนิดทุกส่วนจะเป็นปลาจำพวก ปลาหนู ปลาค้าว ปลาบู่ เป็นต้น

ก่อนที่ชาวบ้านจะออกจับปลา วางแห ชาวบ้านต้องบอกกล่าวต่อเจ้าปู่ทุกครั้ง โดยชาวบ้านเล่าว่าก่อนจับปลาจะต้องบนบานบอกกล่าวปู่ตา หรือญาพ่อปู่ก่อน เพื่อให้ท่านคุ้มครองและได้ปลาตามที่ตั้งใจ และบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนว่าจะมาหาปลาเพื่อนำไปเป็นอาหาร หลังจากจับปลาได้แล้วจะนำปลาหนึ่งคู่มาปิ้งเพื่อถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และบอกกล่าวว่า “สาธุผู้คุ้มครองแหล่งน้ำผู้ข้าได้ลงมาหาปลาเมื่อนี้ อย่าให้ได้ขาดมือสิดีนำไปเป็นอาหารคนได้สิดวยปลาบ่าวปลาสาวให้ผู้คุ้มครองแหล่งน้ำอยู่ สาธุ” ในบางชุมชนหรือบางพื้นที่เมื่อได้ปลาคูแรกก็จะถวายปลากลับคืนสู่แหล่งน้ำ เพราะเชื่อว่าปลาตัวต่อไปที่จะได้นั้นจะได้ตัวที่ใหญ่กว่าเดิม

นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามก่อนจับปลาด้วย เช่น 1.ไม่ควรออกหาปลาในวันพระ เพราะจะทำให้จับปลาไม่ค่อยได้ 2. เมื่อออกจับปลาไม่ควรห่ออาหารติดตัวไป โดยเฉพาะอาหารประเภทปลา เช่น ปลาแดก ปิ้งปลา เป็นต้น 3.เมื่อสามีออกหาปลาห้ามไม่ให้ภรรยาตม่น้ำแกงรอ เพราะจะทำให้หาปลาไม่ได้ 4. ขณะที่ออกหาปลานั้นถ้าเห็นปลาขึ้นมาจำนวนมาก ๆ ห้ามทักว่าปลามาก มิฉะนั้นจะจับปลาไม่ได้¹⁵

ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องผีน้ำ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า ในน้ำมีผีผู้ที่คุ้มครองสถานที่นั้นๆ ก่อนลงน้ำเพื่อจับปลาต้องทำพิธีขอขมาและขอเปิดทาง เมื่อจับปลาได้บางชนิด ชาวบ้านจะไม่กิน

¹⁵ เรือน ศรีภูมิ. เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทัศนกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2550.

เพราะเชื่อว่า กินแล้วจะ “คล้ำ” เช่น ปลาชวย กินแล้วชวย หรือบางชนิดบางคนก็ไม่กินเลยเพราะคิดว่ากินทีไรไม่ดีทุกครั้ง¹⁶

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีประเพณีพิธีการก่อพระทราย หรือ “การตบประทาย” เป็นการบูชาแหล่งน้ำ โดยจะประกอบพิธีกรรมนี้หลังสงกรานต์

ผู้คนในยุคแรกของเมืองโกสุมพิสัยนี้จึงอยู่และคุ้นชินกับธรรมชาติ โดยมีความเชื่อเป็นตัวหล่อหลอมความกลมกลืน และการเคารพธรรมชาติ ซึ่งเปรียบเสมือนผู้ให้ชีวิต และนำयाเกรง

2.ยุคเป็นเมืองการค้า พ.ศ.2455- 2517

- การเข้ามาของคนจีนและตลาด

หลังจากที่เมืองโกสุมพิสัยต้องเปลี่ยนเป็นระบบการปกครองแบบเทศาภิบาลด้วยเหตุผลทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะช่วงเวลานั้นเป็นช่วงที่มหาอำนาจตะวันตกกำลังแผ่อิทธิพลทั่วเอเชีย รวมทั้งประเทศเพื่อนบ้านของไทย อย่างลาว เขมร เวียดนาม รัชกาลที่ 5 ต้องปรับวิธีการปกครองด้วยการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง พร้อมกับการสร้างระบบสาธารณูปโภค เช่นถนน ทางรถไฟ เพื่อสะดวกในการปกครอง การติดต่อกับหัวเมือง

ผลของการสร้างถนน ทางรถไฟทำให้คนจีนซึ่งเป็นแรงงานสร้างทางสามารถเข้าสู่หัวเมืองได้ง่ายและมากขึ้น ทั้งนี้เพราะรัฐบาลอนุญาตให้คนจีนเดินทางได้ทั่วราชอาณาจักร เพื่อเข้าไปพัฒนาที่ดิน ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ที่ไม่มีใครเข้าไปจับจอง เมื่อคนจีนเริ่มมาถึงหัวเมืองมากขึ้น เช่น ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่น นครราชสีมา ฯลฯ คนจีนเหล่านี้เริ่มกระจายไปสู่หัวเมืองย่อยๆ เช่นโกสุมพิสัย โดยในเมืองโกสุมพิสัยนี้ ตามหลักฐานเชื่อว่า คนจีนที่เข้ามาคนแรก คือนายไช่เกีย แซ่โล้ว ชาวจีนจากนครราชสีมา เข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อน โดยเริ่มแรกเข้ามาค้าขาย หลังจากนั้น คนจีนกลุ่มอื่นๆ ได้เริ่มทยอยเข้ามา โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

¹⁶ นวล พานเมืองเป็นผู้สัมภาษณ์, ก้องสุริยา สารพิมพ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2550.

ภาพที่ 9 ถนนสุนทรพิพิธ ย่านการค้าเก่าของคนจีน

เมื่อคนจีนเหล่านี้เข้ามาแล้ว อาชีพที่คนจีนเหล่านี้ทำ คือค้าขาย โดยเริ่มจากการค้าขายเร่ จากนั้นได้ตั้งร้านขายของขึ้นในอำเภอ ในระยะแรกชาวจีนในโกสุมพิสัยได้ตั้งร้านค้าอยู่แถวบริเวณถนนสุนทรพิพิธ ทางไปวนอุทยานโกสัมพีนปัจจุบัน เนื่องจากใกล้แม่น้ำชี ซึ่งการเดินทางในอดีต ชาวบ้านจะใช้เรือ มาขึ้นที่ท่าบริเวณนั้นและนำของป่าและข้าวเปลือกมาขาย จากนั้นก็ซื้อของใช้ประจำวันกลับไป บริเวณนี้จึงเป็นตลาดแรกของเมืองโกสุมพิสัย

วิธีการทำการค้าของคนจีน โดยพ่อค้าจีนจะติดต่อกับลูกค้า ก่อนว่าต้องการสินค้าอะไร หลังจากนั้นกลุ่มพ่อค้าก็จะไปหาซื้อสินค้าต่างๆมาขายตามที่ลูกค้าสั่ง ซึ่งมีทั้งที่การแลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือก และจ่ายเป็นเงิน โดยพ่อค้าคนจีนจะไปหาซื้อสินค้าที่ทำพระ ขอนแก่น โคราซ และบ้านไผ่ โดยใช้เกวียนเดินทางเป็นคาราวานไปกันหลายคน จะไปซื้อของประมาณสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง เกวียนจะสามารถรับน้ำหนักได้ประมาณ 1 ตัน มีการรับซื้อของป่าจากชาวบ้านด้วย ส่วนการค้าขายของคนไทยก็มีบ้างแต่ไม่มากเท่ากับคนจีน คนไทยจะวางสินค้ากับแคร่ขายหน้าบ้านเป็นประเภทผัก ปลา¹⁷ เป็นต้น วิธีการเลือกทำเลของคนจีนคือเลือกบริเวณที่เป็นที่ชุมชนและมีคนสัญจรเป็นประจำ เนื่องจากการเดินทางมาติดต่อราชการของชาวบ้านที่ข้ามฝั่งชีมาต้องผ่านถนนศรีโกสุมเพื่อไปที่ว่าการอำเภอดังนั้นถนนเส้นนี้จึงเป็นจุดเริ่มของการติดต่อค้าขาย ช่วงที่มีการค้าขายคึกคักที่สุดคือช่วงเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว พ่อค้าบางคนจะหาบสินค้าไปขายตามเขตรอบนอกเมืองด้วย

¹⁷ เหมียย ดวงแพงมาตย์. เป็นผู้สัมภาษณ์, ปาริชาติ ดิยะวงศ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2550.

- การเติบโตของเมือง

จากนั้นเมืองโกสุมพิสัยได้พัฒนาเรื่อยมา ทั้งการสร้างโรงเรียน สถานีตำรวจ สถานีอนามัย ตลอดจนการสร้างโรงแรมและโรงพยาบาล ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การเติบโตของเมืองโกสุมพิสัยนี้ ทำให้เมืองโกสุมพิสัยมีศักยภาพที่จะดูแลตนเอง โดยการขอยกตนเองขึ้นเป็นสุขาภิบาล ในปีพ.ศ.2499 โดยกระทรวงมหาดไทยได้ยก 3 บ้าน คือคุ้มกลาง คุ้มใต้ คุ้มสังข์ ขึ้นเป็นสุขาภิบาลหัวขวางตามพระราชบัญญัติสุขาภิบาลหัวขวางตามพระราชบัญญัติสุขาภิบาล มีประชากร 4,857 คน ชุมชนกระจายอยู่ตามคุ้มต่าง 3 คุ้มมีแหล่งการค้าของชาวจีนอยู่บริเวณถนนศรีโกสุมตัดกับถนนผดุงประชากร ตั้งแต่สี่แยกลงไปถึงท่าน้ำ วัดกลาง ท่าช้าง ท่าอ้อยผา เพราะน้ำยังมีความสำคัญสำหรับการคมนาคมขนส่งสินค้า อุปโภคและการเกษตรรูปแบบชุมชนมีลักษณะการตั้งบ้านเรือนตามแนวถนนศรีโกสุมและถนนผดุงประชากร ถนนศรีโกสุมตั้งแต่สี่แยกไปจนถึงโรงเรียนศรีโกสุมวิทยา เป็นบริเวณสถานที่ราชการ ซึ่งมีชาวบ้านเดินทางมาติดต่อราชการโดยทางเรือ เพราะมีความสะดวกกว่าการเดินทางโดยใช้เกวียนหรือรถมาขึ้นฝั่งที่ท่าวัดกลาง ท่าช้าง ท่าอ้อยผา ผ่านถนนศรีโกสุมบริเวณนั้นจึงเกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและการติดต่อค้าขาย ทำให้เศรษฐกิจบริเวณนั้นของเขตสุขาภิบาลหัวขวางเริ่มมีการขยายตัว จะมีโรงขายเนื้อวัวอยู่บริเวณสถานีตำรวจในปัจจุบันและตลาดจะอยู่ที่ธนาคารไทยพาณิชย์ในปัจจุบัน

เมื่อเมืองโกสุมพิสัยเริ่มเติบโต ได้มีการขยายหน่วยราชการต่างๆ ได้แก่ ที่ว่าการอำเภอ สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2444 อยู่บริเวณบ้านคุ้มสังข์ พระสุนทรพิพิธเป็นผู้รวบรวมคน เพื่อช่วยกันสร้างที่ว่าการอำเภอ โดยสร้างเป็นอาคารไม้ยกพื้นชั้นเดียวต่อมาปีพ.ศ.2462 ได้ย้ายไปที่บริเวณถนนภูมิรักษ์เขต(ถนนศรีโกสุมในปัจจุบัน) ในปีพ.ศ.2495 ได้เปลี่ยนเสาไม้มาเป็นเสาตอม่อ ปูนสูงจากพื้น 1.5 เมตร¹⁸

สถานีตำรวจ สร้างเมื่อปีพ.ศ.2471 ทางราชการกรมตำรวจได้ก่อสร้างสถานีตำรวจขึ้นจำนวน 1 หลังเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวทรงมะนิลา ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 บ้านคุ้มใต้ ถนนภูมิรักษ์เขต และตั้งให้สิบตำรวจตรีชม ศรีสมบัติ ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสถานีตำรวจเป็นคนแรกจนถึงปัจจุบัน

สุขศาลา เป็นสถานพยาบาลของชาวอำเภอโกสุมพิสัย ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2484 โดยให้บ้านพักของปลัดขวาเป็นสำนักงานชั่วคราวมีนางสมร มุ่งสวัสดิ์ สำเร็จจากการอบรมผดุงครรภ์เป็นผดุงครรภ์ประจำอยู่ที่สำนักงาน อยู่ติดกับสถานีตำรวจเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวยกพื้นสูง ต่อมาปรับเปลี่ยนเป็นสถานีอนามัยชั้น1 ในปีพ.ศ.2508

ส่วนสถานศึกษา การศึกษาในอดีตของอำเภอโกสุมพิสัยมีสถานศึกษาดังนี้

1.โรงเรียนระดับประถมศึกษา ตั้งเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 นายทองอยู่ สุขรุณต์ (หลวงผดุงประชากร) นายอำเภอโกสุมพิสัยได้จัดตั้งโรงเรียนระดับประถมศึกษาขึ้นโดย

¹⁸ ทองมุกข์ ณะสีลังกูร. เป็นผู้สัมภาษณ์, ประมินทร์ วัฒนกิตกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2550.

อาศัยวัดได้เป็นสถานที่ทำการสอน ทางราชการได้แต่งตั้งนายขุน กางสี เป็นครูใหญ่มีครูเพียงคนเดียว เปิดสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ไม่มีหลักสูตรและประมวลการสอนเป็นหลักฐานจนถึงปีพ.ศ. 2458 โรงเรียนได้รับอนุญาตให้เป็นโรงเรียนรัฐบาลและได้แต่งตั้งนายเขียว อัมพานนท์ เป็นครูใหญ่และได้ย้ายสถานที่จากศาลาวัดได้ไปยังศาลาวัดสังข์ทอง ต่อมาในปีพ.ศ. 2462 ได้ย้ายสถานที่จากวัดสังข์ทองไปยังที่ว่าการอำเภอหลังเก่าโดยได้ชื่อว่า โรงเรียนประชาบาลประจำอำเภอโกสุมพิสัย เมื่อปีพ.ศ. 2465 ทางราชการได้แต่งตั้งนายขุน กางสี เป็นครูใหญ่แทน นายเขียว อัมพานนท์ ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นศึกษาธิการ

ในอำเภอโกสุมพิสัย โรงเรียนได้เปลี่ยนฐานะเป็นโรงเรียนประชาบาลตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาแห่งชาติปีพ.ศ. 2465 มีการศึกษาภาคบังคับทั่วทุกตำบล มีการขยายโรงเรียนประชาบาลออกไปตามตำบลต่างๆโดยเรียกชื่อตามตำบลนั้นๆและมีการขยายโรงเรียนออกไปตามหมู่บ้านต่างๆเรียกโรงเรียนสาขาซึ่งเป็นสาขาของโรงเรียนประจำตำบล ปีพ.ศ. 2472 โรงเรียนประชาบาลประจำอำเภอโกสุมพิสัยได้เกิดเหตุไฟไหม้อาคารเรียนได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก จึงย้ายสถานที่เรียนไปเรียนที่ ศาลาวัดกลางโกสุม ในปีพ.ศ. 2476

หลวงพินิจนทรราชกูร นายอำเภอโกสุมพิสัยได้ชักชวนให้ข้าราชการและประชาชนจัดหาที่ดินและจัดสร้างอาคารเรียนใหม่อย่างถาวรขึ้นในที่ดินซึ่งเป็นที่ตั้งโรงเรียนศรีโกสุมวิทยามิตรภาพที่ 209 อยู่บนถนนภูมิพลชัยเขต ปีพ.ศ. 2479 จึงได้ย้ายสถานที่เรียนจากวัดกลางโกสุมมาเรียนที่แห่งใหม่ ใช้ชื่อโรงเรียนว่าโรงเรียนบ้านโกสุม(ศรีโกสุมวิทยา) ในพื้นที่ 105 ไร่ เปิดสอนระดับชั้นเด็กเล็ก มีสองห้องแยกเป็นห้องเด็กชายและเด็กหญิงห้องละประมาณ 30 คน ประถมศึกษาปีที่ 1-4 เป็นการเรียนรวมมีชั้นละ 4 ห้อง (ก ข ค ง) มีนักเรียนห้องละประมาณ 30 คน การตัดสินใจคณะกรรมการศึกษาคิดเป็นร้อยละ(เปอร์เซ็นต์) มีนายขุน กางสี เป็นครูใหญ่ ในโรงเรียนจะมีโรงอาหารสำหรับขายอาหารให้กับนักเรียนแม่ค้าคือนางหวัด ศิริอินทร์ ขายส้มตำ ขนมหวาน้ำกะทิใส่ใบตอง ราคา 50 สตางค์ มีการใช้กระดานชนวนและดินสอดิน เริ่มมีสมุดเมื่อประมาณปีพ.ศ. 2501 สมุดราคาเล่มละ 50 สตางค์ ดินสอราคา 2 แท่ง 1 สลึง ชุดนักเรียนของคนไทยจะตัดจากผ้าฝ้าย คนจีนจะเป็นผ้าโพลี ราคาตัดเสื้อตัวละ 15 บาท

2. โรงเรียนสังข์ทอง ปีพ.ศ. 2485 ชาวบ้านคุ้มสังข์หมู่ที่ 3 ตำบลหัวขวาง นำโดยกำนันอัค สิงหนุตกร ทำเรื่องขอแยกโรงเรียนศรีโกสุมมาตั้งที่ศาลาวัดสังข์ทองทางราชการอนุญาตให้แยกโรงเรียนศรีโกสุมมาตั้งโรงเรียนได้เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2485 ในช่วงการตั้งโรงเรียนครั้งแรกมีนายชิต น้าสาบ เป็นนายอำเภอ ขุนอัมมานนท์ ศึกษากร เป็นกรรมการอำเภอ ใช้ชื่อโรงเรียนว่าโรงเรียนประชาบาลตำบลหัวขวาง 15 นายบุญมี มัชมนันท์ เป็นครูใหญ่ใช้เงินศึกษาพลีจากเรียนการสอนเปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นเตรียมประถมศึกษาถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้ปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

3. โรงเรียนพร้อมจิตต์วิทยา ปีพ.ศ. 2483 คณะผู้นำชุมชน เช่นหลวงภูมิพลชัยเขตต์, นายชาย แสนคำวัง, นายประเวศ จิตชัย, นายวิรัตน์ ศรีสวัสดิ์, นายชวาล ศิรินาถ, นายขุน

กางสี, นายยงยุทธ วงศ์วิริยะ และบุคคลอื่นอีกหลายท่านได้ร่วมกันจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ระดับมัธยมศึกษาขึ้นบนพื้นที่บริเวณคุ้มใต้ (หมู่ที่ 2 ในปัจจุบัน) โดยใช้ชื่อโรงเรียนว่า โรงเรียนพร้อมจิตต์วิทยาเปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ต่อมาได้ก้าวหน้าไปจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 ผู้ดำรงตำแหน่งครูใหญ่คนแรกคือ นายณรงค์ ตรีเดช ปัจจุบันได้เลิกกิจการแล้ว

จากการเป็นเมืองการค้าและเส้นทางผ่านระหว่างจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่นทำให้เมืองโกสุมพิสัยมีผู้สัญจรไปมา จึงเป็นที่มาของการเกิดโรงแรมเพื่อพักอาศัยสำหรับผู้ผ่านทางและมีสถานบันเทิงด้วย ได้แก่

1. โรงแรมมิตรเอื้อ อยู่บริเวณธนาคารกรุงไทยปัจจุบัน ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2495 เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น จำนวน 6 ห้อง ชั้นบนให้คนเช่าอยู่ ราคาเช่าคืนละ 8 บาท ส่วนชั้นล่างเป็นร้านขายของ เป็นของนางสง่าศรี ทิระวิภาค ปัจจุบันเลิกกิจการแล้ว

2. โรงแรมจัตุชัย ตั้งอยู่ห้วงมุดตรงกันข้ามกับที่ว่าการอำเภอโกสุมพิสัยโดยเช่าที่ราชพัสดุ ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2495 เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น จำนวน 9 ห้องชั้นบนให้คนเช่าอยู่ ราคาเช่าคืนละ 8 บาท ส่วนชั้นล่างเป็นร้านขายของ เป็นของนายแสงจัตุชัย ปัจจุบันอยู่ติดกับธนาคารกรุงไทย ปัจจุบันเลิกกิจการแล้ว

3. โรงภาพยนตร์ ตั้งอยู่ร้าน ส.วัฒนาในปัจจุบัน ชื่อโรงภาพยนตร์เรืองชัย สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2495 เปิดฉายภาพยนตร์ ระหว่างเวลาทุ่มครึ่งถึงสี่ทุ่มครึ่ง จะเป็นการฉายแบบพากย์สด เป็นของนายเรืองชัย สัจจพงษ์ ต่อมาเปลี่ยนเจ้าของเป็นนายประชา สัจจพงษ์ และเปลี่ยนชื่อโรงภาพยนตร์เป็นโกสุมวัฒนาภาพยนตร์ ปัจจุบันเลิกกิจการแล้ว¹⁹

การเป็นสุขาภิบาลส่งผลให้เมืองโกสุมพิสัยมีการเติบโตและต้องขยายระบบสาธารณูปโภคเพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นของประชากร และการเติบโตทางธุรกิจ อุตสาหกรรม โดยในปี พ.ศ. 2501 รัฐบาลจากส่วนกลาง ได้ก่อตั้งสถานีไฟฟ้าส่วนภูมิภาคบริเวณทางทิศใต้ของบ้านคุ้มกลาง มีเนื้อที่ 3 งาน 50 ตารางวา โดยเช่าที่จากกรมธนารักษ์ใช้เครื่องปั่นไฟเป็นเครื่องยนต์ดีเซลเปิดเวลา ทำให้ในแถบที่อยู่อาศัยนั้นได้เปลี่ยนจากการใช้ตะเกียงเจ้าพายุหรือได้ไฟมาเป็นไฟที่เป็นหลอดไส้เพื่อให้ความสว่างแทน ทำให้เกิดความสะอาดสบายขึ้น จากนั้น สุขาภิบาลหัวขวางได้ก่อตั้งหอประปาขึ้นในปีพ.ศ. 2504 โดยทำเป็นโครงสร้างไม้สูง 12 เมตร อยู่บริเวณทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอโกสุมพิสัย บนหอประปามีถังเหล็กตั้งอยู่ 6 ถัง สูบน้ำจากบ่อบาดาล และจ่ายให้ชุมชน สุขาภิบาลหัวขวางได้ใช้น้ำระยะทาง 300 เมตรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้น้ำโดยทำให้คนที่อยู่ในชุมชนมีน้ำใช้มากขึ้นและสะดวกขึ้น ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านต้องพึ่งแหล่งน้ำจากแม่น้ำชีและบึงกุย

¹⁹ สุพล วัฒนกิติกุล, “การขยายตัวของชุมชนสุขาภิบาลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ระหว่างปีพ.ศ.2499-2542” การค้นคว้าอิสระเสนอต่อสาขาไทยคดีศึกษา (กลุ่มสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2545, หน้า 36-37

ส่วนในปี พ.ศ. 2503 สุขาภิบาลหัวขวาง ได้ขยายบริการด้านการค้า โดยจัดให้มีตลาดนัด ทุกวันหยุดที่บริเวณสี่แยกถนนผดุงประชากรตัดกับถนนศรีโกสุมจะมีการนำสินค้าต่างๆมาวางขาย มากมาย เช่น เสื้อผ้า เครื่องใช้เบ็ดเตล็ด ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ ของป่า เป็นต้น ในปีต่อมา มีการ สร้างตลาดสดชั่วคราวโดยขอร้องให้ชาวบ้านนำสินค้าสดไปขาย ทำให้ชุมชนสุขาภิบาลหัวขวาง เกิดมีย่านการค้าแห่งใหม่ขึ้นที่บริเวณถนนผดุงประชากรทางด้านทิศเหนือจากสี่แยกถนนผดุง ประชากรกับถนนศรีโกสุมตัดกันประมาณ 150 เมตร (สำนักงานเกษตรปัจจุบัน) ซึ่งเป็นที่ว่างเปล่า ขยายเฉพาะช่วงเช้า เป็นตลาดที่วางสินค้าบนพื้นดินไม่มีแคร่หรือร้าน ทำให้เกิดการย้ายถิ่นไปอยู่ ใกล้ๆกับตลาดบางคนที่ทำอาชีพค้าขายหรือคิดที่จะค้าขายเป็นอาชีพหลักก็จะย้ายที่อยู่เพื่อความ สะดวกในการทำงานจากตลาดเดิมของคนจีนที่อยู่ถนนศรีโกสุมจนถึงถนนสุนทรพิพิธจึงทำให้ ถนนผดุงประชากรเป็นเส้นทางหลักที่ใช้ประจำไป²⁰

จากนั้นสุขาภิบาลหัวขวาง ได้ดำเนินการปรับปรุงสระแก้วให้เป็นแหล่งน้ำที่สะอาด สามารถใช้ดื่มกินได้และห้ามไม่ให้คนลงไปจับปลาและอาบน้ำในสระ ถ้าใครฝ่าฝืนมีการปรับ ชาวบ้านในชุมชนสุขาภิบาลหัวขวางจึงมีแหล่งน้ำที่สะอาดใช้ในการอุปโภค บริโภค ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเพราะว่าทางรัฐเริ่มมีส่วนเกี่ยวข้องของในวิถีชีวิตเริ่มที่จะมา ช่วยเหลือคนในชุมชน

สำนักงานไปรษณีย์-โทรเลขตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2516 ซึ่งอยู่ติดกับสถานีตำรวจ โดยย้ายออก จากที่ว่าการอำเภอโกสุมพิสัย ทำให้ประชาชนได้รับการบริการสะดวกมากขึ้น

เมื่อเมืองโกสุมพิสัยมีการเติบโตส่งผลให้ธุรกิจการค้าในอำเภอเติบโตตามไปด้วย โดยใน เขตสุขาภิบาลหัวขวางมีทั้งธุรกิจการค้าปลีก ที่ชาวบ้านในชุมชนมาซื้อสิ่งของเพื่อใช้อุปโภค บริโภคในจำนวนที่ไม่มากและธุรกิจการค้าส่งที่ชาวบ้านรอบนอกเข้ามาซื้อสิ่งของจำนวนมากเพื่อ นำไปขายปลีกในหมู่บ้านของตน ในปี พ.ศ.2515 พบว่า มีธุรกิจการค้าต่างๆ ในเขตชุมชน สุขาภิบาลหัวขวาง จำนวน 75 ร้าน เพิ่มจากเดิม 28 ร้าน

ธุรกิจอุตสาหกรรม ในปี พ.ศ. 2515 ในชุมชนสุขาภิบาลหัวขวาง มีกิจการอุตสาหกรรม ขนาดเล็กในชุมชน รวม 27 แห่ง คือ กิจการอุตสาหกรรมโรงสีข้าวมีจำนวน 6 โรง ได้แก่

- 1.โรงสีข้าวของนายชังกู๋ แซ่ไคว่ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2499 อยู่บริเวณทิศใต้ของ บ้านคุ้มกลาง
- 2.โรงสีข้าวของนายหวด สายทองยนต์ (ฮ้อยหวด) ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2499 อยู่ บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้านคุ้มสังข์
- 3.โรงสีข้าวของนายอุ่น สังขพิทย์ (จานอุ่น) ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2504 อยู่บริเวณทาง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านคุ้มสังข์

²⁰ ประทุม สิทธิขวา เป็นผู้สัมภาษณ์, ประมินทร์ วัฒนกิตกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุม พิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2550.

4. โรงสีข้าวของนายชาติ แสนโสภารณ (นายจ้อย) ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2506 อยู่บริเวณทางทิศใต้ของบ้านคุ้มสังข์

5. โรงสีข้าวของนายผา ศิริวิชัย (ฮ้อยผา) ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2512 อยู่บริเวณทิศเหนือของบ้านคุ้มไต้

6. โรงสีข้าวของนายลี อุทรส (ฮ้อยลี) ตั้งเมื่อปี พ.ศ.2513 อยู่บริเวณทิศเหนือของบ้านคุ้มไต้

อุตสาหกรรมการทำงานจับกลุ่มกันตั้งอยู่บริเวณทิศใต้และทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้านคุ้มกลาง จำนวน 15 แห่ง ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2499 อุตสาหกรรมซ่อมเครื่องยนต์ของอุ้นายทรงศักดิ์ ทองเยี่ยม (อุ้นทองเยี่ยม) ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2506 อยู่บริเวณกลางบ้านคุ้มกลางติดกับถนนผดุงประชากร อุ้นายนิวัฒน์ ศิริพันธ์ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2512 อยู่บริเวณทิศตะวันออกของบ้านคุ้มไต้ ติดถนนสายโกสุมพิสัย-เชียงยืน อุ้นายสำรอง ไชยชาติ (อุ้นช่างสำ) ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2515 อยู่บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้านคุ้มสังข์ติดถนนผดุงประชากร และอุตสาหกรรมการทำเฟอร์นิเจอร์ของนายประยุทธ์ ศิริพานิชย์ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2512 อยู่ที่บ้านบริเวณทิศเหนือของบ้านคุ้มกลางบ้านคุ้มกลางติดกับถนนศรีโกสุม อุตสาหกรรมการทำเฟอร์นิเจอร์ของนางบุญล้อม พันธุ์ยางน้อย ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2515 อยู่บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้านคุ้มสังข์ การทำเฟอร์นิเจอร์ของนายทองลา ศรีทองชิน ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2515 อยู่บริเวณทิศตะวันตกของบ้านคุ้มสังข์ อุตสาหกรรมเหล่านี้เป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก

ในอำเภอโกสุมพิสัยมีธนาคาร ที่เป็นแหล่งเงินทุนให้ชาวโกสุมพิสัยได้ใช้บริการเงินกู้โดยใช้หลักทรัพย์ เช่น ที่ดิน บ้าน เพื่อค้ำประกัน และนำเงินกู้มาค้าขาย หรือ ทำเกษตร ทำให้มีเงินหมุนเวียนภายในธุรกิจการค้า การเกษตร และกิจการอื่นๆที่มาใช้บริการมีมากขึ้นเพราะไม่ต้องไปยืมเงินนอกระบบที่มีดอกเบี้ยสูง มีทั้งหมด 4 ธนาคาร ซึ่งเป็นเครื่องชี้วัดได้ว่าเศรษฐกิจของชุมชนสุขภาพีบาลหัวขวางมีเงินเวียนมาก

1.ธนาคารออมสินในปีพ.ศ.2501ได้มาตั้งสาขา โดยเช่าห้องแถวของ นายขุน กางศรี ห่างจากทางลงไปแม่น้ำชีบริเวณถนนศรีโกสุมตัดถนนผดุงประชากรลงไปทางทิศเหนือ 100 เมตร เป็นธนาคารที่เน้นรับฝากเงินสำหรับคนทั่วไป เป็นการฝากเงินสำหรับคนทั่วไป เป็นการฝากแบบออมทรัพย์

2.ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ในปี พ.ศ. 2508 ได้มาตั้งสาขาโดยเช่าที่ของนายเชิดชัย ทองยศ บริเวณถนนศรีโกสุมทางทิศเหนือห่างจากถนนศรีโกสุม ตัดกับถนนผดุงประชากรประมาณ 80 เมตร เป็นธนาคารที่เน้นการปล่อยสินเชื่อให้กับเกษตรกรทั่วไป

3.ธนาคารกรุงไทย ในปี พ.ศ. 2514 ได้มาตั้งสาขาโดยเช่าอาคารของนายสถิตย์ มาสาซ้าย บริเวณถนนศรีโกสุมทางทิศเหนือห่างจากสี่แยกถนนศรีโกสุมตัดกับถนนผดุงประชากรประมาณ 90 เมตร เป็นธนาคารที่เน้นการรับฝากเงินจากประชาชนทั่วไปและปล่อยสินเชื่อให้กับพ่อค้าใน

การลงทุนทั้งด้านอุตสาหกรรม และธุรกิจการค้านอกจากนี้ยังมีเงินเดือนข้าราชการ และเงินงบประมาณของทางราชการเบิกจ่ายผ่านธนาคารอีกด้วย

4.ธนาคารไทยพาณิชย์ ในปีพ.ศ. 2515 ได้มาตั้งสาขา โดยเช่าที่ราชพัสดุบริเวณหน้าที่จะทำการอำเภอโกสุมพิสัย ห่างจากถนนศรีโกสุมตัดกับถนนผดุงประชากรทางทิศใต้ประมาณ 100 เมตร และได้สร้างเป็นอาคารของตนเอง เป็นธนาคารที่เน้นการรับฝากเงินจากประชาชนทั่วไป และปล่อยสินเชื่อให้กับพ่อค้าในการลงทุนทั้งด้านอุตสาหกรรมและธุรกิจค้า²¹

การเติบโตของเมืองโกสุมพิสัยนี้ยังส่งผลให้หมู่บ้านโดยรอบมีการเติบโตตามไปด้วย เช่น บ้านปากตก (บ้านท่างาม) บ้านสิงสอง (บ้านศรีสุข) บ้านแก่งโกสุม บ้านท่าเดื่อ บ้านคอนกลอย บ้านคุยโพธิ์ บ้านหัวขัว บ้านคอนตูม ฯ ล ฯ

ส่วนชาวบ้านยังคงประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของชาวอำเภอโกสุมพิสัยมีลักษณะเป็นกิจกรรมครบวงจร เริ่มตั้งแต่การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวไหม การย้อมไหม และการทอผ้าไหม ส่วนมากจะเป็นการทำเพื่อใช้สอยเท่านั้น มีบ้างเอาไว้แลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่มีค่าแทนการใช้เงิน เช่น ข้าว เสื้อผ้า เครื่องประดับ เป็นต้น

นอกจากนี้มีการปลูกพืชผักเป็นอาชีพรองอย่างหนึ่งซึ่งทำกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และทำเกือบทุกครอบครัวแต่ปลูกไม่มากนัก โดยจะปลูกบริเวณริมฝั่งชี และถ้าผักมีมากก็จะนำไปขายที่ตลาด(ธนาคารไทยพาณิชย์ปัจจุบัน)

นอกจากอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ชาวบ้านบางคนยังมีอาชีพค้าวัว-ควาย โดยมีนายฮ้อยซึ่งเป็นคนในชุมชนบ้านหนองบอนที่ฐานะดีคืออาชีพค้าขาย โดยเริ่มจากการที่นายฮ้อยมารับซื้อวัว-ควายในชุมชนเมืองโกสุมพิสัยไปขายที่ภาคกลาง หรือต่างจังหวัด ครอบครัวใดมีการเลี้ยงวัวและควายไว้มาก ก็แบ่งขายโดยนายฮ้อยเป็นคนรับซื้อเพื่อนำไปขายเอากำไร นายฮ้อยที่เป็นคนกลุ่มกลาง กลุ่มล่าง กลุ่มใต้ จะรับซื้อวัว-ควาย-หมู ไปขายที่โคราชและภาคกลาง ตัวละ 1 สลิง 1 เพื่ออง และมักจะซื้อขนมถั่วเคลือบน้ำตาลสีขาวและขนมไข่จี่เทียม หรือหากในหมู่บ้านของตนไม่มีก็จะซื้อตามหมู่บ้านใกล้เคียง การเดินทางแต่ละครั้งใช้เวลา 1 เดือน นิยมออกเดินทางช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน ซึ่งเป็นช่วงว่างจากการทำนา เมื่อค้าขายวัวควายหมดก็เดินทางกลับบ้าน ระหว่างเดินทางกลับผ่านหมู่บ้านใดที่มีสินค้าน่าสนใจ ก็ซื้อมาขายต่อที่หมู่บ้านของตนเองหวังจะเอากำไร เช่น มีด จอบ เสียม เป็นต้น ในการค้าขายวัวควายในแต่ละครั้งได้กำไรเฉลี่ยละ 3,000-4,000 บาท หรือบางครั้งนิยมซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาฝากคนที่บ้านด้วย

ในช่วงพ.ศ.2481 รัฐบาลสนับสนุนให้ประชาชนปลูกฝ้าย เพื่อใช้ทอเสื้อผ้าใช้ในครัวเรือน และมีส่วนหนึ่งขาย โดยขายได้กิโลกรัมละ 5-6 บาท ถ้าทอเป็นผืนแล้วจะขายกิโลละ(ผืนละ 20 บาท) บริเวณที่ชาวบ้านปลูกฝ้ายมาก คือดอนหนองโน(บริเวณวัดป่าคงรัง) และป่าโคก(บริเวณโรงเรียน

²¹ สุพล วัฒนกิตติกุล. เรื่องเดิม, หน้า 54-56.

บ้านสังข์ทองในปัจจุบัน) ผ้าที่ทอเป็นผืนชาวบ้านจะนำไปขายยังภาคกลาง ได้แก่ กรุงเทพฯ พิจิตร พิษณุโลก และจोधอ จังหวัดนครราชสีมา

- ผลกระทบจากปลูกพืชเศรษฐกิจของชาวบ้าน

ต่อมารัฐบาลสนับสนุนให้มีการปลูกปอ เพิ่มเติมจากการปลูกข้าวซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน โดยชาวบ้านสามารถนำฝ้ายและปอมาขายให้แก่คนจีนในตลาดโกสุมพิสัยได้ ชาวบ้านได้เริ่มปลูกปอในปีพ.ศ. 2496 โดยปลูกปอแก้วและปอกระเจา ขายส่งร้านชาวจีน เช่น ร้านของเจ๊กี้ ตั้งเสงสง ช่งจี และมีพ่อค้าบางคนนำใส่เกวียนเป็นคาราวานไปขายที่ท่าพระจะได้ราคาดีกว่าคือกิโลกรัมละ 10 สลึง - 4 บาท ปอที่รับซื้อไปจะนำไปทำกระสอบ ในช่วงเวลานั้นพืชไร่เหล่านี้มีราคาสูงทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกเป็นจำนวนมาก

ในช่วงปี พ.ศ. 2506-2507 เป็นช่วงที่ชาวบ้านหันมาทำไร่ปอกันมากเนื่องจากปอราคาดี โดยเฉพาะปอกระเจา มีการสร้างโรงงานทอกระสอบที่อำเภอบ้านไผ่ ชาวบ้านขายปอได้กิโลกรัมละ 2.50 บาท ทำให้มีรายได้จากการขายปอเป็นจำนวนมาก ในปีต่อมาครอบครัวอื่นที่ไม่ได้ทำไร่ปอ หันมาทำไร่ปอ เพราะทำให้มีรายได้ดีสามารถยกฐานะของตนเองได้ จากป่าที่เคยหนาแน่นไปต้องโล่งเตียนลงอย่างรวดเร็วชาวบ้านต่างพากันจับจองที่ดินไว้เป็นของตนเองเพื่อปลูกปอเป็นการใหญ่ ต่อมาราคาปอได้สูงขึ้นเป็นกิโลกรัมละ 4 ถึง 4.50 บาททำให้ชาวบ้านสุขาภิบาลห้วยวางมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น สามารถสร้างบ้านหลังใหม่ ซื้อที่ดินเพิ่มเติมซื้อวัว ควาย และซื้อข้าวรับประทานได้ตลอดปีในช่วงที่ไม่ได้ทำนา ผลจากการที่ชาวบ้านชุมชนสุขาภิบาลห้วยวางมีรายได้จากการปลูกปอ ในปีที่สองนี้เองยังเป็นแรงจูงใจให้คนที่ยังไม่เคยทำไร่ปอหันมาทำไร่ปอเพิ่มขึ้นอีก พร้อมกับการเกิดจางรับซื้อปอเพิ่มขึ้น โดยกลุ่มคนจีนตระกูลแซ่ตั้ง แซ่ลิ้ม และตระกูลอื่นๆ มีการย้ายจางปอจากบริเวณเดิมที่อยู่บริเวณสี่แยกถนนศรีโกสุมมายังบริเวณถนนภูมิพยัคเขตเป็นแนวยาวตามถนนสายนี้ เพราะบริเวณเดิมมีชุมชนหนาแน่นขึ้น จึงเสี่ยงต่อการเกิดเพลิงไหม้ ซึ่งมีแต่จางปอของนายใหม่ เสดะพล และนายจุ่นจี แซ่ไค้ว ที่ยังอยู่ที่บริเวณถนนศรีโกสุม และในปี พ.ศ.2512 จางปอของนายใหม่ เสดะพลได้เกิดเพลิงไหม้พร้อมกับห้องแถวในละแวกนั้น

จากการเติบโตของการผลิตและขายพืชไร่ ที่ส่งผลให้ชาวบ้านมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น แต่กลับส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเฉพาะการปลูกปอ เป็นต้นเหตุให้เกิดน้ำเน่าเสียและการบุกรุกที่ป่า อย่างกรณีเกิดน้ำเน่าเสีย ได้แก่ บริเวณทิศเหนือของบึงบอน ชาวบ้านละแวกนั้นปลูกปอ และได้้นำปอมาแช่น้ำในบึงบอน เพื่อให้ปอเปื่อย แล้วจึงนำมาลอกเปลือกออก ให้เหลือแต่เนื้อสีขาว จากนั้นจึงตากแดดให้แห้ง แล้วจึงนำมาปั่นเป็นเชือกเพื่อถักไว้ใช้ เมื่อเหลือใช้จึงนำออกขายให้แก่พ่อค้าในตลาด กลวิธีลอกปอนี้ ชาวบ้านได้ใช้แหล่งน้ำใกล้บ้านทำเช่นนี้ เพื่อให้ได้ปอส่งขาย เป็นเหตุให้แหล่งน้ำที่ไม่สามารถระบายได้ เกิดกลิ่นเน่าเหม็น

สำหรับการบุกรุกที่ดินเพื่อการปลูกพืชไร่ก็ส่งผลกระทบอย่างมากต่อป่าด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะการปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งมีการปลูกกันมาก ในช่วงปีพ.ศ.2515 ป่าหลายแห่งถูกบุกรุกถากถางมาเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่ จนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของสัตว์ป่า และสภาพแวดล้อมของป่า

ด้วย เช่นบริเวณป่าบุ่ง ภูทิวบ้านบุกรุกที่ป่าสาธารณะ และตัวอย่าง ในช่วงปีพ.ศ. 2507 ชาวบ้านบุกรุกป่ากว่า 400 ไร่ บริเวณด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกของบึงบอน เพื่อปลูกปอ ทำให้ป่าที่เคยหนาแน่นไปด้วยต้นสะแก หญ้าคา ต้นไผ่ ต้องหายไป เป็นต้น

นอกจากชุมชน 3 กลุ่มในเขตเทศบาลตำบลหัวขวางที่ใช้ประโยชน์จากป่าบุ่งลงแล้ว ยังมีชุมชนโดยรอบที่ใช้ประโยชน์ด้วย ได้แก่บ้านท่างาม บ้านศรีสุข บ้านแก่งโกสุม บ้านพงษ์พัฒนธานี บ้านโชคชัย บ้านดอนกลอย บ้านกุดน้ำใส บ้านคุยโพธิ์ เข้ามาใช้ประโยชน์ในบุ่งด้วย โดยชาวบ้านจะเข้าไปหาของป่า เห็ด ฟืน ปลา หน่อไม้ สัตว์ป่า ไปทำอาหารและเป็นยาสมุนไพรด้วย

สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าบุ่งป่าทาม ระบบนิเวศของแม่น้ำชีและบริเวณกุดชีหลง ก่อนที่ถูกบุกรุก โดยตาหนูกัน เล่าว่า

“บริเวณแม่น้ำชีกับกุดชีหลงมีสัตว์หลายชนิด แต่ส่วนใหญ่เป็นสัตว์น้อยเท่าที่เห็นจะมี นก หนู กระรอก กระแต ในน้ำจะมีปลาหลายชนิด แม่น้ำกับกุดชีหลงพันธุ์ปลาบางชนิดจะบ่ก็กัน แล้วจะมีแซ่ แต่ก็มี 2 โต 3 โต มันอยู่ในโพงอยู่กุดชีหลง มันจะบ่กักคนดอก คันอยากได้ยินเสียงแซ่ อึ่งตึงจะสือหาไม้ไปตีสนมให้มันอึ่ง บางมือนันควายลงเล่นน้ำแซ่เกาะควายเล่นมันบ่กัก”²²

สภาพน้ำชีและชีหลง ในอดีตนั้นชาวบ้านเล่าว่าในช่วงฤดูน้ำหลากนั้นน้ำเอ่อล้นขึ้นมาท่วมชุมชนแทบทุกปี ๆ ละ 2 – 3 ครั้งก็มี น้ำในแม่น้ำชีใสกว่านี้ น้อยกว่านี้ในฤดูแล้ง ไหลเชียวกว่านี้ ส่วนใหญ่ชีหลงนั้น น้ำใสมองเห็นตัวปลา ในบางจุดจะมีสนมขึ้น ป่ารอบ ๆ ก่อนข้างรกและทั้งน้ำในแม่น้ำชีกับชีหลงนั้นชาวบ้านสามารถนำมาดื่มกินได้เพราะน้ำทั้งใส สะอาด

“ยามไปนาตากะไปตักเอาน้ำอยู่ชื่อนั้นละมากิน เดียวนี้บ่กล้ากินดอกมันสกปรก” อย่างไรก็ตามในสายตาของชาวบ้านนั้นน้ำในชีหลงจะสะอาดกว่าน้ำในแม่น้ำชี เพราะชาวบ้านเชื่อว่าน้ำจะพัดพาเอาสิ่งสกปรกมาทางต้นน้ำจะเห็นได้จาก “เทา” ปกติชาวบ้านจะนำไปเป็นอาหาร แต่ชาวบ้านจะไม่กินเทาในแม่น้ำชี “เทาในชีหลง ในหนอง กะกินอยู่แต่เทาในน้ำชีมันบ่เป็นตากิน ของสกปรกที่มาน้ำจากทางต้นน้ำเฮ็ดให้บ่กล้ากิน”²³

-การลดทอนความเชื่อในผีป่า-ผิน้ำ

จากความเจริญที่รุกเข้ามาสู่เมืองโกสุมพิสัย พร้อมกับความเสื่อมถอยต่อความเชื่อที่นำไปสู่ความหวาดกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองป่าและหนองน้ำ ทำให้ป่าและน้ำต้องบอบช้ำเพราะน้ำมือของมนุษย์และความเจริญ เช่นป่าโคกหนองแฝก ถูกถางและแปรสภาพเป็นโรงเรียนโกสุมวิทยาสรรค์ ในขณะที่โคกหนองพุกน้อย กลายเป็นโรงเรียนศรีโกสุมวิทยาในปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกัน ความศรัทธาที่มีต่อพระคอกัน พระพุทธรูปโบราณกลับได้รับความนิยมและศรัทธา

²² หนูกัน พลละคร เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2550.

²³ หนูกัน พลละคร เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2550.

มากยิ่งขึ้น โดยชาวบ้านที่เข้าไปกราบไหว้และบนบานกับท่าน ได้พบปาฏิหาริย์จนทำให้ประชาชนในละแวกนั้นเคารพศรัทธา และบูรณะท่านเรื่อยมา จนกระทั่งในปีพ.ศ.2505 ได้บูรณะองค์ท่านอย่างสมบูรณ์ และได้สร้างมณฑปให้กับองค์ท่าน พร้อมกับการจัดพิธีสมโภชขึ้น เป็นครั้งแรก ในวันที่ 1-5 กุมภาพันธ์ 2505 จากนั้นได้วันที่ 1-3 กุมภาพันธ์ของทุกปี เป็นวันสมโภชองค์หลวงพ่อมิ่งเมืองเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (โปรดดูประวัติองค์พระมิ่งเมืองท้ายบท)

ในอาณาบริเวณมณฑปขององค์หลวงพ่อมิ่งเมืองนั้น เป็นป่าบุง ซึ่งเป็นป่าสาธารณะที่สำคัญ เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของตำนานหอขวาง เพราะมีศาลเจ้าปู่หอขวางอยู่ด้วย ชาวบ้านในสมัยโบราณจะอยู่กับธรรมชาติอย่างเคารพและกลัวเกรงต่อเทพารักษ์ที่คุ้มครองป่า หลังจากเมืองมีการเติบโตและพัฒนาไปมากขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงคนที่คุ้นชินกับการอยู่กับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลเปลี่ยนมาเป็นการเอาเปรียบธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง

ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีสำคัญประเพณีหนึ่งในฮีต 12 ของชาวอีสาน เดิมประเพณีนี้จัดอยู่ในแต่ละคุ้ม แต่ละหมู่บ้าน แต่เมื่อปีพ.ศ.2507 คุ้มวัดกลาง ในสมัยผู้ใหญ่เนาว์ ได้นำประเพณีสงกรานต์เข้าไปจัดในบุงลึงซึ่งเป็นป่าสาธารณะ หลังจากนั้นต่อมาอีก 2 คุ้มในละแวกนั้นก็ได้ออกร่วมไปจัดประเพณีสงกรานต์ในบุงด้วย ซึ่งมีการผลัดเวียนกันเข้าไปจัดกันปีละครั้ง²⁴

การจัดประเพณีสงกรานต์ในบุงระยะแรก จะเน้นการเล่นพื้นบ้าน เช่น หนอนคู่ หนอนซ้อนสาม อีกกอด อีอำ หิง²⁵ และมีการจัดงาน 5 วัน โดยความร่วมมือของตำรวจ ข้าราชการในอำเภอ ในระยะต่อมามีการขายบัตรผ่านประตู และชาวบ้านเป็นคณะกรรมการขายบัตรผ่านประตู ป่าในขณะนั้นมีความร่มรื่น มีต้นไม้มากมายเป็นป่าโดยธรรมชาติ สภาพป่ายังสมบูรณ์มาก ระยะต่อมาเริ่มมีหมอลำซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของศาลเจ้า และหมอลำกลอนอยู่ทางแก่งคาด ผู้คนที่เข้ามาเที่ยวชมเริ่มมีมากขึ้น²⁶

ป่าบุงป่าสาธารณะนี้มีต้นไม้หลากหลายพันธุ์ ทั้งไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก เถาวัลย์ และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด รวมทั้งลิงแสมสีทอง ซึ่งถือว่าเป็นลิงที่มีสายพันธุ์พิเศษ และหายากด้วยการจัดงานสงกรานต์ในบุงจึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อต้นไม้และสัตว์ในเวลาต่อมา

²⁴ สุดชา นิตยะรัตน์. เป็นผู้สัมภาษณ์, นารีรัตน์ ปรีสุทธีวุฒิพร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2551.

²⁵ ดูรายละเอียดในท้ายบท

²⁶ ไช เชี่ยวสาธุ. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิตติยา คำแพงพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2550.

3. ยุคขยายเมือง พ.ศ.2518-2551

- การขยายตัวของเมือง

จากการเติบโตของเมืองโกสุมพิสัยโดยการเป็นเมืองทางผ่านจากจังหวัดมหาสารคามสู่จังหวัดขอนแก่น และอำเภออื่นๆ ทำให้มีการขยายถนนหลายสาย เพื่อขยายการสัญจรไปมาของผู้คน รวมทั้งการสร้างถนนเชื่อมเมือง และถนนข้ามแม่น้ำชีเพื่อเชื่อมต่อกับเมืองด้วย อย่างเช่นการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำชี ตรงบริเวณบ้านคุ้มใต้ สร้างเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างอำเภอโกสุมพิสัยกับอำเภอเชียงยืน โดยสะพานนี้สร้างเมื่อ ประมาณ ปีพ.ศ.2518-2519 เมื่อเกิดสะพานนี้แล้ว การสัญจรระหว่างอำเภอสะดวกขึ้น โดยสมัยก่อนชาวบ้านต้องใช้เรือข้ามฟากเป็นหลัก

ในปี พ.ศ. 2525 มีการสร้างคลองชลประทานขึ้นที่บ้านท่างามและบ้านศรีสุข ชาวบ้านเริ่มมีความกระตือรือร้นในการทำนา โดยสามารถทำได้ทั้งนาปีและนาปรัง เพราะมีน้ำใช้อย่างไม่ขาดมือ ในปี พ.ศ. 2532 เริ่มมีการใช้น้ำประปา โดยนำน้ำจากลำน้ำชีขึ้นมาผลิต นับว่ายุคนี้ทำให้ชาวบ้านมีความสะดวกสบายมากขึ้น

หลังจากรัฐมนตรีว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชน โดยรัฐได้นำพืชเศรษฐกิจหลายชนิดเข้ามา โดยเฉพาะมันสำปะหลัง ปรากฏว่าชาวบ้านนิยมหันมาปลูกมัน เพราะขายได้ราคาดี โดยชาวบ้านบางรายเปลี่ยนจากการปลูกข้าวมาเป็นการปลูกมัน แต่บางครอบครัวปลูกมันหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว เมื่อชาวบ้านหันมาปลูกมันมากขึ้น อย่างในปีพ.ศ.2520 รัฐบาลส่งเสริมให้ปลูกมันแทนข้าวในทุ่งนา ชาวบ้านจึงปลูกบริเวณที่นาที่น้ำท่วมไม่ถึงและขยายพื้นที่ไปจนถึงบ้านโนนสังข์ มันสำปะหลังที่ปลูกจะนำไปขายให้ลานมันในอำเภอโกสุมพิสัย เช่นร้านลิ้มเซ่งกี ร้านตั้งแสงสง และพ่อค้าจะนำไปขายต่อโรงแปงเพื่อส่งโรงงานต่อที่จังหวัดขอนแก่น

- การขึ้นทะเบียนป่าบุ่งลิงเป็นวนอุทยาน

จากการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจของรัฐบาลทำให้ชาวบ้านบางคนต้องการพื้นที่ในการเพาะปลูก จึงทำให้มีการบุกรุกถางป่าที่ป่าสาธารณะ เช่นบุ่งลิง เป็นเหตุให้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง เข้าร้องเรียนกับทางราชการ จนนางสมมุติ สัจพงษ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดมหาสารคาม ในขณะนั้น ซึ่งเป็นคนโกสุมพิสัย ได้ขอให้กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เข้ามาดูแลพื้นที่ป่านี้แทน โดยกองวนอุทยานแห่งชาติได้เข้ามาจัดการพื้นที่บุ่งลิงนี้ ในวันที่ 1 ตุลาคม 2519 เป็นต้นมา โดยแปรสภาพให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับประชาชนทั่วไป และเปลี่ยนชื่อเรียกใหม่ ว่า “วนอุทยานโกสัมพี” ในพื้นที่ 125 ไร่

เมืองโกสุมพิสัยได้เติบโตขึ้น โดยมีการสร้างตลาดสดถาวรขึ้น ในปีพ.ศ.2518 สร้างสถานีขนส่ง ในปีพ.ศ.2519 หลังจากนั้นเกิดการขยายตัวของธุรกิจห้างร้านตามริมถนนผดุงประชากรขึ้น พร้อมกับการขยายตัวของสถานที่ราชการต่างๆ เพื่อเข้ามาบริการความสะดวกให้กับชุมชน เช่น ไปรษณีย์-โทรเลข, ปศุสัตว์อำเภอ เป็นต้น และในปีพ.ศ.2523 กระทรวงมหาดไทยมีคำสั่งขยายพื้นที่สุขาภิบาลหัวขวงจาก 3 ตารางกิโลเมตร เป็น 5.55 ตารางกิโลเมตร โดยครอบคลุมไปยังพื้นที่ที่อยู่อาศัยที่มีอยู่เดิมทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และพื้นที่ว่างบริเวณทิศเหนือของบึงบอน ซึ่งเป็นบริเวณ

พื้นที่เกษตรกรรม และเปลี่ยนเป็นเทศบาลตำบลหัวขวางในปีพ.ศ.2542 โดยประชาชนมีสิทธิ์ในการเลือกนายกเทศมนตรีเป็นครั้งแรก

การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ในช่วงเปลี่ยนศตวรรษให้เป็นสนามการค้า ของรัฐบาลชายชาญ ชุมเหว็ด นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ทำให้ทั่วประเทศไทยตื่นตัวทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว และงานบริการต่างๆ ทุกจังหวัดเร่งสร้างจุดเด่นของตน เพื่อรองรับการท่องเที่ยว วนอุทยานโกสัมพีได้รับกระแสเช่นนี้เช่นกัน โดยวนอุทยานนี้มีจุดเด่นคือ มีลิงแสมสีทอง แ่งตาต และมีป่าบุงที่เป็นธรรมชาติที่สวยงาม จึงกลายเป็นจุดขายที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวจากแดนไกลให้เข้ามาพักผ่อนยังโกสัมพีสันนี้ได้ รวมทั้งการเกิดงานประเพณีบุญพาว้างลิง หรืองานเลี้ยงข้าวลิงประจำทุกวันที่ 2 เมษายนของทุกปี โดยงานนี้เริ่มจัดครั้งแรกประมาณปีพ.ศ.2532 ในสมัยของนายอำเภอสุชาติ บุญพิพัฒน์ ปัจจุบันงานบุญพาว้างลิงของอำเภอโกสัมพีสันนี้ ได้ถูกบรรจุในตารางปฏิทินการท่องเที่ยว ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยด้วย ซึ่งประเพณีนี้มีจุดประสงค์เพื่อสมทบทุนเป็นอาหารเลี้ยงลิงตลอดทั้งปี

ภาพที่ 10 งานประเพณีบุญพาว้างลิง

นอกจากนี้ภายในวนอุทยานโกสัมพียังมีการก่อสร้างต่างๆเพื่อรองรับการเติบโตของการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวประจำจังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

1. ปี พ.ศ.2527 ได้รับงบประมาณจากกรมป่าไม้ จำนวน 763,600 บาท ดำเนินการก่อสร้างอาคารสำนักงานบ้านพักคนงาน จำนวน 2 หลัง ห้องสุขา จำนวน 10 ห้อง 1 หลัง
2. ปี พ.ศ. 2540 ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม จัดทำถนน คสล. เข้าไปภายในวนอุทยาน ปีงบประมาณ 2542 ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานจังหวัด

มหาสารคามจำนวน 4,000,000 บาท ดำเนินการก่อสร้าง ห้องน้ำจำนวน 2 หลัง ศาลาชั่วคราว 2 หลัง ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวจำนวน 1 หลัง ประติมากรรม จำนวน 1 จุด

3. ปีงบประมาณ 2544 ได้รับการสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 3,000,000 บาท ดำเนินการสร้างทางเข้าไปในวนอุทยานทำให้ลิงไม่เดินตามเส้นทางเดิม เนื่องจากเป็นถนนสำหรับการเดินทางของคน จึงไปใช้เส้นทางใหม่เดินไปเหยียบย่ำต้นไม้เล็ก ๆ ทำให้ระบบนิเวศน์ถูกทำลาย

4. ปีงบประมาณ 2546 ได้รับการสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 5,000,000 บาท ดำเนินการก่อสร้างประตูทางเข้าจำนวน 3 แห่ง ลานจอดรถ 1 จุด ห้องสุขา จำนวน 10 ห้อง ศาลาชั่วคราวจำนวน 2 หลัง อาคารขายของที่ระลึกจำนวน 1 หลัง สวนสุขภาพ 1 แห่ง ติดตั้งระบบไฟฟ้า 1 แห่ง

5. ปีงบประมาณ 2547 ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 17,000,000 บาท ก่อสร้างผนังกันน้ำกันตลิ่งพัง 600 เมตร

นอกจากวนอุทยานโกสัมพีแล้ว แหล่งน้ำต่างๆใน โกสัมพีสายยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวด้วย เช่น บึงกุย บึงบอน แม่น้ำชี โดยเฉพาะแม่น้ำชี แหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งเป็นทั้งสายน้ำและสายชีวิตของคนริมชี ชาวบ้านเล่าว่า แม่น้ำชีเคยแห้งแล้งมากจนสามารถเดินข้ามได้ ส่วนใหญ่จะแล้งมากช่วงหน้าร้อน ประมาณเดือนเมษายน ในขณะที่เดียวกันเคยมีเหตุการณ์น้ำท่วมเมืองโกสัมพีสายเมื่อปี พ.ศ. 2521 และปี พ.ศ. 2523 ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ จนเกิดเป็นป่าบุ่ง ป่าทาม และกุดตามจุดต่างๆ ในน้ำชี

- การเปลี่ยนแปลงวิถีคนริมน้ำ

แม่น้ำชีเป็นลักษณะน้ำไหล โดยมีน้ำหลาก น้ำแล้งตามธรรมชาติ เมื่อรัฐบาลพยายามแก้ปัญหาภัยแล้ง และน้ำท่วมให้กับภาคอีสาน โดยการสร้างระบบชลประทาน ทั้งเขื่อน ฝาย ส่งผลให้น้ำชีมีการเปลี่ยนแปลง พร้อมกับวิถีของคนริมชีด้วย ชาวบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำ เดิมมีวิถีอยู่กับสายน้ำทั้งปลูกข้าวนาทามยามน้ำลด และหาปลาตามน้ำหลาก เมื่อแม่น้ำชีไหลช้าลง เกิดน้ำขัง ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตนเอง บางคนทิ้งสายน้ำไปหาอาชีพอื่น บางคนยังคงพึ่งสายน้ำอยู่ โดยการปรับมาเลี้ยงปลาในกระชัง ซึ่งในเขตอำเภอโกสัมพีสาย มีการเลี้ยงปลาในกระชังมากที่สุดในจังหวัดมหาสารคาม คือมีผู้เลี้ยงทั้งหมด 184 ราย จำนวนกระชังปลา 2,506 กระชัง พื้นที่เลี้ยงปลา 23,691 ตารางเมตร และพื้นที่อื่นๆ ดังตารางนี้

ตารางที่ 5 ข้อมูลการเลี้ยงปลาในกระชังในแม่น้ำชีพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

ตารางที่ 1 ข้อมูลการเลี้ยงปลาในกระชังในแม่น้ำชีพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

ลำดับที่	อำเภอ / ตำบล	จำนวนผู้เลี้ยงปลา (ราย)	จำนวนกระชัง (กระชัง)	พื้นที่ (ตร.ม.)
1	อ.โกสุมพิสัย			
	ต.หัวขวาง	73	1051	9,909
	ต.หนองบัว	57	848	8,319
	ต.เลิงใต้	54	607	5,463
	รวม	184	2,506	23,691
2	อ.กันทรวิชัย			
	ต.เขาวาใหญ่	110	1,246	11,214
	รวม	110	1,246	11,214
3	อ.เมืองมหาสารคาม			
	ต.ท่าสองคอน	3	72	648
	ต.ลาดพัฒนา	3	40	360
	ต.แก้ง	28	564	5,076
	รวม	34	675	6,084
รวมทั้งสิ้น		328	4,428	40,989

ที่มา : สำนักงานประมงจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2549

จากการสร้างฝายกั้นน้ำ ลำน้ำชีเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีธรรมชาติ ปลาและสัตว์น้ำบางชนิด สูญหายไป ได้แก่ ปลาเค็ง, ปลานาง, ปลากระพัน, ปลาพูน, ปลาเสือ, ปลาแมว ส่วนปลาที่ยังคงอยู่ ได้แก่²⁷

- ปลาสวาย	- ปลาเพี้ย
- ปลาก้า	- ปลาดอง (ปลาสด)
- ปลาสะลิด	- ปลาดองกราย
- ปลากระเดียด	- ปลาซ้อ
- ปลาสูตร (ปลาข้าวสูตร)	- ปลาดองกราย ปลาแรด (เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยมี)
- ปลาข้าวงาม	- ปลาจอก (ปลาตะพาก)
- ปลาจี่โก๊ะ	- ปลาเนื้ออ่อน
- ปลาหลด	- ปลารด
- ปลาไหล	- ปลาฮากกร้อย
- ปลากระยอน	- ปลาเพี้ย
- ปลาเปาะ	- ปลาบึก

²⁷ บุญจัน สิทธีวงศา เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทัศนกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2550.

- ปลาทุ้ม
- ปลาเป่า
- ปลาแยง
- ปลาซอน
- กุ้ง, ตะพาบน้ำ, เต่า, ปลิง, หอยโข่ง, หอยเชอรี่, งูปลา, งูเหลือม, แมลง อื่นๆ

พืชที่เกิดริมน้ำ และ ในน้ำ เช่น

- ต้นนอค
- ต้นกลุ่ม
- ผักแก่นขมแก่นส้ม
- เครื่องผูกปลาไหล
- ต้นเสียวน้ำ
- ต้นน้ำแข
- เห็ดตับเต่า
- ผักบู่
- ผักก้านหญ้า
- ต้นเดื่อ
- ต้นกุ่ม
- หมากเป็นน้ำ
- ต้นยางนา
- หนามเข
- กอไผ่
- ก่อไคร้
- ต้นกะเบา
- ต้นไมยราพ
- เครื่องผูกปลาไหล
- ผักโขง
- อื่นๆ

พืชน้ำเหล่านี้ ชาวบ้านใช้ประโยชน์²⁸ ดังนี้

1. ทำเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เป็นวัสดุที่สามารถหาได้ในชุมชนหรือในป่าบุงป่าตามทั้งหมด เช่น หล้าคา ไม้ไผ่ เครื่องมะดัน ผีอนา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะชำนาญในเรื่องจักสานทำเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ตะกร้า เสื่อ หวดนึ่งข้าว สุ่มไก่ เขียง กระติบข้าว เป็นต้น และพืชพรรณบางชนิดสามารถนำมาทำเป็นเชือกได้ เช่น เครือชูด ต้นเสียวน้ำ ปอตาม เป็นต้น
2. ทำเครื่องมือหาปลาและเป็นเหยื่อปลา เครื่องมือจับปลาของชาวบ้านส่วนใหญ่ได้วัสดุที่สามารถหาได้จากป่าบุงป่าตามในชุมชน ใช้ทำเรือ เช่น ต้นคู้ ต้นแคน เนื่องพืชชนิดดังกล่าวเป็นไม้ขนาดใหญ่ มีน้ำหนักเบา และเป็นไม้ที่มีเนื้อแข็ง, ใช้ทำคันเบ็ดหรือทำเหยื่อปลา เช่น ไม้ไผ่ ต้นหูลิง ใช้เป็นส่วนประกอบทำลอบ ไซ ตุ่ม เช่น ต้นเป็นน้ำ ต้นมะดัน เครือเถียนยาง หนามลิงยอก เป็นต้น ใช้ทำป้อมมอง ป้อมอวนลาก ป้อมเบ็ด โดยใช้ส่วนของกิ่งก้านของต้นมะเดื่อน้ำ ต้นหมากหนอด เป็นต้น และพรรณพืชในป่าบุงป่าตามยังเป็นลวงวางเครื่องมือจับปลาโดยเฉพาะบริเวณใต้ร่มไม้ในฤดูน้ำหลาก เช่น การวางเครื่องมือใต้ต้นกระเบา ต้นมะเดื่อน้ำ ต้นมะเดื่อปล้อง เป็นต้น
3. พืชและผักที่ชาวบ้านนำมาเป็นอาหาร เช่น หวานน้ำ ย่านาง ใบส้มป่อย ผักติ้ว เห็ดหน่อไม้ ผักกระโดน ผักเม็ก เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากพรรณพืชในป่าบุงป่าตามมาใช้ในการทำอาหารของคนในชุมชนบ้านศรีสุขหรือชุมชนบุงตามอื่น ๆ นับเป็นความรู้ที่สั่งสมมานาน เช่น

²⁸ อำนวย แสงบุญมาศ. เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2550.

เครื่องานางนำมาขยีน้ำค๋อยนำไปแกงใส่หน่อไม้ ผักกุ่ม ผักก่าม นำเอาส่วนยอดมาลวกน้ำหรือปิ้ง
ก่อนนำไปรับประทานจะมีกลิ่นหอมและหวาน เป็นต้น

4. ยาสมุนไพร โดยจะมีหมอยาประจำหมู่บ้านที่มีความรู้เรื่องการนำพรรณพืชในป่าอนุรักษ์มาทำเป็นยาสมุนไพร พรรณพืชที่นำมาใช้ เช่น ต้นเกตุมาศ กระเบา เครือชูด สามารถนำมาใช้รักษาอาการของโรคท้องอืด ท้องเฟ้อ ไข้หวัด ปวดท้อง ท้องร่วง พยาธิ

พืชบางชนิดก็หายไปแล้ว พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม เช่น ต้นเป็น เครือ ชูด ฝ้ายน้ำ กัลยน้ำ ฯลฯ พรรณไม้เหล่านี้ในอดีตเคยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของ ชาวบ้านชุมชนริมชีในแทบทุก ๆ ด้าน

การเลี้ยงปลากะชังเป็นอีกริธีหนึ่งที่ชาวบ้านริมชี่ต้องเดินรนเพื่อความอยู่รอดจากการเปลี่ยนแปลงของลำน้ำ ในเขตอำเภอโกสุมพิสัย การเลี้ยงปลาในกระชัง เกิดขึ้น เมื่อประมาณ พ.ศ.2545 จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านและผู้เลี้ยงปลากะชังทราบว่า เริ่มมีการเลี้ยงปลากะชัง หลังจากทีปลาในแม่น้ำชีและชีหลงเริ่มลดน้อยลง ทำให้การจับปลาเพื่อนำไปขายเพียงอย่างเดียวนั้น ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายของครอบครัว จึงได้หันมาเลี้ยงปลาในกระชัง ซึ่งอาชีพนี้สามารถสร้าง รายได้ให้ผู้ประกอบการได้เป็นอย่างดี โดยสามารถคัดปลาขายได้ทุกวัน ราคาปลาขายส่ง กิโลกรัม ละ 30-40 บาท ทำให้มีรายได้ต่อเดือนประมาณ 4,000 – 5,000 บาท ปัจจุบันกลุ่มผู้เลี้ยงปลาใน กระชัง ในชุมชนมีประมาณเกือบ 20 ราย กลุ่มผู้เลี้ยงปลากะชังนี้สามารถ แบ่งออกเป็น 3 จำพวก คือ

1. กลุ่มที่รับจ้างขายปลาล้าง กลุ่มนี้ได้รับทุนจากนายทุนอีกต่อหนึ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นร้านอาหาร นายทุนเป็นทั้งผู้จัดหาเงินทุน พันธุ์ปลา อาหารปลา ส่วนชาวบ้านที่รับจ้างล้างปลานั้นจะเป็นผู้ดูแลปลาที่ล้าง ปลาส่วนใหญ่ที่ล้างคือ ปลานิลสีพี เป็นพันธุ์ที่เลี้ยงง่ายราคาสูงเมื่อปลาเข้าสู่ร้านอาหารแล้วราคาจะขึ้นสูงกว่าการขายส่งประมาณ 40-120 บาทต่อตัว

2. กลุ่มผู้ลงทุนเอง กลุ่มนี้สามารถหาทุนเป็นของตัวเองได้บางรายก็ค่อยๆ ทำโดยเริ่มจากทุนน้อยไปถึงทุนมาก บางรายก็กู้เงินจากแหล่งเงินกู้ต่างๆ มาเพื่อลงทุนเลี้ยงปลากระชังโดยเฉพาะ แต่กลุ่มนี้ต้องหาตลาดส่งปลาเองบางรายส่งตามร้านอาหาร บางรายส่งร้านตามตลาด บางรายก็นำไปขายเองที่ตลาด บางรายก็มีลูกค้ามารับซื้อถึงที่ ส่วนใหญ่ที่มารับนั้นเป็นกลุ่มลูกค้าขาประจำ ซึ่งผู้ประกอบการแต่ละรายก็จะมีลูกค้าประจำของตนเอง

3. กลุ่มผู้ได้ทุนจากนายทุนและทุนของตนเอง กลุ่มนี้จะแบ่งส่วนที่เลี้ยงเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่รับจ้างนายทุนกับส่วนที่เลี้ยงของตนเอง ตลาดส่งก็มีทั้งร้านที่รับจ้างและลูกค้าปลาที่หาเอง สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการเลี้ยงปลากระชังซึ่งเป็นเครื่องมือสมัยใหม่ เนื่องจากกระชังปลา มีขนาดใหญ่กว่ากระชังปลาในยุคก่อนๆ จึงต้องใช้รอกในการช่วยลำเลียงปลาและอาหารจากกระชังขึ้นมาบนฝั่ง และเครื่องมืออื่นๆที่ไม่ใช่ทำมาจากวัสดุธรรมชาติ เช่น

1. กระชังเลี้ยงปลา กระชังเลี้ยงปลาหรือกระชังใช้ขังปลา มีคุณสมบัติคล้ายกันกับกระชังขังปลาสมัยก่อน แต่แตกต่างกันที่รูปร่างหน้าตา ขนาด วัสดุอุปกรณ์ในการทำกระชัง

กระชังขังปลา มีขนาดประมาณ กว้าง 1.30 เมตร ยาว 2-2.50 เมตร โครงทำด้วยเหล็กเนื่องจากคงทนกว่าโครงไม้ ตัวกระชังใช้มุ้งเขียวและท่อนลอยน้ำที่ใช้ถังน้ำมันเปล่ามาช่วยให้กระชังลอยอยู่บนน้ำได้

2. เครื่องมือช่วยดึงรับส่งของ เครื่องมือดังกล่าวเป็นเครื่องมือที่ใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัย ไม่ต้องใช้แรงงานคนในการใช้งาน เครื่องมือดังกล่าวประกอบด้วย

2.1 รอก สายรอกใช้ในการดึง และกระเช้าสายรอกนั้นเป็นลวดสลิงที่มีความคงทน โยงระหว่างฐานที่อยู่บนฝั่งกับบริเวณกระชังเลี้ยงปลา ทำในลักษณะที่คล้ายกระเช้าลอยฟ้า สามารถรับน้ำหนักได้ถึง 60 กิโลกรัม

2.2 เครื่องมือที่ใช้ดึงกระเช้า อุปกรณ์ที่ใช้นั้นค่อนข้างมีราคาแพง และที่ใช้กันมี 2 ชนิด คือ ไดนาโม เป็นเครื่องมือที่ใช้ไฟฟ้าช่วยให้เครื่องทำงาน และรถจักรยานยนต์ที่ไม่ใช่แล้ว มีเครื่องยนต์ของเครื่องเป็นตัวดึงกระเช้าและต้องใช้น้ำมัน รถจักรยานยนต์จะใช้ความเร็วในการดึงกระเช้ามากกว่าไดนาโม

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้นั้นมีประสิทธิภาพค่อนข้างสูงในการใช้งาน และไม่ต้องใช้แรงงานคน ซึ่งต่างจากเครื่องมือหาปลาในอดีตที่ต้องใช้การเรียนรู้ทั้งชีวิต ความรู้ที่เกิดจากการสังเกต การทำซ้ำๆ และต้องเรียนรู้และรู้จักธรรมชาติ จึงจะสามารถนำประโยชน์จากธรรมชาติมาใช้ได้

ภาพที่ 11 การเลี้ยงปลาในกระชังในเขตอำเภอโกสุมพิสัย

สภาพของแม่น้ำที่เคยเป็นแหล่งหาอยู่หากินของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อวิถีชุมชนอย่างมาก จากคำบอกเล่าของคุณตาบุญจัน สิทธิวงศา ชาวบ้านชุมชนบ้านศรีสุขเป็นคนหนึ่งที่ยึดอาชีพหาปลามาตั้งแต่เริ่มหัดออกหาปลา หัดทำเครื่องมือหาปลา จนปัจจุบันคุณตาก็ยังคง

หาปลาอยู่ และในชุมชนก็มีคุณตาบุญจันที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในการหาปลาในพื้นที่แม่น้ำชี ตลอดชีวิตของคุณตาที่อยู่กับแม่น้ำชี

“60 กว่าปีที่ตาหาปลาอยู่แม่น้ำชี ตาฮักแม่น้ำชี แล้วกะสิดายอยู่แม่น้ำชี อาชีพหาปลาถือเป็นอาชีพหลักของตาเดิวนี่กะยังหาอยู่ ถึงมันสิบได้หลายคือนี่แต่ก็ แต่มันกะพอได้กินไปมือ ๆ อยู่ คือสิทิ้งมันบ่ได้ดอกมันเป็นสมบัติชิ้นเดียวที่ตาเหลืออยู่”²⁹

คุณตาหนูกัน พลละคร ก็ยังยึดอาชีพหาปลาอยู่สังเกตได้จากเครื่องมือหาปลาของคุณตานั่นไม่เคยร้างลาไปจากใต้ถุนบ้าน คุณตาหนูกันมีพื้นที่ในการหาปลาอยู่ที่ชีหลง คุณตาอยู่กับการหาปลามาเกือบ 50 ปีแล้ว นอกจากจะเชี่ยวชาญในการใช้เครื่องมือหาปลาแล้วพื้นที่บริเวณชีหลงนั้นคุณตาค้นเคยเป็นอย่างดี ส่วนใหญ่แล้วคุณตาออกหาปลาในเวลากลางคืน เพราะว่าหาปลาได้ง่ายกว่าตอนกลางวัน และก็ชินกับเส้นทางเป็นอย่างดี

“ตาหาปลาอยู่ชีหลงมาแต่น้อยแล้ว รู้จักทางหมดกลับด่ายังกะได้ ตอนกลางคืนหาปลาสบายกว่าตอนกลางวันบ่ต้องเห็ดหยังหลายดอกเพราะว่าเฮารู้จักทางของปลา แคเอาเครื่องมือหาปลาวางไว้ทางที่ปลามันกะติดเครื่องมือเอง”³⁰

แม่น้ำชีเดิมเป็นลำน้ำสายยาวแคบ แต่ลึก เปลี่ยนมาเป็นลำน้ำที่กว้างขึ้น จากการพังทลายของหน้าดิน และลำน้ำตื้นเขินขึ้น ปัญหาที่ตามมาของระบบนิเวศน้ำชี คือระดับน้ำขึ้นหรือลงขึ้นอยู่กับเขื่อนหรือฝายที่อยู่บริเวณต้นน้ำ ลำน้ำกว้างกว่าเดิม น้ำมีสีขุ่น เน่าเหม็น บางครั้งก็สีแดง นอกจากแม่น้ำชีจะเปลี่ยนแปลงแล้วยังเสื่อมโทรมลง โดยชาวบ้านริมชี่ตั้งข้อสังเกตความเสื่อมโทรมว่ามาจาก

1 การสร้างเขื่อน

- เขื่อนของจังหวัดข้างเคียงส่งผลกระทบต่อ การปล่อยน้ำสู่แม่น้ำชี ในขณะเดียวกันในอำเภอโกสุมพิสัยมีฝายกั้นน้ำด้วย

- การสร้างเขื่อน ทำให้น้ำชีไหลช้าลง

2. การปล่อยของเสีย

- น้ำจากการเกษตร ไหลลงชีหลง แล้วน้ำจากชีหลงไหลลงลำน้ำชี ทำให้น้ำเสีย

- โรงงานน้ำตาล ปัจจุบันปิดไปนานแล้ว แต่ชาวบ้านเชื่อว่ายังคงมีการแอบปล่อยของเสียออกมาเหมือนเดิม

- การปล่อยน้ำออกมาจากนาปี นาปรัง

²⁹ บุญจัน สิทธิวิชา.เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2550.

³⁰ หนูกัน พลละคร เป็นผู้สัมภาษณ์, สุภาพร ทศกร เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2550.

- โรงงานอื่นๆ เช่น โรงงานกระดาษ , โรงงานน้ำแข็ง , โรงงานฟีนิก
- การเลี้ยงปลาในกระชัง ห่วงอาหารที่ให้ปลาเป็นสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านบอกว่า ทำให้น้ำเน่าเสียเนื่องจากห่วงอาหารตกตะกอนทำให้น้ำตื้นเขินขึ้น เศษห่วงอาหารทำให้น้ำเน่าเหม็นไปทั่ว นอกจากนั้นแล้วปลาที่ตายในกระชังก็บางรายก็ปล่อยลงแหล่งน้ำเหมือนเดิม

3. การดูศพ โดย เมื่อ 30 ปีที่แล้วมีการดูศพไปใช้ มีบริษัท รอ พานิช ประมาณ พ.ศ.2527 – 2528 พ่อใหญ่ผ่าน คุ่มได้เป็นคนดูศพไปขาย

4. การเลี้ยงปลาในกระชังในแม่น้ำชี คือปลา ชีพี ปลาทับทิม

5. การเก็บหินไปขาย เมื่อก่อนชาวบ้านเคยเก็บหินในน้ำชีไปขาย โดยนำมาใช้สร้างบ้านขาย เมื่อประมาณ 10 กว่าปีที่แล้ว

6. น้ำเสียจากบ้านเรือนที่อยู่อาศัย จากน้ำที่ชาวบ้านใช้อุปโภคบริโภคแควริมชี ระบายน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำชี บ้างก็เกิดจากการชะล้างหน้าดินที่สกปรกแควบริเวณที่อยู่อาศัยไหลลงแม่น้ำชี

7. น้ำเสียจากสถานบริการ ตามจุดท่องเที่ยวต่างๆ มักจะมีเศษขยะ, เศษอาหาร หรือ น้ำเสียจากการที่คนลงไปเล่นน้ำอย่างไม่ถูกวิธี

จากการสำรวจสภาพแม่น้ำชี ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ริมน้ำชีต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาแม่น้ำชี ดังนี้

1. ชาวบ้านต้องการให้มีการแก้ไขสภาพลำน้ำชีที่สกปรก โดยวิธีการใดก็ได้
2. ชาวบ้านต้องการให้มีการบำบัดน้ำเสีย
3. ชาวบ้านต้องการให้ประปาไม่เหม็นคาว และสะอาด (ชาวบ้านศรีสุขและบ้านแก่งโกสุม** บ้านแก่งโกสุม น้ำประปามาจากเขื่อนยาง แต่ชาวบ้านกับผู้ใหญ่บ้านบอกว่าน้ำก็ยังไม่สะอาด)
4. ชาวบ้านต้องการให้มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ สำหรับปลาที่ตายแล้ว เพราะปลาตายส่วนใหญ่ที่ไม่ทิ้ง จะนำมาทำปลาร้า บ้างก็ตากแห้งขายหรือกินเอง สำหรับชาวบ้านที่เลี้ยงกระชังปลา บ้านแก่งโกสุมและบ้านศรีสุข
5. ชาวบ้านต้องการหาข้อตกลงร่วมกัน ระหว่างคนเลี้ยงปลาในกระชังกับชาวบ้านในหมู่บ้าน แม้แต่คนที่เลี้ยงปลาในกระชังก็ต้องมีการมีข้อตกลงเช่นกัน (ข้อเสนอของชาวบ้านท่างาม)
6. ชาวบ้านต้องการให้มีการพูดคุย พบปะกันเองระหว่างกลุ่มที่เลี้ยงปลาในกระชังและตัวชาวบ้าน (ข้อเสนอของชาวบ้านท่างาม)

การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวบ้านส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในเวลาต่อมา คือ แม่น้ำชี กำลังประสบปัญหาเน่าเสีย เพราะความมั่งง่ายของคนบางกลุ่ม และความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านบางคน จึงทำให้เกิดเวทีสาธารณะเพื่อกำหนดมาตรการและแนวทางที่เหมาะสม ในการป้องกันและแก้ไข ผลกระทบจากการเลี้ยงปลาในกระชังในแม่น้ำชี ในเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2549 ณ ห้องประชุมตลาดเกษตรมหาสารคาม ผลการจัดเวทีสาธารณะ ได้ข้อตกลงร่วมกันดังนี้ คือ

1.จัดทำแผนแบบบูรณาการเชิงพื้นที่เพื่อกำหนดเขตพื้นที่ที่เหมาะสม (Zoning Area) ที่สามารถอนุญาตให้เลี้ยงปลาในกระชังได้อย่างยั่งยืนและรักษาคุณภาพทางสิ่งแวดล้อมแม่น้ำชี

2.ให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องร่วมกันประสาน ชุมชน อปท. และกลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชัง เพื่อดำเนินการจัดระเบียบการเลี้ยงปลาในกระชังให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับศักยภาพขีดจำกัดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศตามธรรมชาติ ตลอดจนกำหนดรูปแบบการจัดวางกระชังเลี้ยงปลาให้กีดขวางลำน้ำให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

3.ขยายเครือข่ายเฝ้าระวังคุณภาพแม่น้ำชีและแจ้งเหตุเตือนภัยทางสิ่งแวดล้อม ให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดแม่น้ำชีและเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายอาสาสมัคร รวมทั้งเชื่อมประสานบูรณาการแผนงาน กับ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่โดยให้สามารถแจ้งเหตุเตือนภัยกรณีเกิดเหตุการณ์ฉุกเฉิน ได้ภายใน 10 นาที ตลอด 24 ชั่วโมง

4.จัดสัมมนาแนวทางปฏิบัติในการอนุญาตให้ก่อสร้างสิ่งล่วงล้ำลำน้ำ เพื่อส่งเสริมให้มีการบังคับใช้กฎหมายและระเบียบของทางราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งประชาสัมพันธ์ให้ผู้เลี้ยงปลาในกระชังได้เข้าใจในหลักการและเหตุผลรวมทั้งหลักเกณฑ์การยื่นขออนุญาตก่อสร้างสิ่งล่วงล้ำลำน้ำ จาก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

5.จัดทำแผนพัฒนาระบบการสุขาภิบาลเพื่อป้องกันและลดการระบายมลพิษและสิ่งสกปรกปนเปื้อนจากชุมชนริมฝั่งน้ำลงสู่แม่น้ำชี

6.ดำเนินการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อติดตามและประเมินผลกระทบจากการเลี้ยงปลาในแม่น้ำชีและศึกษาขีดจำกัดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศแม่น้ำชี ประกอบกับแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพน้ำบริเวณที่เลี้ยงปลาในกระชัง รวมทั้งข้อเสนอทางวิชาการที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อการบังคับใช้มาตรการในการจัดระเบียบการเลี้ยงปลาในแม่น้ำชี รวมทั้งศึกษาเพื่อประเมินประสิทธิภาพการใช้ออกซิเจนหรือเครื่องเติมอากาศในการปรับปรุงคุณภาพน้ำบริเวณที่มีการเลี้ยงปลาในกระชัง

7.บริหารจัดการน้ำต้นทุนแม่น้ำชีให้สอดคล้องกับความต้องการใช้น้ำและศักยภาพน้ำต้นทุน เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในแม่น้ำชีอย่างสมดุลเป็นธรรมและสอดคล้องกับศักยภาพปริมาณน้ำต้นทุน รวมทั้งการรักษาระบบนิเวศทางธรรมชาติ

ทางสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดมหาสารคามได้นิเทศการปฏิบัติงานของอาสาสมัครเครือข่ายการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำในแม่น้ำชี ระหว่างวันที่ 14-17 ธันวาคม 2549 ผลการตรวจสอบสภาพน้ำในแม่น้ำชี ปรากฏว่าคุณภาพน้ำที่บ้านจี้เหล็ก บ้านหนองโน บ้านน้ำจ้อย บ้านคุ้มสังข์และบ้านแก่งโกสุม มีคุณภาพน้ำไม่ดี จากค่าปริมาณออกซิเจนละลายน้ำที่วัดได้น้อยกว่า 4 มิลลิกรัม/ลิตร ประกอบกับค่าความเป็นกรด-ด่างของน้ำ ค่าความนำไฟฟ้าของน้ำ ปริมาณสารละลายในน้ำมีค่าอยู่ในช่วงปกติ จึงแสดงให้เห็นว่าบริเวณดังกล่าวมีการปนเปื้อนจากสารอินทรีย์สูง

สาเหตุของการปนเปื้อนของสารอินทรีย์เหล่านี้ มีหลายสาเหตุ ได้แก่ การเลี้ยงปลาในกระชังที่หนาแน่นบริเวณเหนือน้ำ น้ำเสียจากชุมชนขนาดใหญ่เหนือน้ำ แม่น้ำซึ่งมีสภาพน้ำนิ่ง ไม่ไหล ทำให้สิ่งสกปรกสะสม อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า บริเวณต้นน้ำ (บ้านกอก บ้านหนองผือ) คุณภาพน้ำดี ทั้งที่มีการเลี้ยงปลาหนาแน่น ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณดังกล่าว มีความลาดชันสูง น้ำที่ปล่อยจากฝายมหาสารคามจะไหลผ่านหมู่บ้านดังกล่าวโดยไม่มีน้ำขังนิ่ง น้ำจึงพัดพาสิ่งสกปรกลงไปสะสมและย่อยสลายอยู่บริเวณหมู่บ้านที่อยู่ท้ายน้ำ³¹

แม่น้ำชี สายน้ำที่เปรียบเหมือนสายชีวิตของคนริมชี ก็ไม่สามารถต้านกระแสความเจริญที่หลังไหลเข้าสู่เมืองโกสุมพิสัยได้ การบุกรุกป่า ดันไม้และความหลากหลายทางธรรมชาติถูกทำลาย ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวม

- ประเพณีสงกรานต์กับผลกระทบต่อบึง

เมื่อเมืองโกสุมพิสัยมีการเติบโตขยายมากขึ้น ความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติ เปรียบางลงเรื่อยๆ ความเชื่อที่หล่อหลอมคนให้เคารพธรรมชาติกำลังถูกท้าทาย ดำเนิน สิ่งเหลือเชื่อที่เล่าต่อกันมา ปัจจุบันเป็นสิ่งที่ล้าสมัย อย่างเช่นประเพณีสงกรานต์ ในวนอุทยานโกสัมพี

หลังจากที่ประเพณีสงกรานต์เข้าไปจัดในวนอุทยานโกสัมพี เพื่อหารายได้ให้แก่ชุมชนแต่ละคุ้มที่เวียนกันจัดทุกปี โดยรายได้นี้มาจากบัตรผ่านประตู สำหรับการเข้าเที่ยวงานในบึงช่วงสงกรานต์ปัจจุบันเหลืออยู่ 4 วัน ตั้งแต่วันที่ 13-16 เมษายนของทุกปี รายได้โดยเฉลี่ยประมาณร่วมแสนบาทในแต่ละปี ซึ่งการจัดงานภายในบึงนี้ นอกจากผู้เข้าชมจะเข้าเที่ยวเล่นสงกรานต์ในบึงแล้ว ยังเข้าชมธรรมชาติ เช่นป่าและสัตว์ โดยเฉพาะลิงแสมสีทอง ได้เล่นน้ำชี เดิมชาวบ้านนิยมไปเล่นน้ำในแก่งตาต ที่อยู่ภายในบึง แต่หลังจากน้ำในลำชีเปลี่ยนแปลงตามการเปิดปิดน้ำจากฝาย ทำให้แก่งตาตหายไป นอกจากนี้ผู้คนยังได้ชมการแสดงที่ผู้จัดงานนำเข้าไปจัดในบึง เช่น รำวง หมอลำ คอนเสิร์ตต่างๆด้วย

³¹ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดมหาสารคาม. ผลการติดตามนิเทศอาสาสมัครเฝ้าระวังแม่น้ำชีและตรวจสอบคุณภาพน้ำแม่น้ำชี เมื่อวันที่ 14-17 ธันวาคม 2549. (เอกสารสำเนา), หน้า 3

ภาพที่ 12 ผู้คนล้นหลามช่วงสงกรานต์ในวนอุทยาน โกสัมพี

ผลของการจัดงานสงกรานต์ในบุง ทำให้ต้นไม้เล็กเสียหาย ซึ่งบางชนิดเป็นอาหารของลิง และสัตว์อื่น ในขณะเดียวกันสัตว์ที่อยู่ในป่า โดยเฉพาะลิง ต้องหนีหายเข้าไปอยู่ด้านในของบุง เพราะหนีคนและเสียงอีกที และก็มีบางตัวหลบหนีออกมาข้างนอกบุง สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านที่อยู่ในละแวกนั้น ปัญหาขยะจากนักท่องเที่ยว เป็นต้น

ภาพที่ 13 ลิงกำลังกินเศษอาหารของนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 14 อาหารที่ได้รับจากชาวบ้าน

กรณีการจัดงานสงกรานต์ในวนอุทยานโกสัมพีซึ่งมีมากกว่า 40 ปีแล้ว มีคนตั้งคำถามถึงความคุ้มทุน ในเรื่องรายได้ที่ต้องแลกกับการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ จนประเด็นนี้ได้มีข้อถกเถียงมานาน แต่ไม่สามารถด้านกระแสนิยม และกระแสนิยมที่ได้รับในช่วงงานสงกรานต์นี้ได้ จนทำให้ประชาชนชาวคุ้มทั้ง 3 คุ้มที่เวียนกันเป็นเจ้าภาพในการจัดงานสงกรานต์ในบึง มีความคิดเห็นแตกแยกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มที่เห็นด้วยให้มีการจัดงานสงกรานต์ กลุ่มที่ 2 คือกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยให้มีการจัดงานสงกรานต์ในบึง และกลุ่มที่ 3 คือกลุ่มที่ไม่มีความคิดเห็น หรือกลุ่มที่จัดก็ไม่ได้ไม่จัดก็ได้

จากการสัมภาษณ์ชุมชนทั้ง 3 คุ้มถึงความคิดเห็นในการจัดงานสงกรานต์ในบึงถึง กระแสเสียงของความไม่เห็นด้วยกับการจัดงานสงกรานต์ในบึงมีมากขึ้น เพราะเห็นว่าไม่คุ้มค่ากับการสูญเสียระบบนิเวศภายในบึง บางคนว่าต้องการรักษาบึงไว้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติของชาวโกสัมพีสัยและคนทั่วไป บางคนว่าจัดงานแล้วมีแต่ขาดทุน เพราะรายได้ที่เข้ามาต้องจ่ายให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย รายได้ที่เข้าคุ้มบ้านของตนจึงน้อย

การเติบโตของเมืองโกสัมพีสัยอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนิเวศธรรมชาติ ทั้งป่า และลำน้ำที่หล่อเลี้ยงคนโกสัมพีสัยมาช้านาน ป่าบึงลิง หรือวนอุทยานโกสัมพีกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดมหาสารคาม ปัญหาที่ตามมา ได้แก่ ลิงแสมสัตว์ป่าที่อยู่ในบึง เปลี่ยนวิถีการกิน จากการใช้อาหารของนกที่ท่องเที่ยว โดยลิงหันมากินขนมขบเคี้ยว น้ำอัดลม ลิงไม่สามารถหาอาหารกินได้เอง ต้องรอการให้อาหารจากคน ลิงออกมาสร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้านที่อยู่ในละแวกนั้นมากขึ้น ปัญหาการพังทลายของตลิ่งริมน้ำชี

ภาพที่ 15 การพังทลายของหน้าดินในเขตนอุทยานโกสัมพี

ทางออกของชุมชน

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ ดำนาน และทรัพยากรธรรมชาติของเมืองโกสุมพิสัยทำให้ประชาชนในเขตตัวเมืองโกสุมพิสัย และชุมชนที่อยู่ริมน้ำชี และละแวกใกล้เคียงเกิดการตื่นตัว จึงได้มีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณีเมืองโกสุมพิสัยขึ้น โดยมีนายอำเภอโกสุมพิสัยเป็นประธาน คณะกรรมการกลุ่มนี้ ได้เห็นปัญหาการเสื่อมโทรมของวนอุทยานโกสัมพีและแม่น้ำชี โดยได้มีการประชุมหาแนวทางแก้ไขมาตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2551 และได้ประชุมติดต่อกันเรื่อยมา สรุปแนวทางแก้ไขดังนี้ คือ

1. คณะกรรมการลงความเห็นว่าจะยกเลิกการจัดงานสงกรานต์ในวนอุทยานโกสัมพี
2. เร่งปลูกป่า เพื่อเป็นอาหารของสัตว์ในบึง โดยเฉพาะลิง
3. ควรให้งานนมัสการองค์พระมิ่งเมือง นมัสการศาลหลักเมือง และสักการะพระสุนทรพิพิธเป็นงานประจำอำเภอ
4. ส่วนเรื่องน้ำชีนั้น เป็นเรื่องระดับจังหวัดจึงต้องหารือในระดับสูงขึ้นไป

จากการประชุมนี้ ในวันที่ 30 มิถุนายน 2551 คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณีเมืองโกสุมพิสัย ทั้งฝ่ายอำนวยการและฝ่ายปฏิบัติการ รวมทั้งนักเรียนโรงเรียนโกสุมพิสัยสรรค์ และโรงเรียนมัธยมวัดกลาง ได้มาร่วมกันปลูกต้นยางนา ซึ่งเป็นไม้ที่ทนต่อความแห้งแล้ง เติบโตได้เร็ว และเป็นไม้ที่ใหญ่ที่ให้ร่มเงา โดยในเวลาต่อไปได้เริ่มมีการวางแผนที่จะปลูกต้นไม้สำหรับเป็นอาหารของลิงและสัตว์อื่นในป่าให้มากขึ้น

ท้ายบท

ประวัติความเป็นมาขององค์พระมิ่งเมือง

ภาพที่ 16 องค์พระมิ่งเมือง

องค์พระมิ่งเดิมชาวบ้านเรียกชื่อว่า พระคอกัน มีตำนานเล่าต่อกันมาว่าบริเวณที่แห่งนี้เคยเป็นวัดในสมัยขอมมีอำนาจ และได้เสื่อมอำนาจลงจึงปล่อยให้บ้านเมืองต่างๆทิ้งร้างไป เมื่อประมาณปีพ.ศ. 2460-2470 จารย์ครูหมอมิ หมอธรรม บ้านแก่งโกสุม เป็นผู้นำชาวบ้านยกองค์พระขึ้นตั้งและทำพิธีต่อสิริชะให้สภาพใบหน้ายังขำดุเช่นเดิมเล่ากันว่าเคยมีปาฏิหาริย์ให้ปรากฏอยู่เสมอชาวบ้านนับถือว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์มีผู้คนไปบนบานขอให้คุ้มครองในยามที่ไปค้าขายเสี่ยงโชค เจ็บป่วย หรือในยามที่มีเหตุสุดวิสัยที่ไม่รู้จะพึ่งใคร การบนบานมักจะประสบผลสำเร็จ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 นายไช้เกีย แซ่โค้ว (ซึ่งเป็นต้นตระกูลสัจจพงษ์ในปัจจุบัน)คบหาคดีเชื้อสายจีนที่มาตั้งรกรากทำมาหากินค้าขายอยู่ตลาดโกสุมพิสัยฯได้มาบนบานว่า “ข้าน้อยจะไปเสี่ยงโชคลาภที่บ่อนอ่างปลาบึกที่จังหวัดเลย ขอให้หลวงพ่อดีโปรดช่วยให้มีโชคลาภและเดินทางด้วยความปลอดภัยด้วยเถิด จะมาซ่อมแซมหลวงพ่อกับพระบองค์ จะได้เป็นสง่าราศีและมิ่งขวัญแก่ลูกหลานสืบไป” นายไช้เกียก็มีโชคลาภกลับมาจริงนายไช้เกียกับพระอาจารย์บุญมี(วงษ์ศึก) เจ้าอาวาสวัดกลางโกสุมพิสัยในขณะนั้น พร้อมด้วยพระภิกษุสามเณร และชาวบ้านจึงได้ช่วยกันทำการปฏิสังขรณ์โดยการนำส่วนต่างๆขององค์พระมาต่อเข้าด้วยกันและซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดขึ้นให้สมบูรณ์ ทำการบูรณะสถานที่แผ้วทางให้โล่งเตียนทำหลังคามุงด้วยสังกะสีให้ เป็นที่กันแดดกันฝนให้ ต่อมาเห็นว่า ศาลา ที่สร้างให้ไม่เหมาะสมกับความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระ ต่อมาเมื่อ พ.ศ.

2503 ท่านพระครูพิชัยโกสุมภกิจ (คุณนิพนธ์ วิทยานนท์) และผู้จัดการสร้างโรงเรียนนิพนธ์ ประสิทธิ์วิทยา ปัจจุบันคือโรงเรียนมัธยมวัดกลางโกสุมได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะโกสุมพิสัยใน สมัยนั้นได้ประชุมหารือกับชาวบ้านสระเงินตามกำลังศรัทธามาเพื่อเป็นทุนก่อสร้างขึ้นใหม่เป็น ลักษณะมณฑปครอบองค์พระไว้โดยใช้เสาคอนกรีตเสริมเหล็กลาดพื้นซีเมนต์ หลังคามุงกระเบื้อง นับว่ามันคงถาวรกว่าเดิม รวมค่าก่อสร้างสมัยนั้นประมาณ 100,000 บาท สร้างมณฑปอัน สวยงามมีหลังคาจัตุรมุขมีฉัตรอยู่กลางสร้างเสร็จจึงอันเชิญองค์พระเข้ามาประดิษฐานไว้ในมณฑป โดยอาจารย์วัชร ธรรมเรืองฤทธิ์ ครูศิลปะโรงเรียนบ้านโกสุม(ศรีโกสุมวิทยา) สมัยนั้นเป็นผู้บูรณะ องค์พระโดยต่อพระศอก พระกร ขององค์พระให้มีสภาพสมบูรณ์และสวยงามอยู่ในทำนอง(เห็นครึ่ง องค์)ชาวโกสุมพิสัยขนานนามว่า “หลวงพ่อมิ่งเมือง” ในปีพ.ศ. 2505 ทางราชการอนุญาตให้ จัดเป็นงานเทศกาลฉลององค์พระมิ่งเมือง ตามหนังสือ 582/2505 ลงวันที่ 17 มกราคม ในสมัย นายนวน มีชำนาญ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคาม โดยให้ยกเว้นค่าอากรมหรสพทุก ประเภท เริ่มปีการจัดงานตั้งแต่วันที่ 1-5 กุมภาพันธ์ 2505 เป็นต้นมาโดยถือเอาวันที่ 1-3 กุมภาพันธ์ของทุกปีเป็นวันจัดงานเพราะถือเป็นวันคล้ายวันวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างมณฑปองค์พระมิ่ง เมือง

ชาวบ้านจัดงานนมัสการพระมิ่งเมืองเนื่องจากเพราะต้องการหาทุนที่จะนำมาบูรณะ ซ่อมแซมองค์พระมิ่งเมือง ทุนในการจัดงานตั้งแต่ปีแรกได้รับทุนจากคุณประยูร ศรีพาณิชย์ จำนวน 50,000 บาทและจะสนับสนุนทุกปี เงินในส่วนนี้จะนำไปลงทุนการจัดกิจกรรมสอยดาว และการบริจาคจากพ่อค้าประชาชน ร่วมกัน และถ้าเงินที่จะลงทุนยังไม่เพียงพอที่จะขอยืมจากเจ้า คณะอำเภอเพื่อมาลงทุน

รายได้จากการจัดงานมาจาก

1. สอยดาว
2. ค่าบัตรผ่านประตูเพื่อชมมหรสพในตอนกลางคืน
3. ค่าจำหน่ายดอกไม้เวียนที่ประชาชนนำไปไหว้องค์พระมิ่งเมือง
4. ค่ารับฝากรถมอเตอร์ไซค์คันละ 10 บาทและรถยนต์ราคาคันละ 20 บาท

การจัดงานมีบางปีที่ขาดทุนเนื่องจากการลงทุนงานมหรสพสูงรายรับน้อยกว่าที่ลงทุนไป และเป็นช่วงที่จังหวัดมหาสารคามและขอนแก่นจัดงานกาชาดประจำปีจึงทำให้มีคนมาร่วมงาน จำนวนน้อยลง

งานนมัสการจัดอยู่ในวัดกลางโกสุม รอบๆพระมิ่งเมือง มีการจัดงานสมัยก่อนมีพระ 9 รูป มาสวดบริเวณรอบๆพระมิ่งเมือง แต่ละคุ้มจะจัดพานพุ่มมาถวาย กลางวันให้ประชาชนมาบูชา พระโดยได้รับแจกพระมิ่งเมืองจำลองแล้วชาวบ้านที่ก็นำเงินใส่ซองตามศรัทธา ตอนเย็นจะมี มหรสพสมโภชตลอดคืน

ประชาชนที่มาร่วมงานเดิมเป็นชาวคุ้มกลางเพราะคุ้มกลางเป็นคนริเริ่มจัดงานประเพณีนี้ นอกจากนี้ยังมีชาวจีนที่อาศัยอยู่ในคุ้มกลางมาร่วมงาน มาช่วยขายบัตร มาช่วยในงานต่างๆ

ลักษณะเครื่องบูชา เดิมมีดอกไม้ รูปเทียน มีขันธ 5 ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ และขันธ 8 ปัจจุบันมีพานพุ่มประมาณ 4-5 ปีมาแล้ว เดิมมีลักษณะเป็นอาคาร 4 เหลี่ยม หลังคามุงสังกะสี

เริ่มจัดงานครั้งแรกในวันที่ 1-3 กุมภาพันธ์ จนถึงปัจจุบัน 3วัน 3คืน เพราะชาวบ้านว่างเว้นจากการทำไร่นา และไม่หนาวมาก มหรสพจะมีหมอลำต่อกลอน เท่าที่จำได้คือ คณะหรรสาาราศิลป์ ค่าจ้างประมาณ 10,000 บาทค่าผ่านประตู 2 บาท ตอนกลางวันจะมีหมอลำกลอนมาแสดงเป็นบางปีเช่น คณะสุนทร ชัยรุ่งเรือง ราตรี ศรีวิไล มีดนตรี คณะพุ่มพวง ดวงจันทร์ มาแสดงในราคา 60,000 บาท 2,000 บาท สาเหตุที่เปลี่ยนแปลงเป็นวงดนตรีลูกทุ่งคือ ้วยรุ่นอยากดู จัดอยู่ในวัดทุกคืน หมอลำกลอนมีตอนกลางวัน ในวันสุดท้าย มีมวยประมาณ 5 คู่ เวที

มวย อยู่ทางทิศตะวันตกขององค์พระมิ่งเมือง จัดทุกคืน มวยเริ่มไม่จัดประมาณปี 2525 เพราะมีมวยจากโทรทัศน์ให้ดู หนังสือเริ่มมีประมาณ 2-3 ปีที่แล้ว ฉายที่โรงเรียนมัธยมวัดกลางการบำ บณ ก็เอาไก่ พาหวาน หัวหมูไปบวงสรวง³²

ปัญหาการจัดงานนมัสการองค์พระมิ่งเมืองในปัจจุบัน

1. การจัดงานขาดทุนทุกครั้ง
2. ค่าจ้างมหรสพราคาแพง
3. ขาดความร่วมมือซึ่งกันและกันของชุมชน
4. คนส่วนมากจะมองว่าเป็นงานเฉพาะบ้านคุ้มกลาง
5. คนให้ความสำคัญลดลงมากกว่าสมัยก่อนในอดีต
6. การทะเลาะวิวาทของกลุ่มวัยรุ่นทำให้คนไม่มาเที่ยวงาน
7. แผนงานการจัดและงบประมาณที่แน่นอน
8. ขาดคณะกรรมการรับผิดชอบปฏิบัติงานที่ชัดเจน
9. ขาดการประชาสัมพันธ์ให้คนทราบถึงความสำคัญองค์พระมิ่งเมือง
10. ขาดการประชุมดำเนินการคณะกรรมการจัดงาน

³² เสาวนีย์ สิทธิคำท้ม. เป็นผู้สัมภาษณ์, กิตติยา คำแห่งพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2550.

ศาลหลักเมือง

ภาพที่ 17 ศาลหลักเมือง

หลักเมืองโกสุมพิสัยตั้งอยู่ในพื้นที่คุ้มใต้ หมู่ที่ 1 ตำบลหัวขวาง (ในเขตเทศบาลตำบลหัวขวาง) สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับการตั้งเมืองโกสุมพิสัย แต่เดิมเป็นเสาไม้ ไม่มีศาล ต่อมานายอำเภอพร้อมด้วยข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนชาวโกสุมพิสัยและคณะกรรมการสุขาภิบาลหัวขวางระหว่างที่นายวัชรพงษ์ เหลืองมรรคาเป็นสมาชิกสุขาภิบาลหัวขวางได้ร่วมกันบูรณะซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์ ให้เป็นหลักปูนปั้นมีลวดลายสวยงามแต่ก็ยังไม่มียอด ในปีพ.ศ. 2542 นายประยุทธ์ ศิริพานิชย์ ขณะที่เป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม(ส.ส.) พร้อมด้วยชาวโกสุมพิสัยทุกฝ่ายร่วมกันทำโครงการบูรณะหลักเมืองเนื่องจากเห็นว่าหลักเมืองแต่เดิมได้มีสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมลงมากแล้วไม่มีศาลเป็นที่กันแดดกันฝน และมีเป้าหมายว่าจะสร้างให้เสร็จทันงานเฉลิมฉลองสมโภชน์เมืองโกสุมพิสัย 100 ปีในปีพ.ศ.2543 เพื่อให้การดำเนินการก่อสร้างบรรลุผลจึงได้แต่งตั้งคณะทำงานหาทุนขอรับบริจาคคัดเลือกแบบแปลนและหาทางขยายพื้นที่เพราะที่เดิมคับแคบมาก ด้วยความมีน้ำใจ ผูกพัน และความเห็นพร้อมของชาวเมืองโกสุมพิสัยทุกหมู่เหล่า จึงมีผู้ร่วมบริจาคทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก เช่น ครอบครัวของคุณสุรัตน์ เอื้อปรีชญากุล บริจาคที่ดิน 1 งาน 2 ตารางวา มูลค่า 350,000 บาท และมีผู้ร่วมบริจาคเงินเป็นจำนวนมาก เช่น ฯพณฯ บรรหาร ศิลปะอาชาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในขณะนั้น ครอบครัวนายประยุทธ์ ศิริพานิชย์ ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน งบประมาณก่อสร้าง 1,600,000 บาท

การก่อสร้างวางศิลาฤกษ์ พุทธศักราชที่ 20 พฤษภาคม 2542 ฤกษ์สุกมงคลเวลา 10.39 น. โดยประมาณ ฯพณฯ บรรหาร ศิลปะอาชา ศาลหลักเมืองเป็นแบบจัตุรมุข 2 ชั้น มียอดฉัตรอยู่ตรงกลาง ขนาดกว้างยาวด้านละ 8 เมตร สูงถึงยอดฉัตร 15 เมตร มีกำแพงโดยรอบ เสาหลัก

เมืองท่าจากไม้ชัยพฤกษ์(ต้นคูณ) ซึ่งนายเครื่อง แสงภักดี อดีตกำนันตำบลเหล่า และนางบุญมี แสงภักดี(ภรรยา) ปลุกไว้ในนาของตนเองที่บ้านหนองกุง อำเภอโกสุมพิสัย เมื่อท่านทั้งสอง เสียชีวิตแล้วลูกหลานตระกูลแสงภักดีบริจาคให้มาสร้างเสาหลักเมือง คณะกรรมการและช่าง อโณทัย จันถาวร ออกแบบกะหลักเป็นลายรัตนโกสินทร์ เสาหลักเมืองมีลักษณะกลม เส้นผ่าศูนย์กลาง 20 ซม. สูง 197 ซม. ยอดแหลม และลงรักยิปดทอง การก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์ ทั้งศาลหลักเมืองและเสาหลักเมืองในวันที่ 31 มีนาคม 2543

ตารางที่ 6 รายชื่อพันธุ์ไม้ในวนอุทยานโกสัมพี

ตารางแสดงบัญชีพันธุ์ไม้ในวนอุทยานโกสัมพี
สำรวจเมื่อวันที่ 1 - 31 มกราคม พ.ศ.2541

1. นายมัส ลำราญถิ่น หัวหน้าวนอุทยานโกสัมพี
2. นายสายทอง สีทองสุด พนักงานเจ้าหน้าที่วนอุทยานโกสัมพี
3. นายสุริยา แก้วหานาม พนักงานเจ้าหน้าที่วนอุทยานโกสัมพี

ลำดับที่	ชื่อทางราชการ และหรือ ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาสตร์
1	ยางนา	<i>Dipterocarpus alatus</i> Roxb. ex G. Don
2	มะค่าแต้	<i>Sindora siamesis</i> Teijsm.ex Miq
3	มะค่าโมง	<i>Azelia xylocarpa</i> Craib.
4	กระเบา	<i>Hydnocarpus anthelintica</i> Perre.
5	พญาสัตบรรณ	<i>Alstonia scholaris</i> (L.) R. Br.
6	พุทรา	<i>Ziziphus mauritiana</i> Linn.
7	พฤษ	<i>Albizia lebbeck</i> (Linn.) Benth
8	พุดผา	<i>Gardenia collinsac</i> Craib.
9	ยางนา	<i>Dipterocarpus alatus</i> Roxb. ex G. Don
10	พลู	<i>Piper betel</i> Linn.
11	ฝรั่ง	<i>Psidium guajava</i> Linn.
12	ผักขี้เจ็ด	<i>Monochoria vaginalis</i> Presl vn.plantaginea
13	ฝ้ายลาลี	<i>Gossypium barbadense</i> Linn
14	ผักกุ่มบก	<i>Crateva addansonii</i> DC. subsp. trifoliata jacojobs
15	ผักกุ่มน้ำ	<i>Crateva religiosa</i> Ham.
16	ผักหวาน	<i>Melientha suavis</i> Pierre.
17	ปีบ กะชะลอง	<i>Millingtonia hortensis</i> L.f.
18	ปรง	<i>Alangium salviifolium</i> ssp. hexapetalumWang.
19	ประดู่	<i>Pterocarpus macrocarpus</i> Kurz
20	ราชพฤกษ์	<i>Cassia fistula</i> L.
21	มะขามเทศ	<i>Pithecolobium dulce</i> Benth.

22	มะหาด	<i>Celtis tetrandia</i> Roxb.
23	ประคำไก่	<i>Putranjiva roxburghii</i> Wall.
24	บัวบก	<i>Centella asiatica</i> (L.) Urban
25	บุก	<i>Amorphophallus companulatus</i> Blume.ex Dene
26	บวกขม	<i>Trichosanthes cucumerrina</i> Linn.
27	นมน้อย	<i>Polyalthia evecta</i> (Pierre) Finet & Gagnep
28	นมควาย	<i>Uvaria rufa</i> Bl
29	ตะโกนา	<i>Diospyros rhodocalyx</i> Keurz.
30	ชิงชัน	<i>Dalbergia oliveri</i> Gamble
31	ชะมวง	<i>Garcinia cowa</i> Roxb.ex DC.
32	นมแมว	<i>Cyathostemma micranthum</i> Sincl
33	ตากวาง	<i>Salacia verrucosa</i> Wight.
34	ตำลึง	<i>Coccinia grandis</i> (L.) Voigt.
35	ตำแยแมว	<i>Acalypha indica</i> Linn.
36	จำปา	<i>Samanea saman</i> (Jacq.) Merr.
37	ตะขบป่า	<i>Flacourtia indica</i> (Burm.f) Merr.
38	ตะขบไทย	<i>Flacourtia rukum</i> Zoll.& Mor.
39	ตะแบก	<i>Lagerstroemia balansae</i> Koehne.
40	จิวป่า	<i>Bombax valetonii</i> Hochr.
41	จิวเลีย	<i>Capparis flavicans</i> Kerz.
42	คาง	<i>Albizia lebbekioides</i> Benth.
43	คว่ำตายหงายเป็น	<i>Kalanchoe pinnata</i> Pers.
44	คัตเค้า	<i>Oxyceros horridus</i> Lour.
45	ข่อย	<i>Streblus asper</i> Lour.
46	กาฝากมะม่วง	<i>Dendrophthoe pentandra</i> Miq
47	กำแพงเจ็ดชั้น	<i>Salacia chinensis</i> Linn.
48	กันเกรา	<i>Fagraea fragrans</i> Roxb.
49	กัตลัน	<i>Walsura trichostemon</i> Miq.
50	กะทกรก	<i>Passiflora foetida</i> Linn.
51	กระถงหมาบ้า	<i>Dregea volubilis</i> Stapf.

52	กระถินไทย	<i>Leucaena glauca</i> Benth.
53	กระดุกอึ้ง	<i>Dendrolobium triangulare</i> (Retz.)Schindl.
54	กระโดน	<i>Careya sphaerica</i> Roxb.
55	กรวยป่า	<i>Casearia grewiaefolia</i> Vent.
56	ไผ่ป่า ไผ่หนาม ไผ่รวก	<i>Bambusa arundinaceae</i> Willd.
57	ไมยราพ	<i>Mimosa pudica</i> L.
58	ลำควน	<i>Melodorum fluticosum</i> Lour.
59	ล้าโพงขาว	<i>Datura metel</i> L. var.metel
60	อุตพิ	<i>Typhonium roxburghii</i> Schott.
61	อินทนิลบก	<i>Lagerstroemia microcapa</i> Wall
62	หนามพรม	<i>Carissa cochinchinensis</i> Pierre
63	หนามแดง	<i>Maytenus macranii</i> (Craib) Ding Hou
64	หนามเล็บแมว	<i>Zizyphus oenoplia</i> var.brunoniana TardieuMill
65	อะราง	<i>Pltophorum dasyrachis</i> Kurz
66	อ้อ	<i>Arundo donax</i> Linn.
67	หญ้าลูกใต้ใบ	<i>Phyllanthus amarus</i> Schum.&Thonn.
68	หญ้าแพรก	<i>Cynodon dactylon</i> Pers.
69	หุปลาส่อน	<i>Emilia sonchifolia</i> DC.
70	สาบเสือ	<i>Euptorium odoratum</i> Linn.
71	สัก	<i>Tectona grandis</i> Linn.
72	สะเดา	<i>Azadirachta indica</i> A.Juss var.siamensis Valet
73	สะแกนา	<i>Combretum quadrangulare</i> Kurz.
74	หวายขม	<i>Calamus viminalis</i> Wild.
75	หว่า	<i>Syzygium cumini</i> (L.) Skeels
76	หมาว้อ	<i>Lepisanthes senegalensis</i> Leenh
77	หมีเหม็น	<i>Litsea glutinosa</i> (Lour.) C.B. Robinson
78	สมอไทย	<i>Terminalia chebula</i> Retz. var. chebula
79	แพงพวยน้ำ	<i>Jussiaea repens</i> Linn. (L.) Kurz
80	เพกา	<i>Oroxylum indicum</i> (L.) Kurz
81	เถาว์ด้อยเปรียง	<i>Derris scandens</i> (Roxb.) Benth.

82	เถาเอ็นอ่อน	<i>Cryptolepis buchanani</i> Roem.&Schult
83	เถาย่านาง	<i>Tiliacora triandra</i> (Colebr.) Diels.
84	แดง	<i>Xylia xylocapa</i> (Roxb.) Tuab.var. <i>kerrii</i> (Craib &
85	เครือหน่อง	<i>Strophanthus caudatus</i> (L.) Kurz
86	มะกอก	<i>Spondias pinnata</i> Kurz
87	มะหาด	<i>Artocarpus lacucha</i> Roxb.
88	มะสัง	<i>Feronia lucida</i> Teysm & Binn.
89	มะหวด	<i>Lepisanthes rubiginosa</i> (Roxb.) Leenh.
90	มะเฟือง	<i>Averrhoa carambola</i> Linn.
91	มะเดื่อปล้อง	<i>Ficus hispida</i> Linn.f.
92	มะเขือพวง	<i>Solanum torvum</i> Sw.
93	มะเกลือ	<i>Diospyros mollis</i> Griff.
94	มะยม	<i>Phyllanthus acidus</i> (Linn.) Skeels
95	มะเมีดง	<i>Antidesma velutinsum</i> Bl.
96	ดอกดินแดง	<i>Aeginetia indica</i> Roxb.
97	มะดัน	<i>Garcinia fuusca</i> Pierre
98	แคป้า	<i>Dolichandrone serrulata</i>
99	มะม่วงหิมพานต์	<i>Anacardium occidentale</i> Linn
100	พะยุง	<i>Dalbergia cochinchinensis</i> Pierre
101	โพธิ์	<i>Ficus religiosa</i> Linn
102	ฝ้ายน้ำ	<i>Mallotus thorellii</i> Gagnep
103	ตูมกาแดง	<i>Stychnos nux-vomica</i> L.
104	ผักหนาม	<i>Lasia spinosa</i> Thw.
105	ทึงถ่อน	<i>Albizia procera</i> (Roxb.) Benth.
106	สังกรณี	<i>Barleria stringosa</i> Willd.
107	แสมสาร	<i>Senna garretiana</i> (Craib) Irwin & Barneby
108	เครือตาปลา	<i>Derris thorellii</i> Graib.
109	เครือชูด	<i>Parameria barbata</i>

พันธุ์ไม้จากการสำรวจป่าของทีมวิจัย

จากการเดินสำรวจป่าไม้ในบึงลึงพร้อมกับถามผู้รู้ดูต้นไม้จริงพบว่าปัจจุบันป่าบึงลึงมีชนิดของต้นไม้ที่ยังมีอยู่ซึ่งสำรวจในวันที่ 2 พฤษภาคม 2550 โดยมีนายสายทอง สีทองนาค อายุ 57 ปี เจ้าหน้าที่วนอุทยานโกสัมพีนายผู้นำเดินสำรวจและให้ข้อมูลซึ่งมีต้นไม้มีอยู่ดังนี้

ชนิดของไม้ยืนต้น

1. ต้นสังข์คำหรือต้นขี้ผึ้งหรือมะคำไก่	2. ต้นผุ
3. ต้นแฮ	4. ต้นน้ำจ้อย
5. ต้นกะเบา	6. ต้นมะนาวป่า
7. ต้นมะเดื่อ	8. ต้นกระโดนน้ำ
9. ต้นจามจุรี(จำจา)	10. ต้นหมาว้อ
11. ต้นมันปู	12. ต้นहुลิ่ง
13. ต้นตะโก	14. ต้นมะขามเทศ
15. ต้นคันสูง	16. ต้นสะแกนา
17. ต้นหมากหวดข่า	18. ต้นข่อย
19. ต้นมะดัน	20. ต้นบุงบัน
21. ต้นมะหว่าชมพู	22. ต้นหมากดั่งบี(กาว)
23. ต้นตากวาง	24. ต้นนางคำ
25. ต้นหมากผีพวน	26. ต้นหมากค้อ
27. ต้นหางนกยูง	28. ต้นยางนา
29. ต้นยางคด	30. ต้นตาล
31. ต้นจาม	32. ต้นก้าม
33. ต้นมะค่าโมง	34. ต้นขี้เหล็ก
35. ต้นกระดุก	36. ต้นเลี่ยนน้ำ
37. ต้นมะขาม	38. ต้นท่อน(พฤษภ)
39. ต้นปากเกลื่อ	40. ต้นมะม่วงไข่
41. ต้นแดง	42. ต้นมะม่วงหิมพานต์
43. ต้นมะเกลือ	44. ต้นสะเดา
45. ต้นฉนวน(กะพี)	46. ต้นโพธิ์
47. ต้นกุ่ม	48. ต้นเป็นน้ำ
49. ต้นค้อแลน	50. ต้นเขวา
51. ต้นจั่วป่า	52. ต้นหมากต้องแล่งใหญ่
53. ต้นมะหว่าจองจอย	54. ต้นพะยูง
55. ต้นแคป่า	56. ต้นคูณ

57. ต้นทองกวาว

59. ต้นประดู่

61. ต้นก้านเหลือง

63. ต้นกล้วยน้อย(นมแมว)

65. ต้นเสียวป่า

67. ต้นขนวนป่า

58. ต้นลำควน

60. ไม้ป่า

62. ต้นแสง

64. ต้นหมีเหม็น

66. ต้นข่อย

68. ต้นฝ้ายน้ำ

ชนิดเถาวัลย์

1. เครือตาขาว

3. เครือหมากไข่แซ่

5. เครือหนามคองป่า

7. เครือหางหนู

9. เครือเถาวัลย์

11. เครือขี้ไก่

13. เครือหนามหัน

15. เครือหนามเข

17. เครือชูด(सानรอบ)

2. เครือตาปลา(ยา)

4. เครืออำเภอ(ข้อมแห)

6. เครือฮุ้นแป

8. เครือหนามกระทิง

10. เครือถั่วป่า

12. เครือหนามจั่วเลียใหญ่

14. เครือเป็นน้ำ(ขอบึง)

16. เครือคึดเค้า

สมุนไพรที่พบในวนอุทยานโกสัมพี

1. ยาแก้ไข้

- ต้นกล้วยน้อย ต้นตีนตุ๊กตา ต้นผีพวน ต้นสีชมพู ต้นพังกี ต้นหมากตฤทา ต้นสะบัด ต้น
หมาน้อย ต้นย่านาง ต้นส่งฟ้า แก้ไข้ทุกชนิดใช้รากลำต้นมากินถ้านำมาตากจะไม่มียา ถ้าลำต้น
สดจะมีกลิ่นจะใช้ฝนเพื่อรับประทาน

2. ยาแก้คิดเชื้อทางเพศ เช่น หนองใน ซิฟิลิส โคโนเลีย

- ยอดดอกเกด

- ต้นตูมกา

- ต้นตูมบ้าน

- หางนกยูง

ใช้ยอด กิ่ง ลำต้น นำมาต้มเพื่อดื่มรักษาโรค

- หัวสับปะรด

- ต้นตูมตัง

- แก่นจำปา

3. ยารักษากลากเกลื้อน

- ต้นกะเบา

คั้นเอาน้ำมันจากเมล็ดมาทาผิวหนังรักษาโรค

4. ยาแก้โรคขัดเบา (ปัสสาวะไม่คล่อง)

- ต้นขี้เหล็ก

- หัวสับปะรด

- ต้นจำปา

- ต้นข่อย